T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE BENGAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Neslihan DURAK

HAZIRLAYAN
Enes Fırat ÖNEL

MALATYA-2020

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE BENGAL

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ENES FIRAT ÖNEL

MALATYA 2020

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Neslihan Durak danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE BENGAL" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

ENES FIRAT ÖNEL

13.07.2020

BİLDİRİM SAYFASI

Prof. Dr. Neslihan Durak danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Dehli Türk Sultanlığı Döneminde Bengal" başlıklı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

□ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezimin/Raporumun sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.

□ Tezimin/Raporumun …… yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

13/07/2020

Enes Fırat ÖNEL

ÖZET

Asya kıtasının güneyinde coğrafi konumu itibariyle Hind coğrafyasının doğu kapısını teşkil eden Bengal, sayısız tarihi ve kültürel değere ev sahipliği yapmaktadır. Güney Asya'nın Bengal Körfeziyle daralan kısmında bir kapı niteliği gören Bengal, tarihi süreç boyunca Hindistan'a hükmeden idareciler için kimi zaman bir tehdit kimi zaman gelir kaynağı olarak görülmüştür. Bengal körfezine açılan limanları vasıtasıyla tarih boyunca ticari anlamda stratejik bir noktayı teşkil eden Bengal, sınırları içerisinde bulunan nehir ve akarsular sayesinde tarımsal açıdan da avantajlı bir bölgedir. Bulunduğu konum itibariyle Hindistan idarecilerinin sürekli ilgi odağı olan Bengal, çok sayıda kültür ve inancın ortak yaşayış alanı haline gelmiştir. Bu durum Bengal'de pekçok medeniyete ait dini ve kültürel çok sayıda sanatsal eserin günümüze kadar ulaşmasına imkân sağlamıştır.

Bengal'de ilk kez siyasi anlamda bir İslam yönetimi, Dehli Sultanı Kutbeddin Aybeg'in izni ile Muhammed Bahtiyar Halaç tarafından tesis edilmiştir. Dehli Türk Sultanlığı'nın bir valiliği olarak yönetilen Bengal, Bahtiyar Halaç ile başlayan bu süreçten 1227'de Gıyaseddin İvaz Halac idaresinin son bulmasına kadar geçen yaklaşık yirmi yıllık dilimde, Lakhnauti Halaçları'nın idaresinde kalmıştır. Şemseddin İltutmuş'un Dehli tahtına oturması ile Bengal'de de şemsi meliklerinin valiliği başlamış ve bu dönem, Melik Tatar Han'ın ölümünün ardından Mugisuddin Tuğrul'un isyanı ile son bulmuştur. Dehli Tahtındaki Balaban ve ardından Halaçlar dönemi, Bengal valiliğinde yaklaşık elli yıl kendini hissettirmiştir. Gıyaseddin Tuğluk ile başlayan Dehli Türk Sultanlığındaki Tuğluk hâkimiyeti özellikle Gıyaseddin Tuğluk sonrası Muhammed bin Tuğluk ile sarsılırken, bu dönem Bengal'in Dehli'den uzaklaşmaya ve bağımsızlık yoluna girdiği dönemi başlatmıştır. Nitekim 1339'da Fahreddin Mübarek Şah ile başlayan Bengal'deki yaklaşık beş yıllık bağımsızlık mücadelesi Hacı İlyas'ın süreci başarılı bir şekilde yönetmesinin ardından Hindu Racaların himayesi altına girmesi ile neticelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asya, Hindistan, Dehli, Bengal

ABSTRACT

In terms of geographical location, Bengal is a region in the eastern part of Indian subcontinent of South Asia where includes numerous historical and cultural riches. Bengal is located at the tapering part of South Asia's Bay of Bengal and during the history, the region was seen as both a threat and a source of income by the rulers who governed India. Bengal has been seen as a strategic region not only due to its shipping lanes and the ports at the Bay of Bengal in terms of trading during the history but also the rivers and the streams within the region provide many agricultural advantages. Due to its geographical location, Bengal attracts rulers' attention in India permanently and it became a common place for various cultures and beliefs. These features of the region have enabled significant numbers of religious and cultural artworks, which belong to different civilizations to reach present day.

For the first time, an Islamic governance in political meaning was constituted by Muhammad Bakhtiyar Khalji with the permission of Sultan Qutbuddin Aibak of Delhi. Bengal which was ruled as a governorship of the Delhi Sultanate governed by Nawabs of Lakhnauti for approximately twenty years that started with Bakhtiyar Khalji to end of Ghiyasuddin Iwaz Khalji administration in 1227. Semsi melik's governance in Bengal started when Shamsuddin Iltutmish ascended the throne and this period was ended by the rebellion of Mughisuddin Tughral after the death of Melik Tatar Khan. The period of Balaban of the Delhi throne and then Khaljis dominated the Bengal governorship for the nearly fifty years. Tughlaq dominance in the Delhi Turkish Sultanate, which was started by Ghiyasuddin Tughlaq, weakened with Muhammed bin Tughlaq administration, this period resulted with Bengali alienation from Delhi and consideration of independence. After approximately five years of independence struggle, which was started by Fakhruddin Mubarak Shah in 1339, Bengal entered under Hindu Raca's rule after the Shamsuddin Iliyas Shah's successful management of the process.

Key Words: Asia, India, Dehli, Bengal

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....III

BİLDİRİM SAYFASI..... IV

ÖZET V

ABSTRACT..... VI

İÇİNDEKİLER..... VII

ÖNSÖZ XII

KISALTMALAR XIII

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....XIV

GİRİŞ 1

I.BÖLÜM

(MU'İZZİ MELİKLER DÖNEMİNDE BENGAL)

A.KUTBEDDİN AYBEG DÖNEMİNDE BENGAL 15

a.Birinci Tarain Savaşı.....17

b.İkinci Tarain Savaşı 18

B.HALAÇLARIN BENGAL HÂKİMİYETİ.....21

a.Bahtiyar Halac'ın Bengal Hakimiyeti.....21

a.a.Bihar Seferi 21

a.b. Bahtiyar Halac'ın Nadia Seferi ve Lakhnauti Hakimiyeti 23

a.c. Tibet Seferi.....24

B.ALİ MERDAN HALAÇ DÖNEMİ (1210-1212).....26

C.HÜSAMEDDİN (GIYASEDDİN) İVAZ HALAÇ DÖNEMİ (1212-1227) 27

II. BÖLÜM

(ŞEMSİ MELİKLER DÖNEMİNDE BENGAL)

A. ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ DÖNEMİNDE BENGAL 28

a.I. Lakhnauti Seferi.....29

b.II. Lakhnauti Seferi 29

c.Melik Alaeddin Cani Dönemi (1232-1233) 30

d.Seyfeddin Aybek-i Yuğan Tat Dönemi (1232-1235) 30

B. RÜKNEDDİN FİRUZ ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL 31

a.Melik Avar Han Aybek'in Lakhnauti'de Hakimiyetini Tesisi (1236).....31

Ç. RAZİYE SULTAN DÖNEMİNDE BENGAL 31

a.Melik Tuğrul-İ Tuğan Han'ın Bengal Valiliği (1236-1246).....32

D. BEHRAM ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL 33

E.ALAEDDİN MESUD ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL 33

a.Raca Narasimhadeva'nın Lakhnauti Bölgesine Tacizi 34

F.SULTAN NASIREDDİN MAHMUD ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL 35

a.Melik Tamer Han Kiran (1246-1247) 35

b.Melik Celaleddin Cani (1247-1251) 35

c.Melik İhtiyarüddin Yüzbek (1251-1257) 36

ç.Melik İzzeddin Balaban-ı Yüzbek (1257-1259) 37

d.Melik Taceddin Arslan Ve Oğlu Melik Tatar Han (1259-1268) 37

III.BÖLÜM

(BALABANLILAR VE HALAÇLAR DÖNEMİNDE BENGAL)

A.GIYASEDDİN BALABAN'IN BENGAL POLİTİKASI.....39

a.Melik Mugisuddin Tuğrul'un Bengal'deki Faaliyetleri (1268-1281).....40

B.MÜİZÜDDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE BENGAL.....43

a.Sultan Nasıreddin Buğra Han'ın Bengal'deki Faaliyetleri (1281 1291).....43

C.DEHLİ'DE HALAÇ HANEDANLIĞI DÖNEMİ (1290-1320).....45

Ç.CELALEDDİN FİRUZ HALAÇ DÖNEMİNDE BENGAL.....46

a.Rükneddin Keykavus Döneminde Bengal (1291-1301).....47

D.ALAEDDİN HALAÇ DÖNEMİNDE BENGAL.....48

a.Şemseddin Firuz Şah'ın Bengal Yönetimini Ele Geçirmesi (1301-1322).....49

IV.BÖLÜM

(TUĞLUKLULAR DÖNEMİNDE BENGAL)

A.I.GIYASEDDİN TUĞLUK ŞAH'IN TAHTA ÇIKIŞI.....52

a.Gıyaseddin Bahadır Bura Şah (1322-1324) ile Kardeşleri Arasındaki Bengal'de Yaşanan Mücadeleler.....53

B.MUHAMMED BİN TUĞLUK'UN TAHTA ÇIKIŞININ BENGAL YÖNETİMİNE YANSIMALARI.....55

a.Doğu Bengal'de Fahreddin Mübarek Şah'ın Bağımsızlık Mücadelesi (1339-1350).....58

b.Batı Bengal'de Sultan Alaeddin Ali Mübarek Şah (1339-1342).....60

c.Sultan Şemseddin Hacı İlyas Dönemi (1342-1357).....61

ç.a.Hacı İlyas'ın Bengal Çevresine Düzenlediği Seferler.....61

C.SULTAN FİRUZ TUĞLUK'UN TAHTA ÇIKIŞI VE BENGAL'İN DURUMU.....63

a.Sultan Firuz Tuğluk'un Birinci Bengal Seferi.....63

b.Bengal'de Sultan İskender Dönemi ve Sultan Firuz Tuğluk'un İkinci Bengal Seferi (1357-1389).....65

c.Gıyaseddin Azam Şah (1389-1409) Dönemi.....67

ç.Dehli'de Timur İstilası'nın Bengal Üzerindeki Etkisi.....68

d.Seyfeddin Hamza Şah (1410-1412).....69

e.Şehabeddin Bayezid Şah (1413-1414).....70

V.BÖLÜM

DEHLİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE BENGAL'DE KÜLTÜR VE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

A.MİMARİ ESERLER.....71

a.Zafer Han Gazi Türbesi.....72

b.Zafer Han Gazi Camii.....72

c.Bari Camii.....72

ç.Sufî Sultan Dargah.....72

d.Molla Simla Camii.....73

e.Adina Camii.....73

f.Şah Türkan'ın Mezarı.....73

B.EKONOMİK HAYAT VE SOSYAL HAYAT.....74

C.DİNİ HAYAT 76

a.Bengal'de İslam Fethinden Önce İslamiyet'in Tebliği 78

b.Bengal'in Fethinden Önce Bölgeye Gelen Sufi Dervişler 79

b.a. Sultan Bayezid Bistami 79

b.b. Şah Muhammed Sultan Rumi 79

b.c. Baba Adem Şehid 80

b.ç. Makdum Şah Devle Şehid 80

b.d. Makdum Şah Mahmud Gaznevi 81

c.Bengal'in Fethinden Sonra İslamiyetin Yayılmasına Sufilerin Katkısı 81

Ç.BENGAL'DE PİRİZM 82

D.MÜSLÜMAN TÜRKLERİN HİNT DİLİNE KATKISI ÇERÇEVESİNDE BENGAL 83

SONUÇ 86

BİBLİYOGRAFYA 91

EKLER 99

ÖNSÖZ

Asya Kıtasının alt yarımadasında bulunan Bengal'in, tarih boyunca gerek coğrafi konumu gerekse verimli toprakları, Hindistan'a hâkim olmak isteyen idarecileri, Hindistan'ın doğusuna teşvik eden unsurlar olmuştur. Tibet Dağlarının hemen güneyinde doğuya açılan bir kapı niteliği gören Bengal, bir geçiş noktası olması hasebiyle önemlidir. Söz konusu bölge tarih boyunca değişen sınırlarına rağmen her daim bu sınırlar içerisinde sahip olduğu nehir ve akarsular sayesinde tarımsal açıdan avantajlı bir coğrafya olmuştur. Bu avantajın yanısıra Güney Asya Devletleri'nin sürekli maruz kaldığı muson ve benzeri iklimsel afetler, hem tarım açısından hem de halkın yaşayış biçimi üzerinde mutlak bir etki unsuru olmaktadır. Bengal'in kendi adını verdiği körfez yardımıyla farklı coğrafyalara açılan limanlara sahip olması çeşitli kültürler ile etkileşim içerisine girmesini sağlamıştır. Bunun neticesinde İslamiyet başta olmak üzere farklı din ve inanışların da yayılım alanı haline gelmesi, Bengal'in çok kültürlü bir sosyal yaşama sahip olmasını sağlamıştır. Kültürel çeşitlilik beraberinde eğitim, sanat ve mimari gibi alanlarda eserlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Çalışmam esnasında bana çalışma ortamı sağlayan, konunun tespit ve şekillenmesinde gerek kütüphanesinden gerekse engin fikirlerinden istifade ettiğim görüşleriyle çalışmama zenginlik katan ve akademik başarılarından ilham aldığım, araştırmanın yapılmasında sonsuz destek ve yardımlarını gördüğüm, sıkıntılarım esnasında çözüm üretmeme büyük katkı sağlayan, kütüphanesini ve her türlü bilgisini bana içtenlikle açan, yanında olduğum sürece kendisinden hayata ve insanlığa dair çok şey öğrendiğim danışman hocam Prof. Dr. Neslihan Durak ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Murat Öztürk ile tarih bölümündeki bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum.

Enes Fırat ÖNEL

Malatya 2020

KISALTMALAR

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Bkz.: Bakınız.

CAJ: Central Asiatic Journal

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

HŞ.: Hicri-Şemsi

H.: Hicri

İA: İslam Ansiklopedisi

JASB: Journal of The Asiatic Society of Bengal

MASB: Memoirs of The Asiatic Society of Bengal

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Nşr.: Neşreden

s.: Sayfa

S.: Sayı

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd.: ve devamı

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Bengal tarihinin konumuz içeriği olan XIII. yüzyıldan XV. yüzyılın başına kadar olan döneme dair bilgiler kimi zaman kesintiye uğramaktadır. Bu kısmi bilgi eksiklikleri Bengal bölgesinin özellikle siyasi anlamda otorite boşluğunun yaşandığı dönemlerde kendini göstermektedir. Herşeye rağmen söz konusu döneme dair belli başlı ana kaynaklardan faydalanmanın yanında arkeolojik buluntular ışığında yorum yapma veya bilgiye ulaşma imkânı mümkün olmuştur. Öte yandan akademik ve ansiklopedik araştırmalar, seyahatnameler ve bölgeye özgü destan mahiyetindeki metinler Bengal tarihi ve halkın sosyal yaşamına dair bilgiler edinme konusunda kaydadeğer bilgiler sunmaktadır. Söz konusu döneme dair faydalanılan kaynaklardan bir diğeri kitabeler olmasına rağmen bu kaynak mahiyetindeki kalıntılar birebir okunmaktan ziyade çeşitli Hindistan veya Bengal araştırmacılarının çalışmaları ışığında yorumlanma yoluna gidilmiştir.

A.ANA KAYNAKLAR

a.Minhâc ed-dîn Sirâc el-Cüzcâni, Tabaqat-ı Nasıri

Ebu Amr Minhac ed-in Osman bin Sirac ed-din Muhammed el-Cüzcani tarafından kaleme alınan eser[1], XIII. yüzyılın İslam dünyası, İslam Devletlerinin yöneticileri ve belirli boy, kabileler ile İslam Devletlerinin siyasi tarihleri üzerine bilgiler aktarmaktadır. Tabaqat-ı Nasıri'nin farsça olan asıl metninden İngilizce'ye birden fazla neşri olmasına karşın bu çalışmada faydalanılan neşir, XIX. yüzyıl'da Hindistan'daki İngiliz ordusunda bir subay ve aynı zamanda filolog olan Henry George Raverty'e aittir. Raverty tarafından neşredilen Cüzcani'nin eseri, iki cilt halinde basılmış olup toplam yirmi üç bölümden oluşmaktadır. IX. yüzyıl sonrasında Müslüman yazarlar arasında yaygın olmaya başlayan eserleri Dünyanın yaratılışından başlatarak asıl anlatılacağı tarihe kadar getirme geleneği Cüzcani tarafından da esere aktarılmıştır. Hz. Âdem'den başlamak suretiyle Samaniler, Gazneliler, Selçuklular, Gurlular ve Hindistan'da kurulan Türk Devletleri'nin yöneticileri başta olmak üzere siyasi kişiliklerden kültürel ve dini hususlar dahil birçok konu üzerine bilgiler aktarmaktadır.

[1] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, (İng. nşr. Raverty), New Dehli 1881.; Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, (İng. nşr. Raverty), London 1881.

b.İbn Battuta, Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr

Milâdî 25 Şubat 1304'te Fas sınırları içerisinde Tanca şehrinde Dünya'ya gelen Ebû Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî doğduğu yer Tanca'dan yola çıkarak Kuzey Afrika, Anadolu, Mezopotamya Asya Kıtası, Endülüs başta olmak üzere birçok coğrafyayı gezmiştir.[2] Bu gezisini eşsiz kılan şey ise gördükleri ve anlattıklarının yanında seyahatinde geri dönüş yolunda dahi daha önce geçtiği bir yerden ikinci defa geçmemeye özen göstermesidir. Böylece çok daha fazla alanı kapsayan bir bilgi birikimi edinen İbn Battuta seyahat ettiği coğrafyaların siyasi figürlerinden gelenek ve göreneklerine kadar birçok bilgiyi aktarmaktadır. Fahreddin Mübarek Şah'ın isyanı zamanında Bengal'de bulunduğu bilinen İbn Battuta, Bengal halkı, coğrafyası ve dini figürleri üzerinde bilgiler vermektedir. Yirmi sekiz yıl süren seyahatini kaleme aldığı aslı farsça olan İbn Battuta Seyahatnamesi, Dr. A. Sait Aykut tarafından Türkçe'ye neşredilmiş ve 2018'de Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmıştır. Bu çalışmada, toplam altmış bölümden oluşan söz konusu neşirden faydalanılmıştır.

c.Abdü'l- Melik İsemî, Fütûhu's Selâtin

Hoca Abdü'l-Melik İsemî 1310 yılında doğmuş ailesi Şemseddin İltutmuş zamanında Dehli sarayı'na hizmet etmiştir. 1349 yılında kaleme aldığı eseri, 1350'de Behmenî Hanedanından Alaeddin Behmen Şah'a sunmuştur.[3] İsemî tarafından kaleme alınan eser, Firdevsî'nin Şehnamesine özenilerek "Şehname" tarzında meydana getirilmiş Farsça bir eserdir.[4] Agha Mahdi Husain tarafından İngilizceye neşredilen eser, neşir hali ile üç cildden oluşmaktadır. Agha Mahdi Husain eseri, "Şehname-i Hind" olarak da tanımlamaktadır. Bu çalışmada Agha Mahdi Husain tarafından yapılan neşir kullanılmıştır.

ç. İzeddin İbnü'l Esir, El Kâmil fi't-Tarih

İzeddin İbnü'l Esir tarafından kaleme alınan bu eser komple bir İslam tarihi olması açısından gayet önemlidir. Hicretten 1231 yılına kadar gelen olayları kaleme alan İbnü'l Esir, esas anlamda böyle bir İslam Tarihi kaleme alma gerekçesi olarak erken yaşlarda tarihe ilgi duymasına karşın kendisini tatmin etmeyen bilgilerin aktarıldığını veya batı dünyasının tarih

[2]İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr(İbn Battuta Seyahatnamesi)**, (nşr., A. Sait Aykut), İstanbul 2018, s.11 vd.
[3]Bilal Koç, **Delhi Türk Sultanlığında Tuğluklar Dönemi Siyasi Tarihi (1320-1414)**, (Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 24.
[4]Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden Yapılan Seferler**, (Doktora Tezi), Malatya 1999, s. XX.

kitaplarından kendi tarihini okuduğunu ve bu durumdan kurtulmak için bir tarih kitabı kaleme alma gereği duyduğunu aktarmıştır.[5] Hicri bir kronoloji ile olayları aktarma metodunu seçen İbn'ül Esir'in eseri, XIII cilt olarak Türkçe'ye neşredilmiştir. Bu çalışmada söz konusu Türkçe'ye neşrinden faydalanılmıştır.

d.Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el- Birûnî, Tahkîku Mâ Li'l-Hind

Ebu Reyhan Muhammed bin Ahmed el-Birûni (973-1050) eserlerinde matematik, astronomi, fiziğin yanısıra kültür tarihi, etnografya ve coğrafya araştırmaları dikkat çekmektedir. Gazneli Mahmud'un 1002-1026 yılları arasında Hindistan fetihleri ile Birûni'nin Hindistan merakı başlamış ve söz konusu coğrafyayı tanımak istemiştir. Birûni tarafından kaleme alınan bu eserin aslı arapça olmakla birlikte Sind, Pencap, Gazne gibi farklı bölgelerde yaşayan Müslümanlara Hindu dinini ve kültürünü anlatarak bu konuda yardımcı olabilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Birûni, Ebu Sehl Abdülmun'im bin Ali et-Tiflisî'nin teşviki ile bu işe koyulmuştur.

Muhtemelen 1017-1030 yılları arasında kaleme alınan eser Hindoloji alanında kaleme alınan ilk komplike eser olma özelliği taşımaktadır. Birûni'nin Hindu tanrı inancı, kutsal metinleri, kast sistemi, evlilik ve ölümle ilgili uygulamalar başta olmak üzere dini ve Hindu sosyal yaşamını konu edindiği eseri, her biri dört-beş sayfa uzunluğunda toplam seksen bölümden oluşmaktadır. Ayrıca eserde, Hint edebiyatı, coğrafyası, tarihi ve astrolojisi gibi Hindu kültürünün her alanına dair birçok bilgi yer almaktadır. Bölümler genel itibariyle üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda konu, müellif yorumuna tabi olarak anlatılan giriş kısmı mahiyetindedir. İkinci kısım, din ve inançların uygulamaları hususunda sanskritçe eserlerden uzun alıntılar ile müellifin gözlemleri neticesinde sosyal bilimlere dair bilgiler yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise, Hindu dinsel inanç ve kültürlerinin diğer kültür ve medeniyetler ile benzerlikleri karşılatırılarak daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır. Eser, E. C. Sachau tarafından tahkik edilerek XIX. yüzyılın sonlarına doğru Almanca ve İngilizce'ye neşredilmiştir. Eserin Arapça iki farklı baskısı 1958'de Haydârâbad'da, 1983'de Beyrut'ta olmak üzere yayınlanmıştır.[6] Kıvamüddin Burslan tarafından neşredilen eser Türk Tarih Kurumu tarafından 2018 yılında basılmıştır.

e.Nizâm ed-dîn Ahmed, Tabakat-ı Ekberi

Dehli sarayında çeşitli görevlerde bulunmuş olan Nizâm ed-dîn Ahmed tarafından kaleme alınan eser, dönemin Hindistan Tarihi üzerine tam anlamıyla bir eser eksikliğinden dolayı 27 kaynaktan faydalanılarak kaleme alınmıştır. Çağdaş olmamasına rağmen Gazneli

[5] Abdülkerim Özaydın, "*El-Kâmil*", **DİA/XXIV**, İstanbul 2001, s. 281-283.
[6] Ali İhsan Yitik, "***Tahkîku mâ…***, s. 411.

Mahmud'un Hint Seferlerine dair geniş bilgilerin yer aldığı bir kaynaktır.[7] 2 cilt halinde B. De tarafından İngilizce'ye neşredilmiştir. Eserde Dehli Sultanları'nın söz konusu edildiği bölümde, Bengal valilerine dair aktarılan bilgiler bu çalışma için önem arzetmektedir. "Bibliotheca Indica" serisinden çıkarılan nüshası daha çok tercih edilmesine rağmen bu çalışmada B. De tarafından neşredilen nüsha kullanılmıştır.

f.Yahya İbn Ahmed es-Sihrindi, Tarih-i Mübarek Şahi

Eser, Yahya İbn Ahmed es-Sihrindi'nin Seyyidiler sülalesinden Hızır Han oğlu Mübarek Şah'a sunmasına ithafen bu isimle anılmaktadır.[8] Aslı Farsça olan eserin bu çalışma için önemli olan kısmı Dehli Sultanlarına ayrılan bölümüdür. Çalışma için İngilizce'ye tam metin olarak K.K. Basu tarafından neşredilen nüshasından istifade edilmiştir.

g.Nizamuddin Şâmî, Zafernâme

Söz konusu eser, Emir Timur'un isteği ile seferlerinin kaleme alınması şeklinde 1404 yılında yazılmıştır.[9] Eserin müellifi farsça kaleme aldığı eseri, 170 sayfasına kadar Uygurca yazılmış birçok eserden faydalanarak yazarken, bu tarihten sonra Timur'un yanında yer almasından dolayı kendi gözlemlerini aktarmaktadır.[10] Bu eserden Emir Timur'un Hindistan seferi'nin Bengal üzerine etkisi değerlendirilirken faydalanılmıştır. Eserden yararlanırken neşri Necati Lugal tarafından yapılıp Türk Tarih Kurumunun 1949 tarihli baskısı kullanılmıştır.

h. Ziyâüddîn Baranî, Târîh-i Firuz Şahî

Ziyaüddin Baranî kesin olmamakla birlikte 1285-1357 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir.[11] Baranî bu eseri Gıyaseddin Balaban'ın Dehli tahtına çıkışından Sultan Firuz Şah Tuğluk'un saltanatının altıncı yılına kadar meydana gelen meseleleri kayda almıştır. Târih-i Firuz Şâhî, idarecileri eğitmek ve onların İslam'a uygun bir şekilde halkı yönetmeleri için yazılmıştır. Söz konusu eser ilk kez 1862'de Kalküta'da Seyyid Ahmed Han tarafından neşredilmiştir.[12] Tarih-i Firuz Şahi'den bu çalışma özelinde bilhassa faydalanılan nokta Gıyaseddin Balaban dönemini kapsamaktadır.

[7] Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. XXI.
[8] Berna Karagözoğlu, "*Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı*", **The Journal of Academic Social Science**, Yıl 4, S. 37, 2016, s. 355
[9] Bilal Koç, **Delhi Türk Sultanlığında**…, s. 27.
[10] Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. XXIII.
[11] Bial Koç, **Delhi Türk Sultanlığında**…, s. 25.
[12] Azmi Özcan, "*Berenî*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 491.

ı. Şems-i Sirâc Afîf, Târîh-i Firuz Şahî

1350 yılında dünyaya gelen Şems-i Sirac Afif, Dehli Türk Sultanlığına hizmetlerde bulunan bir aileye mensuptur.[13] Bu çalışmada, Dehli Türk Sultanlığı tarihçisi olan Afif'in en önemli eseri Tarih-i Firuz Şahi'den, özellikle Sultan Firuz Şah Tuğluk'un Bengal'e düzenlediği seferler hususunda fayda sağlanmıştır. Söz konusu eserin Mevlevi Vilayet Hüseyin tarafından neşredilen 1890 tarihli Kalküta baskısından faydalanılmıştır.[14]

i.Abdülkadir Bedâûni, Müntehabü't-Tevârîh

Abdülkadir Bedâûni, 1540-1615 yılları arasında yaşamıştır. 1553-1574 yılları arasında Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde görev alan Bedâûni 1574'de Sultan Celaleddin Muhammed Ekber Şah'ın imamlığına tayin edilmiştir.[15] Bedâûni'nin en ünlü eseri olan Müntehabü't Tevârîh, Gazneli Hükümdarı Sebüktigin'in tahta çıkışından (977), Babürlü Hükümdarı Hümâyun'un ölümüne kadar (1556) Hindistan Tarihini ihtiva etmektedir.[16] Bu çalışmada söz konusu eserin, George S. A. Ranking tarafından neşredilen Dehli 1979 tarihli baskısı kullanılmıştır.[17]

B.ARAŞTIRMA ESERLER

Hindistan alt kıtasının tarihine dair arkeolojik kalıntılar, ana kaynak niteliğinde eserler ve destanlar gerekli bilgi akışını sağlamaktadır. Bengal Tarihine dair çalışmalar konusunda kısmi olarak Hindistan Tarihi veya Pakistan Tarihinden faydalanmak mümkündür. Siyasi olarak bağımsızlığını kazanmasının ardından Bengal'e özgü tarihsel çalışmaların artmasına rağmen konumuzun kronolojik sınırlandırması olan XIII. yüzyılın başından XV. yüzyılın başına kadar geçen süreç için bilgi çeşitliliği kısıtlıdır. Bu bilgi kısıtlılığına rağmen Türk Tarihi ile ilgili belli başlı genel meseleleri konu edinen Z.V. Togan, Enver Konukçu, M. Fuad Köprülü, Salim Cöhce, Neslihan Durak, Erdoğan Merçil gibi Türk Tarihi araştırmacılarının eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserler Umumî Bibliyografya'da belirtilmiştir. Buna rağmen Türkiye'de hususi bir Bengal Tarihi çalışması bulunmamaktadır.

Bengal tarihi üzerine kaleme alınan çalışmalar özellikle XVII. yüzyılda İngilizlerin Hindistan'a yönelmesi ile artış göstermiştir. XIV. yüzyılın ikinci çeyreğine

[13] Osman Gazi Özgüdenli, "*Şemseddîn-i Sirâc Afîf*", **DİA/XXXVIII**, İstanbul 2010, s. 523
[14] Afif, **Tarih-i Firuz Şahi**, Calcutta 1890.
[15] Bilal Koç, **Delhi Türk Sultanlığında**…, s. 30.
[16] Enver Konukçu, "*Bedâûni Abdülkadir*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 295.
[17] Bkz., Bedâûni, **Muntakhabu-t Tevarih I**, (İng. nşr. George S. A. Ranking), Dehli 1979.

kadar genel anlamda Dehli'ye bağlı bir valilik konumunda yönetilen Bengal'in, söz konusu bu dönemi için ekseriyetle Hindistan Tarihi kitaplarından faydalanılmıştır. Hindu ve batılı araştırmacılarının eserlerinden faydalanıldığı gibi sanskritçe'den ingilizce'ye tercüme edilen araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Charles Stewart gibi batılı tarihçiler tarafından kaleme alınan Umumî Bengal Tarihi eserleri bulunmaktadır. Öte yandan Majumdar, Sir Jadunath Sarkar ve arkeolog olan Rakhal das Banerji gibi Hintli tarihçiler tarafından çok değerli Bengal Tarihi araştırmaları kaleme alınmıştır. Rackhal Das Banerji gerek Milat öncesi gerekse İslamiyet öncesi Hindistan Tarihi ve Bengal üzerine çok değerli çalışmaları ilim dünyasına sunmuştur. Bir diğer Hintli tarihçi olan Ramesh Chandra Majumdar'ın da bilhassa Eski Çağ Bengal Tarihi ve Eski Çağ Hint Tarihi açısından değerli çalışmaları mevcuttur. Keza Bengal Tarihi üzerine XIX. ve XX. yüzyılın önemli Hindu tarihçilerinden bir diğeri Sir Jadunath Sarkar'dır. Kaleme alınan Umumi veya Hususi Bengal Tarihi çalışmalarında ihtilafa düşülen ve araştırmacıları birbirinden ayıran noktalardan biri siyasi idarecilerin kronolojik sıralaması ve yönetim sürelerinin tarihlendirilmesi hususudur. Bu noktada siyasi otoritenin Bengal'de çok sık bir şekilde el değiştirmesi, bir diğer ifade ile siyasi yöneticilerin saltanatlarının kısa süreli olması bu tarihlendirmeleri yaparken zorlukla karşılaşılmasına neden olmuştur. Muhtemeldir ki bu durumun önüne geçmek için Edward Thomas, H. Blochmann ve Henry Ernest Stapleton gibi müellifler nümizmatik kalıntılar ışığında araştırmalara kronolojik açıdan yardım edecek çalışmalarda bulunmuşlardır.

GİRİŞ

Yüzölçümü bakımından dünyanın en geniş kara parçasına sahip olan Asya, aynı zamanda en yüksek kıta olma özelliğine sahiptir. Asya kıtası, sınır genişliğinin yanı sıra tarihsel süreç boyunca üzerinde kurulmuş olan medeniyetlerin ve imparatorlukların kalıntılarına hatta hazinelerine sahip olması bakımından da son derece önemlidir. Asya'nın sert iklime sahip olan kuzey kesimlerini Altay Dağları, Tanrı Dağları ve ucsuz bucaksız bozkırlar, güney kesimlerini ise kültürel çeşitliliği ve tarihi zenginlikleri ile Güney Asya temsil etmektedir. Günümüzde Afganistan, Pakistan, Keşmir, Bangladeş ve Hindistan adları altında ayrı ayrı devletlere bölünmüş olan Güney Asya, yüzyıllar boyunca tek bir isim altında adlandırılmış, bir diğer ifade ile Hindistan olarak anılmıştır. Hindistan, Asya alt kıtasının genelini temsil eden bir ifade olmuştur.[18]

Geniş sınırlara sahip olan Hindistan'ın kuzeyi, doğudan batıya doğru uzanan sıra dağlar ile kuşatılmış olup yarımadaya kuzeyden yapılacak istilalar için bu sıra dağlar tabii bir set olma özelliği taşımaktadır. Asya'nın kuzeyi ile güneyi arasında bağlantıyı kuran ve aynı zamanda Hindistan'a açılan kapılar olarak nitelendirilen en önemli güzergâh ise; Kuzeybatı Kabil, Kandahar ve Mekran'dır. Kuzeyden güneye geçişlerde coğrafi ve iklim şartlarının zor olmasından dolayı tarih boyunca istilacılar, çoğunlukla bu güzergâhı tercih etmek durumunda kalmışlardır.[19]

Hindistan'ın kuzeyindeki sıradağlarını Hindikuş, Karakurum ve Himalaya dağ silsileleri şeklinde üçe ayırmak mümkündür. Bu dağlar Hindistan'ın kuzeyinde batıdan doğuya doğru bir güzergâh üzerine uzanmaktadır. Söz konusu bölge ise, Bangladeş'i de içine alan Hindu-Ganj ovası, kuzeyde Himalayalar ve güneyde ise Dekken yaylası ile tabii olarak sınırlandırılmıştır. Güney Asya'nın üç ana nehri olan Ganj, İndus ve Brahmaputra nehirleri ve bu nehirlerden kopan çok sayıda akarsu kollarıyla Hindu-Ganj ovasına akmaktadır.[20] Pek çok verimli ovaya ve sulak araziye sahip olan Hindistan'ın sulak arazisi sayesinde yılda iki mahsul toplanabilmekte ve böylece tarımsal açıdan bol

[18]Hindistan ve Bangladeş'in coğrafi konumu ile sınır komşularını harita üzerinden gözlemlemek için bkz., Ek.1 ve Ek.2.

[19] F. Grenard, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr., Orhan Yüksel), İstanbul 1992, s. 116.

[20]İndus Nehrinin kollarını Jhelum, Chenab, Ravi, Beas ve Sutlej nehirleri oluşturmaktadır. Bu nehirler İndus vadisine akarak vadiyi Güney Asya'nın en verimli tarım toprakları haline getirmektedir. Yamuna, Sarda, Gandak ve Kosi Nehirleri, Ganj Nehri ile birleşerek Bengal Körfezine dökülmektedir. Ganj Nehrinden nispeten daha dar olan Brahmaputra Vadisi ise Tista, Manas ve Lahit Nehirlerinin bir yatağıdır. Geniş bilgi için Bkz., K. J. Schmidt, **An Atlas and Survey of South AsianHistory**, New York 1995, s. 2.

ürün elde edilmektedir.[21] Hindistan yarımadası, kuzeyden güneye deniz seviyesine inildikçe yükselti açısından azalırken, nispeten daha düz bir araziye sahip olup özellikle Lahor'dan Bengal Körfezine kadar uzanan bölge, ürün elde etme açısından oldukça verimlidir.[22]

Tarihi süreç boyunca pek çok defa coğrafi sınırları değişen Bengal, Müslümanların bölgeyi fethi ile birlikte kısmen de olsa siyasi bir düzene adım atmıştır. Bununla birlikte coğrafi olarak Hindistan'ın doğu sınırlarında yer alan Bengal, genel itibarıyla kuzeybatıda Bihar, güneybatıda Orissa, güneyinde Bengal Körfezi, kuzeyinde ise Himalaya dağ silsilesi ile Nepal, Sikkim ve Butan ile çevirilidir. Bahse konu bu bölgeyi tanımlayan "Bengal" isminin etimolojisi üzerine çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden en yaygını, Bengal isminin Vanga Krallığından geldiği yönündeki görüşlerdir. Bu görüşe göre krallığın ismi "Vanga", zamanla değişime uğrayarak "Bang" veya "Banga" şekline dönüşmüş olup sonuna aldığı sanskritçedeki *"yüksek arazi"* manasına gelen *"al"* eki ile bugün de kullandığımız son hali *"Bengal"* telaffuzuna bürünmesini sağlamıştır.[23] Hindu ve İslam tarihçileri de bölgeye dair kayıtlarında coğrafi ad olarak "Bang" veya "Bangala" şeklinde ifade ederken XIII. yüzyılın önemli seyyahlarından Marco Polo, seyahatnamesinde bölgeden *"Bengala"* şeklinde bahsetmiştir.[24] Bengal coğrafyasının *"Yüksek Vanga veya Yüksek Bang"* şeklinde ifade edilmesinin sebebi, bölgenin yüksek olmasından ziyade ilkçağlarda tepelik kesimlerinin eteklerinde bulunan ovalarda, yüksek yapılar inşa edilerek ekim yapmalarından kaynaklanan bir tabirden geldiği düşüncesidir.[25] Esasen "Bengal" telaffuzu, XIII. yüzyıl'da Bahtiyar Halaç önderliğinde İslam kuvvetlerinin Lakhnauti olarak adlandırılan bölgeyi istilasından sonra kullanılmaya başlamıştır. Arap ve fars menşeli yazarlarn Bengal'in fetihinin ardından buraya gelmeleri bu kullanımın artıp yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ancak Bahtiyar Halac'ın fethi öncesinde coğrafi açıdan farklı bölgeleri tanımlamak için genel anlamda Gaur (Lakhnauti), Banga ve Samatata[26]

[21] Diodorus Siculus, **Diodorus of Sicily II**, (İng. nşr., C. H. Oldfather), London 1967, s. 5.
[22] Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I,** Ankara 1987, s. 2.
[23] Ghulam Husain, **Riyazu's-Salatin**, Dehli 2009, s. 20.
[24] Marco Polo'nun eserinde Bengal'e dair daha geniş bilgi için Bk., Marco Polo, **Marco Polo Seyahatnamesi II**, (nşr. Filiz Doküman), İstanbul 1980, s. 10-11 vd.
[25] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 20.
[26] Samatata bölgesinden ilk kez, Gupta İmparatoru Samudragupta'nın dönemine tarihlendirilen Allahabad yazıtında bahsedilmektedir. Samatata bölgesi hakkında daha geniş bilgi için Bkz., H. C. Raychaudhuri, "*Physical and Historical Geography*", **The History of Bengal I**, (edt. R. C. Majumdar), Dacca 1943, s. 17.

gibi isimler kullanılmıştır.[27] Bu açıdan Ganj nehrinin doğu kısmı Banga, batısı ise Gaur olarak adlandırılmıştır. Ayrıca "Vanga" ve "Banga" kelimeleri, Hintlilerin Mahabharata Destanın'da da yer almaktadır.[28] Bengal coğrafyası, genel anlamda söz konusu üç isimle adlandırılırken daha özele inildiğinde Çitagong bölgesi için "Harikela", Kuzeybatı Bengal için "Varendra" şeklinde isimlendirmeler kullanılmıştır.[29] XIII. yüzyılın hemen başında Türk-İslam fethinin ardından bölge için arap ve fars yazarlar daha genel ifade ile *"Lakhnauti"* ya da *"Bengal"* telaffuzunu tercih etmeye başlamışlardır.

Yeryüzü şekilleri bakımından Bengal coğrafyası iki özelliği ile dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi; doğal afetlere sebep olacak derecede düz bir deltaik alana sahip olması, ikincisi ise aralarından nehirlerin geçtiği küçük engebeli alanların varlığıdır.[30] Kuzeybatıdan gelen Ganj ve kuzeydoğu'dan gelen Brahmaputra nehirleri bir delta görevi gören Bengal'den körfeze akmaktadırlar. Ancak bu durum, yılın belli zamanlarında sel felaketlerinin yaşanmasına yol açmaktadır. Tüm bunlara rağmen Bengal'de nehir yataklarının ve körfeze açılan liman bölgeleri, gerek tarım gerekse ticari anlamında tarihin her safhasında önem arz etmiştir.[31] Öyle ki Deltaik Bengal'in alüvyal toprakları, tarımı kolaylaştırması ve zenginleştirmesi sayesinde tarımsal çeşitlilik sağlayan bir özelliğe sahip olması, komşu devletler tarafından cezbedici bir unsur olmuştur.[32]

Büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Bengal, İslamiyet ile tanıştığı 1203-1204 yıllarına kadar sırasıyla Maurya İmparatorluğu, Gupta İmparatorluğu, Harşa, Pala ve Sena Hanedanlıklarına yurt olmuştur. Ancak tarih boyunca Bengal'de tam olarak siyasi bir birlik kurulamadığı için yukarıda adı geçen bu beş imparatorluk ve hanedanlığın yanı sıra büyüklü küçüklü krallıklar da kurulup tekrar yıkılmıştır.

Birbirinden farklı siyasi ve kültürel özelliklere sahip hâkimiyetlere ev sahipliği yapmış olan Bengal, Hinduizm, Budizm ve İslamiyet başta olmak üzere pek çok din ve inanışın birlikte yaşandığı bir coğrafyadır. Günümüzde halkın yaklaşık %85'ini Müslümanların teşkil ettiği Bangladeş'te, İslamiyetten sonra en yaygın din Hinduizm,

[27]Nitish K. Sengupta, **Land of Two Rivers: A History of Bengal from The Mahabharata to Mujib**, London 2011, s. 11.
[28]Manmatha Nath Dutt, **Mahabharata**, Calcutta 1895, s. 154.
[29]Nitish K. Sengupta, **Land of Two Rivers…,** s. 11.
[30]J. Heitzman, R. L. Worden, **Bangladesh a country study**, Washington 1989, s. 46.
[31] S. Benoyachandra, **Some Historical Aspects of the İnscriptions of Bengal**, Calcutta 1942, s. 290.
[32]William H. Gilbert, **People of India**, Washington 1944, s. 121.

halkın geri kalan kısmı ise diğer dinlere mensup bulunmaktadır.[33] Hinduizm'in bireyleri ayrıştırıcı prensiplerine rağmen ilerleyen süreçte bölgede birleştirici güç misyonunu üstlenen İslamiyet'in temelleri, XIII. yüzyıla dayanmaktadır. 1203 yılında Bahtiyar Halaç önderliğinde Türkler, Bengal'i fethetme başarısı gösterirken bölgede Dehli Türk Sultanlığı'nın yaklaşık yüz elli yıl sürecek hakimiyetinin temelleri atılmıştır. Bahtiyar Halaç'dan önce Bengal'e Türk-İslam orduları tarafından birden fazla sefer düzenlense de Bengal'de siyasi açıdan mutlak bir şekilde Türk varlığı Bahtiyar Halaç ile sağlanmıştır. Elbette ki Hindistan'da Türk ve İslam hakimiyetinin geniş bir coğrafya üzerinde teşekkülünde Gazneli Mahmud'un seferleri son derece önemli olmuştur. Ancak Bengal, Gazneli ordularının yayılım alanı dışında kalmıştır.

Bengal'in ilk çağlarına dair doğrudan kaynakların sınırlı olması hasebiyle söz konusu bölge üzerine yapılan araştırmalarda daha ziyade Hindistan tarihi kaynaklarına müracaat edilmektedir.[34] Bengal'de arkeolojik çalışmalar kapsamında, ilkel kent site görüntüsündeki yerleşimlerin, Pre-Aryan dönemde Aryavarta[35] sınırlarının kenarında gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.[36] İlkçağlardan itibaren bağımsız krallıklar tarafından yönetilen Bengal, bölgenin bahse konu dönemde en güçlü olan Maurya İmparatorluğu'na gelinceye kadar üç önemli dönemi yaşamıştır. Bunlardan birincisi; Hindu inancına göre aynı zamanda Hinduizm'in en önemli öğretileri olan Son Veda (Late Vedic Period) eserlerinin yazıldığı yaklaşık olarak M.Ö. 1000-500 yılları arasına tekabül eder. İkinci dönem, İndus ve Ganj Nehirleri arasındaki büyük devletler dönemi ve aynı dönemde Fars egemenliğinin yükselerek düşüşe geçtiği süreç, üçüncü dönem ise Magadha Nanda Hanedanlığı ve İndus civarındaki bağımsız devletlerin dönemidir.[37] Bu üç devir arasında bölgenin siyasi tarihi üzerinde en etkin rol oynayanlar Magadha İmparatorluğu'nun Nanda Hanedanlığıdır.

Magadha Krallığı, Buda'nın hayatı boyunca yükselerek Kuzey Hindistan'da güç sahibi olmuştur. Nanda Hanedanlığı ise Magadha Krallığı'nın yönetimini devralmıştır.

[33]Hinduizm, bölgenin etkili bir inanış biçimi olması ve kendi içerisinde bulunan kast sistemi olan Brahmanlar-Kşatriyalar-Vaysiyalar-Sudralar gibi toplumsal tabakalar insanların kaynaşmasına ve kültürel karışımın oluşmasında önemli bir engel olmuştur.
[34]Bengal; önce Hindistan ve ardından Pakistan'dan ayrılmıştır. Bu açıdan Hindistan Tarihi ve Pakistan Tarihi, Bengal üzerine yapılacak araştırmalarda önemli bir yer teşkil etmektedir.
[35]Aryavarta olarak adlandırılan bölge Hindu metinlerinde değişiklik gösterse de genel olarak Hindistan yarımadasının kuzey kısımlarını ihtiva etmektedir.
[36] S. Mansingh, **Historical Dictionary of India**, London 1996, s. 59.
[37] U. N. Gohshal, **A History of Indian Public Life II**, Oxford 1934, s. 5 vd.

Zira Sicilyalı tarihçi Diodorius Siculus[38] (M.Ö 90-30) Ganj Nehrinden bahsederken Nanda Hanedanına bağlı Gandaridae[39] kabilesinin yönetimi altındaki toprakları, Ganj'ın doğu sınırları olarak belirtirken dönemin imparatorlukları bakımından en önemli zenginlik göstergesi olan fillerin oldukça fazla sayıda bulunduğunu vurgulamaktadır.[40] Hindistan tarihi araştırmacılarından olan Majumdar, Romalı Pliny'in[41] eserine dayanarak[42], Gandaridae kabilesinin 60.000 Piyade, 1000 Atlı asker ve 700 Fil'e sahip olduğunu belirtmektedir.[43] Esasen bu son bilgii Makedonyalı İskender'in Hindistandaki ilerleyişinin durmasındaki sebeplerden biri olduğu düşünülmektedir. Zira Hindistan'ın güneyine yönelen İskender, Gandaridae kabilesine ait fillerin çok fazla olduğunu öğrenmesinin yanı sıra bölgenin çetin iklim şartları onu bu seferden vazgeçirmiştir.[44]

Hint alt kıtası erken dönemlerine ait bilgiler eldeki veriler üzerinden değerlendirildiğinde Nanda Hanedanlığı hareket noktası olarak seçilebilir. Hanedanlığın sınırlarını kesin hatlarıyla belirlemek mümkün olmamakla birlikte genel hatlarıyla çizecek olursak; Bengal'in kuzeybatısında Uttar Pradeş, kuzeyde Nepal, doğuda ise günümüz Bangladeş'inin doğu sınırları Nanda Hanedanlığının sınırları ile yaklaşık olarak paralel bir toprak parçasına sahiptir. Hanedanlığın güney sınırları Hindistan'ın orta kesimine kadar inerken, batı sınırları ise günümüz Hindistanı'nın Pakistan sınırına yani Gücerat'a kadar ulaşmıştır. Nanda Hanedanlığına dair bilgilerin bir kısmına Brahmanik kaynaklar ve efsanelerden ulaşılmaktadır. Hanedanlığın ilk kralı, Lord Krishna'nın[45] torunu Ugrasenadır.[46]Buda geleneklerine göre, kendisinden sonra on bir kardeşi daha hanedanlığı yönetmiştir. Hanedanlığın son kralı ise Dana-Nanda olmuştur. Dana-Nanda döneminde Hanedanlığın başkomutanı sıfatında olan Çandragupta Maurya[47], Chanakya isimli bir Brahman ile birlikte yönetimi devirmeye girişmiştir.[48]

[38]M.Ö 90'da Sicilya'da dünyaya gelen Yunan tarihçisi gezmiş olduğu üç kıtaya (Asya, Afrika, Avrupa) dair edindiği bilgileri eserinde aktarmaktadır.
[39]"Gandaridae" telaffuzu genel anlamda bir kabile veya topluluğu belirtmek için kullanılırken bazı kaynaklarda "Gangaridai" şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir. "Gangaridai" telaffuzuna örnek olması ve daha geniş bilgi için Bkz., H. C. Raychaudhuri, "*Early History From…*, s.41v.d; Ayrıca bu halkın, Bengal'in yerli halkı olma ihtimali çok yüksektir. Bkz., R. C. Majumdar, **History of Ancient Bengal,** Calcutta 1971, s. 35 vd.
[40] Diodorus Sicilus, **Diodorus of**…, s. 9.
[41] Tam adı "Gaius Plinius Secundus" Maior olan Romalı tarihçi, günümüze değin yazılmış en içerikli ansiklopedik eseri olan "Natural History" adlı yapıtı ile tanınmaktadır.
[42] Gaius Plinius Secundus, **Natural History**, (İng. nşr., H. Rackham), London 1961, s. 387.
[43] R. C. Majumdar, **The Classical Accounts of India**, Calcutta 1960, s. 341.
[44] Diodorus Sicilus, **Diodorus of**…, s. 9 vd.
[45]Lord Krishnu hakkında daha fazla bilgi için Archive.org üzerinden Vishnu Purana'ya bakabilirsiniz.
[46]R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient and Hindu India**, Bombay 1934, s. 72.
[47]R. C. Majumdar, **Ancient India**, Dehli 2007, s. 104.
[48]R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient**…, s. 83 vd.

Kaynakların verdiği bilgilere göre Dana-Nanda ile Chanakya'nın arasındaki anlaşmazlığa Brahmanlara ait dönemin bir tür yardım kuruluşu mahiyetindeki kurum sebep olmuştur. "Danasala" isimli söz konusu kurumun başında olan Chanakya, Kral Dana-Nanda tarafından töreye uygun davranmadığı gerekçesiyle görevinden alınmıştır. Bu duruma çok içerleyen ve içten içe kin besleyen Chanakya, Dana-Nanda'yı tehdit ederek ülkeyi terk etmiştir.[49]

Chanakya'nın Dana-Nanda aleyhinde başlattığı ittifak arayışları sırasında Makedonyalı İskender, Hindistan'ın kuzeyinden güneyine doğru büyük bir başarıyla inmekteydi. Ancak gerek iklim şartlarından gerekse bölgenin güçlü hanedanlıklarının potansiyelini düşünerek savaşmayı göze alamaması neticesinde Hindistan'dan çekildi. Bu sırada Chanakya ile işbirliği yapan Çandragupta, Dana-Nanda'ya karşı kuuvetli bir ittifak tesis etmek istemiş ve bu doğrultuda İskender ile ittifak kurmayı amaçlamıştır. Ancak bu emeline ulaşamayınca[50] Dana-Nanda'ya karşı girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. İlerleyen süreçte Himalaya bölgesinin hâkimi Parvataka'dan yardım alan Çandragupta, Magadha'yı işgal etmiş ve bu defa Dana-Nanda'yı devirmeyi başararak M.Ö 321'de Maurya Devleti'nin ilk hükümdarı olmuştur.[51] İskender'in ölümü ve Dana-Nanda'nın devrilmesi neticesinde Çandragupta, Hindistan'da ilk büyük Hind Devletini tesis etmiştir.[52]

Çandragupta, Hanedanlığın başkenti olarak Hindistan'ın en büyük şehirlerinden olan Pataliputra'yı seçmiştir. Maurya Hanedanlığına dair en değerli kaynaklar; İskender'in komutanı Seleukos tarafından elçi olarak gönderilen Megasthen'in kayıtları ve Chanakya'ya atfedilen "Artasastra" kayıtlarıdır. Çandragupta, yalnızca askeri bir komutan değil aynı zamanda iyi bir yönetici olmuştur. Maurya Devleti'nin teşekkülünden kısa bir zaman önce İskender vefat etmiş ve bu durum Hindistan'da karışık bir ortam doğurmuştur. İskender'in ordusunda komutan olarak görev yapan Seleukos, bu otorite boşluğundan faydalanmak için Hindistan içlerine girmiştir. Bu durum, bölgede güç sahibi olmak isteyen ve sınırlarını güneye doğru genişletmeye devam eden Çandragupta'nın aleyhine bir gelişmedir. İkili arasındaki savaş bir evlilik anlaşmasına kadar devam etmiştir. Çandragupta'nın yönetimi sırasında Maurya

[49]R. K. Mookerji, **Chandragupta Maurya and His Times**, Bombay 1952, s. 20 vd.
[50]Yusuf Hikmet Bayur, Çandragupta'nın İskender ile görüşmek için Pencap'a kadar geldiğini aktarmaktadır. Bkz.Y. H. Bayur, **Hindistan**…,s. 56.
[51]F. J. Monahan, **The Early History of Bengal**, Oxford 1925, s. 20; R. D. Banerjı, **Prehistoric Ancient**…, s. 83 vd.
[52] Walter Ruben, **Eski Hind Tarihi**, (nşr., Cemil Ziya Şanbey), Ankara 1944, s. 154.

Hanedanlığının gücü neredeyse Hindistan'ın tamamına yayılmıştır. Öyle ki batı'da Herat, Kandahar ve Belucistan doğu'da Bengal, güneyde Büyük Okyanusa ulaşırken, kuzeyde ise Tibet Dağlarına kadar yayılmıştır.[53]

Çandragupta yaklaşık yirmi dört yıllık bir saltanatın ardından M.Ö 298 yılında hayatını kaybetmiştir. Onun ölümünde pay sahibi olduğu düşünülen oğlu Bindusara, babasının yerine tahta geçmiştir. Bindusara'nın saltanatı Puranalara göre yirmi beş yıl, Seylanlı kroniklere göre ise yirmi sekiz yıl sürmüştür.[54] Dekken'in bir kısmını ele geçirmeyi başaran Bindusara, M.Ö 273 veya 270'e kadar saltanat sürmüştür. Ölümünden sonra Taksila[55] ve Uccain[56] şehirlerinde valilik yapmış olan oğlu Asoka, M.Ö 269'da Maurya Devleti'nin başına geçmiştir.[57] Babasının ölümü ve Asoka'nın tahta geçişi arasında üç dört yıllık bir boşluk söz konusu olup bu süreçte bir iç savaş yaşandığı tahmin edilmektedir.[58] Asoka'nın tahta geçtikten sonra yaklaşık yüz civarında kardeşini katlettiği kaynaklara yansımıştır.[59] Ancak Asoka döneminden günümüze ulaşan yazıtlarda Asoka'nın saltanatı süresince kardeşlerinin yaşadığına dair kanıtlar yer almaktadır. Saltanatı'nın ilk yıllarından geleneksel yönetimi yani büyükbabası ve babasından kalan yönetimi sürdürdüğü görülmektedir. Asoka, M.Ö. 261 yılında, Mahanadi ve Godavari ırmakları arasında Bengal Körfezine kadar uzanan bölgede hâkim olan Kalinga Devleti ile savaşarak bölgeyi ele geçirmiştir.[60] Kalinga savaşından önce isyanları bastıran, toprak fetheden tipik bir Maurya hükümdarı şeklinde yönetim süren Asoka, söz konusu savaş sonrasında hâkimiyet anlayışını değiştirerek daha korumacı bir politika benimsediği görülmektedir.[61] Nitekim hükümdarlığı döneminde Asoka, devletin sınırlarını kuzeyde Hindukuş ve Himalayalar'a, güneyde ise Hindistan'ın küçük bir parçası hariç geniş bir coğrafya'ya yaymayı başarmış ve bu yayılımın ardından içe dönük komşuları ile daha dostane bir dış politika izlemiştir.[62]

Asoka, siyasi yönünün yanında ahlaki açıdan her zaman toplumu iyiye sevk etmeyi, hoşgörülü davranmayı ilke edinmiş bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir.

---

[53] Detaylı inceleme için bkz., Charles Joppen, **Historical Atlas of India,** Calcutta 1907, s. 18.
[54] B. C. Law, **The Magadhas in Ancient India,** London 1946, s. 15.
[55]Günümüzde Pakistan sınırları içerisinde yer alan şehir.
[56]Günümüzde Hindistan sınırları içerisinde yer alan şehir.
[57] James Machpail, **The Heritage of India Asoka,** Calcutta 1928, s. 18.
[58] R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient**…, s. 90.
[59]Bu bilgi için bkz., Y.H. Bayur, **Hindistan**…,s. 58; V.M. Smith, **Asoka The Buddhist Emperor of India,** New Dehli 2010, s. 19.
[60] V.M. Smith, **Asoka The Buddhist**…, s. 19 vd.
[61]H. Raychaudhuri, **Political History of Ancient India**, Calcutta 1957, s. 286.
[62]H. Raychaudhuri, **Political History**…, s. 291.

Saltanatı süresince İmparatorluk halkının refah ve barış ortamında bulunması bunun en önemli göstergesidir. M.Ö 232'de ölümü ile birlikte tesis etmiş olduğu ılımlı imparatorluk dağılma sürecine girmiştir.

Maurya Devleti'nin, özellikle Hindistan'ın kuzey ve batısında hâkimiyet sahasını büyütmesine rağmen Bengal'de mutlak şekilde otorite sahibi bir Maurya hâkimiyetinden söz etmek doğru olmaz.[63] Asoka döneminden kalan yazıtlarda Bengal'den bahsedilmemesi veya Bengal'de bu döneme ait bir yazıtın henüz gün yüzüne çıkmaması bu fikri destekler niteliktedir.

Asoka'nın ardından Maurya'nın son döneminde, son kral Brihadatra dâhil olmak üzere yaklaşık yarım yüzyıllık süreç içerisinde Maurya Devleti tamamen bağımsız bir yönetime sahip olamamıştır.[64] Maurya Devletini siyasi bir taksime tabi tutarsak Çandragupta'nın idaresinin ardından Asoka'nın Budizm'e inanması ile başlayan dindar devir ve son dönem olarak artık çöküş devrindeki sofist dönem olarak sıralamak mümkündür.[65]

Maurya İmparatorluğu'nun yıkılışı ve akabinde kurulan Gupta İmparatorluğu'nun yükselişi arasındaki dönemde, Bengal üzerine çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak bu süreçte Bengal'de birkaç bağımsız krallık bulunmaktadır. Bunları üç ana bölge şeklinde ayırmak mümkündür. Birincisi Samatata[66] olup daha sonra Gupta İmparatorluğu döneminde de devam edecek tek krallığa ev sahipliği yapan bölge olma özelliği taşımaktadır. İkincisi Davaka[67] bölgesi ve üçüncüsü ise bugünkü Kalküta mevkiine denk düşen bölgedir. Bengal'in neredeyse tüm bölgesi Gupta Hükümdarı Samudragupta tarafından imparatorluğa katılmıştır.[68] Samatata, Gupta'ya bağlı olsa da iç idarede özerk bir bölge olmuştur. 335'te tahta çıkacak olan Samudragupta, saltanatı sırasında bu bölgedeki limanları ele geçirerek Roma İmparatorluğu ile ticaret yapmaya başlamıştır. O sebeple bahse konu bu dönemde Gupta Devletinin her yönden gücü artmıştır.[69]

[63]R.C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 35.
[64]R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient**…, s.103.
[65]Walter Ruben, **Eski Hind**…, s. 157.
[66]Doğu Hint yarımadası ve Bengal için jeopolitik bir bölge. Bu coğrafi bölge hakkında daha geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 8.
[67]Bu şehir muhtemelen Bugünkü Dakka'dır. Bkz., S. Benoychandra, **Some Historical**…,s. 208.
[68] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 36 vd.
[69] Müslüme Melis Çeliktaş, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019, s. 29.

Gupta İmparatorluğu ana merkezlerinin neresi olduğu meselesi hali hazırda tartışılan bir konudur. Zira çeşitli görüşlerin mevcut olduğu bu husus üzerine Çinli seyyah I-tsing'in görüşlerini esas alan D.C. Ganguly, Guptaların merkezinin Batı Bengal'de yer alan Murshidabad olduğunu öne sürmektedir.[70] Esasında bu ihtilafın asıl sebebi Gupta Devleti'nin ilk olarak Magadha bölgesine hâkim olması, daha sonra ise Bengal'e doğru genişlemesinden kaynaklanmaktadır.

Gupta İmparatorluğu'nun Bengal'de gücünü hissettirmesi, bölgede varlığını sürdüren çeşitli güçlerin ortadan kalkmasına veya Guptalara bağlanmasına işaret etmektedir. Gupta Devleti'nin, imparatorluk haline gelmesi ve Hindistan coğrafyasında önemli rol oynaması I. Çandragupta dönemi ile başlamıştır. M.S 320'de tahta geçen I. Çandragupta, İmparatorluğun ilk bağımsız hükümdarı olup aynı zamanda Guptaların kurucusu olarak kabul edilmektedir.[71] Çandragupta, Pataliputra'ya hâkim bulunan Licchavi[72] kabilesine bağlı Kumaradevi adında bir kız ile evlenerek bu kabilenin hâkim olduğu topraklara sahip olmuş ve bu siyasi evlilik neticesinde imparatorluğun sınırlarını Allahabad'a kadar genişletmiştir.[73] Çandragupta'nın 330-335 yılları civarında ölümünü müteakip yerine 335'te Samudragupta geçmiştir.[74] Samudragupta'nın yükselişinden önce Chandravarman[75] Batı Bengal'i işgal etmiştir.[76] Ancak hükümdarlığı döneminde pek çok sefer düzenleyen Samudragupta, Gupta sınırlarını daha da genişletmiştir. Bengal ve Assam bölgelerinde bulunan bugünkü Tippera, Chittagong, Noakhali gibi bölgeleri ve Assam'da bulunan Davaka Krallığı vergi vermek kaydıyla özerk bir yönetim sürerken Bengal'in geri kalan kısımları Gupta sınırlarına dâhil edilmiştir.[77] Budhagupta dönemine ait bulunan Domadarpur bakır levhaları, Kuzey Bengal'de Gupta hâkimiyetinin M.S V. Yüzyıl sonuna kadar sürdüğünü göstermektedir. M.S VI. Yüzyılın ikinci yarısında Gupta toprakları, Kalinga ve Kuzey Bengal'i içine almaktadır. Bahse konu dönemde güney, doğu ve batı Bengal'de bağımsız krallıklar hüküm

[70] D. C. Ganguly, "*The Early Home of The İmperial Guptas*", **IHQ XIV**, Dehli 1938, s. 533 vd.
[71] M. Melis Çeliktaş, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019, s. 19 vd.
[72] Bugünkü Nepalde yer alan Katmandu Vadisinde hüküm süren dönemin Krallığıdır.
[73] Y. H. Bayur, **Hindistan** …, s. 83.
[74] M. Melis Çeliktaş, **Gupta Tarihi**…,s. 22.
[75]Banerjiye göre Samudraguptaya yenilmesinden önce Chandravarman, Güney Rajputhanada Pushkarana'ya (Pokharan) hâkimdir. Bkz., R.D. Banerji, **The Age of The Imperial Guptas**, Calcutta 1933, s. 13vd; Ancak Pushkarana (Pokharan) bölgesinin bir Krallık olarak geçtiği birçok kaynakta söz konusu Krallık ve yer aldığı bölge konusunda çeşitli görüşler vardır. Zira Banerji Hindistan'ın doğusunu tarif ederken bazı farklı görüşler Batı Bengal'de Bankura bölgesini işaret etmektedir. Batı Bengal'i işaret eden eserlere örnek olarak Bkz., Sailendra Nath Sen, **Ancient Indian History and Civilization**, New Dehli 1999,s. 274.
[76] R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient**…,s. 164.
[77] R. C. Majumdar**, History of Ancient**…, s. 38.

sürmektedir. Ancak aynı yüzyılın sonlarına doğru Gupta İmparatorluğu zayıflamaya başlamıştır. Nitekim özellikle Budhagupta'nın ardından hüküm süren Kralların genel anlamda hâkimiyetlerinin yalnızca Bengal ve Bihar ile sınırlı kalması[78] Gupta'nın hâkimiyetinin zayıfladığına kanıt teşkil etmektedir. İlerleyen süreçte yaklaşık elli yıllık bir zaman dilimi sonunda Yaşodarman[79] tarafından Gupta İmparatorluğu mağlup edilmiştir.[80] Mandasor yazıtında Yaşodarman'ın seferlerini Brahmaputra Nehrine kadar ilerlettiği aktarılmakla birlikte sınırlarının tam olarak hangi coğrafyaya kadar uzandığı hususunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Yaşodarman'ın kısa ve sağlam bir temele dayanmayan hâkimiyet dönemi ile birlikte bölgede bağımsız güçlerin yükselmesi için bir fırsat ortamı oluşmuştur. Nitekim bölgede otoritenin kaybolmasıyla birlikte Bengal, Gauda ve Samatata (Vanga) Krallıkları olmak üzere iki bağımsız krallığın doğuşuna sahne olmuştur.[81]

Bengal'in doğu ve güney kısımları ile batı Bengal'in güneyini ihtiva eden Samatata Krallığı'nın başkenti Doğu Bengal'de yer alması oldukça muhtemeldir. Burdwan[82] bölgesinde ve Feridpur[83] civarında bulunan Kotalipada yakınlarında olmak üzere keşfedilen toplam 5 yazıtta Samatata Krallığının Samacharadeva, Dharmaditya ve Gopachandra adında üç hükümdarlarının vardığından bahsedilmektedir.[84] Samatata Krallığı iç siyasette bağımsız olmasına rağmen bölge devletleri arasında hala en önde gelenlerinden olan Gupta İmparatorluğu'na vergi veren bir kraliyet olarak hüküm sürmek zorunda kalmıştır.[85]

Gauda Krallığı ise Gopachandra'nın hâkimiyet alanı dışında kalan Kuzey ve Batı Bengal'in bir bölümünde teşekkül etmiş olup başlangıçta siyasi bir hâkimiyetin adı olarak kullanılan, gerek Gauda gerekse Vanga, zaman içinde bölgenin coğrafi adı olarak da aktarılmaktadır.[86] Bağımsızlığını VI. Yüzyılda kazansa da Gauda Krallığı, Gupta Krallığı'nın yıkılışına kadar bağlılığını sürdürdüğü düşünülmektedir.

---

[78] R. D. Banerji, **Prehistoric Ancient**…, s. 180.
[79]Malva bölgesine hakim olan Yaşdodarman'ın Racastan bölgesinde kendi hakimiyetini güçlendirdiği aktarılmaktadır. Bkz., Umberto Mondini, **The Cult of Pabuji**, Newcastle 2019, s. 15.
[80] V. K. Agnihotri, **Indian History**, New Dehli 2010, s. 405.
[81] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 41.
[82]Bugünkü Bardhaman olarak bilinen şehir Batı Bengal'de Damodar Nehri kıyısında yer almaktadır.
[83] Bangladeş'in Dakka bölgesinde yer alan Padma Nehrine kıyı teşkil eden bir şehirdir.
[84] R. C. Majumdar, **History of Acient**…, s. 42.
[85] J. Heitzman-R. L. Worden, **Bangladesh a country study**, Washington 1989, s. 4.
[86]Majumdar bu bilgiyi M.S 554'e dayanan kral Maukhariye ait Haraha kitabesinden aktarmaktadır. Öyle ki Maukhari, Andhraların kralını yenerek Gaudaları deniz kıyısına yerleşmeleri sağladığını aktarmaktadır. Bkz., Majumdar, **History of Ancient**…, s.45 vd.

Gopala önderliğinde siyasi bir güç oluşumundan önce kısa bir dönem için Bengal tarihinde Harşa imparatorluğu hâkim olmuştur. Çok kısa bir dönemi içeren Harşa hâkimiyeti süresince oluşan siyasi otorite boşluğu ve politik zayıflık, çok geçmeden Gopala'nın güç kazanmasına ortam hazırlamıştır. Harşa'nın tarih sahnesinden silinmesi Ortaçağ Hindistanı'nın başlangıcına tarihlendirilmektedir.[87]

VIII. Yüzyıl, Bengal'de güçlü bir siyasi birliğin teşekkül ettiği ve makul düzeyde sakin bir sosyal yaşamın gerçekleştirildiği yüzyıl olmuştur. Bengal, arka arkaya istilalara maruz kalmasından ve içte yaşanan gerginliklerden dolayı VIII. Yüzyıla kadar baskın bir otoriteye kavuşamamıştır. Güçlü bir siyasi otoritenin dış istilalara ve siyasi istikrarsızlığa tek çare olacağını düşünen bölge ahalisi, Gopala'nın siyasi liderliği etrafında birleşmişlerdir.[88] Bölge tarihinin bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu refleks, siyasi açıdan toparlanmanın ilk adımları olarak nitelendirilmektedir.[89]

Pala Hanedanlığı'nın kurucusu olan Gopala, Kuzey Hindistan'da büyük başarılara adım atacak iki halefi Dharmapala ve Devapala[90] öncesinde, gelişme arefesinde olan hanedanlığın sınırlarını korumak ve devamlılığını kalıcı kılmak yolunda önemli adımlar atmıştır. VIII. Yüzyılın ilk yarısında başa geçen Gopala, yaklaşık kırk beş yıl hüküm sürmüştür.[91] Söz konusu dönemde Bengal, yabancı istilalardan kısmen de olsa kurtulmuştur.[92]

Gopala'nın ardından tahta oğlu Dharmapala geçmiştir.[93] Bu dönemin en önemli hadiselerinden biri onun Kuzey Hindistan'ı ele geçirmesi[94] ve bölgenin iki önemli gücü olan Pratiharas ve Rashtrakutas ile mücadele etmesi olmuştur. Ancak bu üç kral arasında yaşanan mücadelelerin sonucuna dair kralların kendilerine ait yazıtlarında da bilgi bulunmamaktadır. Fakat Dharmapala'nın imparatorluğun sınırlarını bir hayli genişlettiği; başta Bengal ve Bihar olmak üzere Hindistan'ın doğu kesimleri ile Bengal'in kuzeyi Pala Hanedanı'nın yönetimi altına aldığı görülmektedir. Öyle ki Dharmapala bugünkü Uttar Pradeş'i kapsayan Kanauc Krallığı'nı da vergi vermek

[87] D. S. Sarma, **Hint Dini Tarihine Giriş**, (nşr., Fuat Aydın), İstanbul 2005, s. 65.
[88] Ishwari Prasad, **A New History of India**, Allahabad 1950, s. 130.; Mahmud Husain, **A Short History of Hind-Pakistan**, Karachi 1960, s. 81.
[89] Gopala'nın nasıl Kral seçildiği üzerinde ihtilaflar mevcut olmakla birlikte bölgenin önde gelenleri ve ahali tarafından onaylanan bir kişi olduğu aşikardır. R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 94-95.
[90] H. Kulke, **A History of India**, London 2004, s. 118.
[91] R. D. Banerjı, "*The Palas of Bengal*", **MASB V/3**, Calcutta 1915, s. 47.
[92] R. D. Banerjı, "*The Palas of…*", s. 48.
[93] R. C. Majumdar, "*The Palas*", **The History of Bengal I**, (edt. R. C. Majumdar), Dacca 1943, s. 104.
[94] R. D Banerji, "*The Palas of…*", s. 50.

kaydıyla kendine bağlamıştır.[95] Bunun yanında örneğin Nepal gibi vassal şekilde varlığını devam ettiren pek çok bölge de Dharmapala'nın hâkimiyetini kabul etmiştir. Dharmapala, yaklaşık 770-790 yılları arasında Uttar Pradeş'e yönelik seferlerini sürdürmüştür. Nitekim 793'de Pala İmparatorluğunun sınırları batıda İndus'dan kuzeyde Himalayalara kadar ulaşmıştır.[96] Böylece Dharmapala, bölgeye yönelik gerçekleştirdiği başarılı politikalarıyla Hindistan'ın kuzeyinde büyük bir İmparatorluk tesis etme hayalini gerçekleştirirken aynı zamanda kültürün de büyük bir hamisi olmuştur. Ayrıca Dharmapala, Budizm'in mezheplerinden Mahayana'ya yakınlık duymaktaydı.[97] Bir Budist olarak ünlü Vikramasila Manastırını kurmuş ve bundan ayrı olarak yaklaşık elli dini kurum tesis etmiştir. Rashtrakuta Kralı'nın kızı olan Prenses Rannade ile evlenmiştir. Dahrmapala'dan sonra yerine bu evlilikten olan[98] oğlu Devapala tahta geçmiştir.[99] Babası gibi Devapala da imparatorluğun sınırlarını genişletmek için seferler gerçekleştirmiştir. Onun güneydeki seferleri geçici zafer niteliği taşırken asıl faaliyet alanı ve var olma mücadelesi kuzeyde gerçekleşmiştir. Böylece imparatorluğun sınırlarını Sind'e kadar yaymıştır. Devapala da tıpkı babası Dharmapala gibi imparatorluk sınırları dışında dahi ün kazanmış büyük bir savaşçı ve hanedanın en büyük kralları arasında gösterilmektedir.[100]

Dharmapala ve Devapala'nın imparatoluk dönemleri hem Pala Hanedanlığı hem de Bengal Tarihi açısından son derece önemlidir. Palaların iktidarı öncesinde zaman zaman iç karışıklığın ve kaosun merkezi olan Bengal, bu dönemde istikrara kavuşmuştur. Pala Hanedanlığı'nın 1070 yılından itibaren zayıflamaya başladığı görülmektedir. Özellikle 1097'de Ramapala'dan sonra onun yerine geçen oğlu Kumarapala'nın başa geçmesini müteakip büyük isyanlar başlamıştır.[101] Assam'da patlak veren isyan, Kumarapala'nın en güvendiği devlet adamlarından olan Vaidyadeva'nın bölgede söz sahibi olmasıyla neticelenmiştir. Bu isyanlar esasen bir bakıma Kumarapala'nın çok kısa bir süre tahtta kaldığının bir göstergesi olmuştur.

[95] Sailendra Nath Sen, **Ancient Indian**…, s. 278.
[96] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 106.
[97] Mahmud Husain, **A Short of**…, s. 81.
[98] Bu evliliğin veya Prensesin Rahtrakuta Kralı'nın kızı olma bilgisi tartışmaya açıktır.
[99] S. N. Sen, **Ancient Indian**…, s. 279.
[100] Mahmud Husain, **A Short History of**…, s. 81.
[101] R. D. Banerjı, "*The Palas of…*, s. 101.

Babasının ölümü üzerine iktidara geçen II. Gopala, zayıflayan imparatorluğu toparlamak için uğraşırken amcası Madanapala tarafından öldürülmüştür.[102]

On beş yıla yakın iktidarda kalan Madanapala, krallığı döneminde Magadha ve Kuzey Bengal'i elinde tutmayı başarsa da hanedanlığı dağılma sürecinden kurtaramamıştır. Nitekim 1161'de Madanapala öldüğünde krallığın sınırları, orta ve doğu Bihar'ın bir kısmı ile yine Kuzey Bengal'in bir kısmından ibaretti. Yani bir diğer deyişle; Bengal'in batı, güney ve doğusu ile Bihar'ın batısındaki hâkimiyetleri sonlanmıştı.[103] Pala Krallığı'nın başına son olarak Govindapala geçerek 1162 yılına kadar hüküm sürmüşse de esasen Madanapala'nın 1161'de ölümü ile Pala Krallığı dağılmıştır.[104]

Palaların yıkılış sürecine girmesi ile ortaya çıkan otorite boşluğundan ve iç karışıklardan istifade eden Samantasena, Sena Krallığı adı ile tarihe geçecek olan yeni bir krallığın temellerini atmıştır. Güney Hindistan'dan gelerek bölgede otorite sahibi olan Sena Krallığının coğrafi olarak genişleyerek hissedilir şekilde güç kazandığı dönem, Kral Vijayasena'nın iktidarıyla başlayarak Vallalasena ve Laksmanasena dönemlerinde devam etmiştir. Esasen Vijayasena'dan önce başa geçen Samantasena ve Hermantasena dönemlerinde Senalar, krallıktan ziyade bir eyalet merkezi görünümünde idi.[105] Fakat babası Hermantasena'dan sonra tahta geçerek altmış yıl iktidarda kalan Vijayasena, Bengal'deki otorite boşluğundan en iyi şekilde istifade etmeyi başararak krallığı üst seviyeye çıkarmayı başarmıştır.[106] Ünlü ve kudretli bir hükümdarlık yapısı olan Vijayasena[107] yine bölgenin güçlü ailelerinden Suraların kızı Vilasade ile evlenerek bölgedeki itibarını daha da güçlendirmiştir. Böylece kısa sürede yalnızca Gauda hükümdarını değil, aynı zamanda Kamrup, Kalinga ile kuzey ve güney Bengal'in küçük kabilelerini de itaati altına almayı başarmıştır.[108] Ayrıca ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak için de bir takım tedbirler alırken Anantavarman Codaganga'nın Bengal batısında gerçekleştirdiği baskınlar gibi bir kısım baskınları da geri püskürtmeyi başarmıştır. Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra dini faaliyetlerde bulunan Vijavasena,

[102] R. D. Banerjı, "*The Palas of…*, s. 102.
[103] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 159.
[104] Sailendra Nath Sen, **Ancient Indian**…, s. 284.
[105] R. D. Banerjı, **Prehistoric Ancient**…, s. 266.
[106] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 223 vd.
[107] Rajendralala Mitra, **Indo Aryans; Ancient and Mediaeval History**, Calcutta 1881, s. 236.
[108] E. B. M. Habibullah, **The Foundation of Muslim Rule In India**, Allahabad 1976, s. 47.

"Pradyumnesvara" isimli bir Şiva tapınağı inşa ettirerek dinin yayılması için büyük gayret sarfetmiştir.[109]

Vijayasena, 1108 yılı civarında öldüğünde yerine oğlu Vallalasena (Ballalasena) tahta geçmiştir.[110] Vallalasena, Bengal'de Kulinizmin ilk temsilcisi olarak tanınmaktadır.[111] Yirmi yıl süren saltanatı sırasında Hindu Kast sistemleri arasında bölünmelere yol açmıştır.[112] 1179 yılında ölümüne müteakip, yerine aynı zamanda Sena Hanedanlığının en önemli ve güçlü kralı olarak nitelendirilen Laksmanasena tahta geçmiştir.[113]

1179 yılı civarında tahta geçen Laksmanasena, büyükbabası Vijayasena gibi enerjik ve yetenekli bir hükümdar olmuştur. Laksmanasena döneminde krallığın sınırlarını net olarak belirlemek zor olmakla birlikte özellikle kuzey ve batı yönlerinde hâkimiyet sağlandığı bilinmektedir.[114] Tahta çıktıktan sonra sınırlarını genişletmek üzere Benares ve Allahabad'a kadar ilerleyen Laksmanasena, buraları ele geçirdikten sonra Mithila'yı da sınırlarına dâhil etmiştir.[115] Ancak Gurlular döneminde başlatılan ve Kutbeddin Aybek başta olmak üzere diğer Türk emir ve meliklerinin Kuzey Hindistan politikası, Bengal'in önemli bir tehdit ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Bu süreç, gerek Sena Hanedanlığı gerekse Laksmanasena için sonun başlangıcı olmuştur. Nitekim Muhammed Bahtiyar Halaç komutasında İslam ordusunun, Bengal ve çevresine seferleri 1206'da Lanksmanasena'nın iktidarını sona erdirmiştir.

---

[109] R. D.Banerjı, "*The Palas of…*, s. 104.
[110] R. D. Banerjı, "*The Palas of…*, s. 105.
[111] Kula terimi genel anlamda klan veya soyu temsil etmekle birlikte Hindu Kast Sistemi olarak geçen Varnajati sistemine bağlı Batı Bengaldeki elit bir sınıfı temsil etmektedir. Kulina olarak kabul edilenlerin manevi dünyasında bir saflığın varolduğuna inanılmaktadır. Kulinizm hakkında daha geniş bilgi için bkz., Jhunu Bagchi, **The History and Culture of The Palas of Bengal and Bihar**, New Dehli 1993, s. 74vd.
[112] R. D. Banerjı, **Prehistoric Ancient**…, s. 267.
[113] R. C. Majumdar, **History of Ancient**…, s. 231.
[114] R. D. Banerjı, "*The Palas of…*, s.107.
[115] R. D. Banerjı, **Prehistoric Ancient**…, s. 268.

I.BÖLÜM

(MU'İZZİ MELİKLER DÖNEMİNDE BENGAL)

A.KUTBEDDİN AYBEG DÖNEMİNDE BENGAL

İslamiyet, Hindistan'ın doğusuna ulaşmadan evvel sistemli bir şekilde Herat ve Afganistan üzerinden Hindistan'a giriş yapmış ve Hind alt yarımadasında yayıldıktan sonra Bengal'e yönelmiştir. Bu yolculuğun en başında kuşkusuz Muizeddin Muhammed'in; Kutbeddin Aybeg ve diğer Türk meliklerini Dehli başta olmak üzere Hindistan içlerine sevk etmesi kırılma noktası olmuştur. O sebeple Bengal'de Dehli Türk hâkimiyetinin tesisini daha iyi anlayabilmek için Muizeddin Muhammed Guri'nin Hindistan'a yönelik politikasını ve faaliyetlerini dikkatle incelemek gerekir.

Bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Gur toprakları; batıda Herat, güneyde Germsir ve Nimruz, doğuda Kabil, kuzeyde ise Garcistan arasındaki yüksek dağlık bölgedir. Gurluların menşelerine dair bir kısım görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden Duhak'ın soyundan gelen[116] "Şansab" adında efsanevi bir ataya ithafen Gur Hanedanına "Şansabani" denildiği görüşü en kabul gören iddiadır.[117] Sultan Mahmud döneminde Gur toprakları, Gaznelilerin kontrolü altına girmiş, XII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Gazneliler ve Selçuklular bölgede etkin güç olmaya devam etmişlerdir.[118] Zira Gur Meliki İzzeddin Hüseyin[119] Sultan Sencer ve Selçuklu hükümdarlarına her fırsatta dostluk ve sıkı sıkıya bağlılığını arz ettiği gibi her yıl gönderdiği savaş teçhizatları başta olmak üzere pek çok hediyelerle bağlılığını bildirmekteydi.[120] Bu husus Gurluların; Gazne ve Selçuklu gücünü kabul ettiklerinin bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

XIII. yüzyılın başlarında yerel bir aile olan Şansabaniler, Gur sınırları ötesinde güçlenerek ortaya çıkmalarına rağmen bu kez Moğol ve Harzemşahlar gibi çağdaşı olan farklı iki gücün etkisinde kalmışlardır.[121] Ancak Selçukluların; hem Oğuzların isyanları, hem de Horasan'daki karışıklık ile meşgul olması, Gurlu Sultanlara, bilhassa

[116]Geniş bilgi için Bkz., Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, (İng. nşr. Raverty), Dehli 1881, s. 302 vd.
[117]Y. H. Bayur, **Hindistan**…, s. 251.
[118] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Dehli Türk İmparatorluğu**, s. 95.
[119] Kutbeddin Hasan'ın oğlu İzeddin Hüseyin. Bkz., Iqtidar Husain Sıddıqui, "*Gurlular*" **DİA/ XIV**, İstanbul 1996, s. 208.
[120]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 336; Y. H. Bayur**, Hindistan**…, s. 251.
[121]C. E. Bosworth, "*The Early İslamic History of Ghur*", **Central Asiatic Journal VI/II**, 1961, s. 116.

Gıyaseddin Muhammed'e bir fırsat sağlamıştır. Nitekim Oğuzların İran içlerine doğru hareket etmesinin ardından Gur bölgesinde iki kardeş hâkimiyeti ele geçirmiştir.[122] Gıyaseddin'in yaklaşık kırk yıl süren hükümdarlığı döneminde Gurlu hâkimiyeti en güçlü dönemini yaşamıştır. Gıyaseddin'in tahta geçtiği haberi, amcası Melik Fahreddin Mesud'a ulaştığında, Muizeddin'e *"Kardeşin kendini gösterdi sen ne zaman harekete geçeceksin?"* demesi bir anlamda Muizeddin'i tetikleyen bir unsur olmuştur.[123] Bunun üzerine yola koyulan Muizeddin Muhammed, Firuzkûh'a geldiğinde ağabeyi Gıyaseddin tarafından Ser-i Candar[124] tayin edilmiştir.[125] Askeri kabiliyetten ziyade idari kabiliyete sahip olan Gıyaseddin, devlete asıl hâkim olarak[126] *"Sultan-ı Azam"* sıfatı ile hükmederken, devletin askeri kontrolünü kardeşi Muizeddin Muhammed'e *"Sultan-ı Muazzam"* sıfatı ile bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki Gıyaseddin Muhammed daha çok idari anlamda rol üstlenmiştir.[127]

İki kardeşin siyasi anlamda ilk faaliyetleri, yakınlıkları bulunan Seyfeddin Suri'yi öldüren Ebu'l Abbas'ı ortadan kaldırmak olmuştur.[128] Ardından Afganistan içlerinde hâkimiyetini güçlendiren Gıyaseddin, kardeşine Gazne'yi ele geçirmesi amacıyla Tekinabad'ın idaresini vermiştir.[129] Gıyaseddin ve Muizeddin Muhammed kardeşler, Oğuz nüfuzunun çoğunlukta bulunduğu Gazne'yi 1173'de almış, söz konusu şehirde Muizeddin Muhammed'in hâkimiyeti başlamıştır.[130] Ağabeyi Gıyaseddin'in emirlerini yerine getiren Muizeddin, Karmatilerin elindeki Multan'ı kısa bir süre içinde ele geçirmiştir.[131] Muizeddin Muhammed Gazne'de hâkimiyeti sağlayıp Kirman'a hareket ederek bu şehri aldıktan sonra Hindistan içlerine girmek için Lahor'a yönelmiştir.[132] Nitekim Muizeddin Muhammed önderliğindeki Gurlular, 1191 yılına kadar Gaznelilerden kalan son toprakları ele geçirmişlerdir. Bu kritik toprak parçasının

[122]Stanley Lane-Poole, **The Mohammadan Dynasties**, London 1894, s. 292.
[123]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s.447; M.Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Dehli Türk İmparatorluğu**,Lahor 1949, s. 98.
[124]Ser-i Candar: Emir-i Candar olarak da kullaılan bu terim Hükümdarı korumakla görevli muhafızı tanımlamaktadır. Bkz., Aydın Taneri, "*Candar*", **DİA/VII**, İstanbul 1993, s. 145.
[125]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 447.
[126]Gurlularda çift başlı bir hâkimiyetin varolduğu gözükse de Selçuklu Devletinde Tuğrul ve Çağrı Beyler gibi idari ve askeri anlamda bir görev paylaşımının Gur Devletinde de varolduğu görülmektedir. Nitekim Şehabeddin, ağabeyi Gıyaseddin'in yönetimde daha baskın taraf olduğu kardeşini bir makama tayin etmesi ile kanıtlanmaktadır.
[127]Charles Stewart, **The History of Bengal**, London 1813, s. 27.
[128]Y. H. Bayur, **Hindistan**…, s. 254.
[129] Mohammad Habib, **A Comprehensive History of India V**, Dehli 1970, s. 155.
[130] Iqtidar Husain Sıddıqui, "*Gurlular*", **DİA XIV**, İstanbul 1996, s. 209.
[131] Charles Stewart, **The History**…, s. 27.
[132] İbn'ül Esir, **El Kamil fit Tarih XI,** s. 147.

elde edilmesinden sonra Gurlular, Gaznelilerin zayıflamasıyla tekrar birleşen Hindu racalarını kontrol altına almak için yönlerini Hindistan içlerine doğru çevirmişlerdir.[133]

1191'de Hint alt yarımadası için büyük önem arz eden Dehli'ye hâkim olan Gurlular, Ecmir Racası Privti Rac'ın ülkesi Racputana'ya girerek Taberhinde kalesine ilerlemiştir.[134] Muizeddin, Melik Diyaeddin Tulek önderliğinde on iki bin atlı askeri, kendisi Gazneye geri dönene kadar yaklaşık sekiz ay korumak şartıyla[135] Taberhinde kalesinde bırakmıştır.[136] Böylece kendisi Hindistan içlerine doğru ilerleme fırsatı bulmuştur.[137]

a.Birinci Tarain Savaşı

Gurlu ordusu yaklaşık on iki bin askerini Taberhinde'de bırakarak Sarasvati nehri kıyısındaki Tarain[138] köyüne ilerlemiştir. Bu sırada Kuzeybatı Hindistan'ın en güçlü siyasi hâkimiyeti olarak göze çarpan Çavhanların Racası Ray Pithora (III. Pritvi), Dehli hâkimi Handay Rae ve Hindistan'ın kuzeyindeki diğer racalar ile ittifak kurarak Tarain'e güçlü bir ordu ile ulaşmıştır.[139] Savaş esnasında Muizeddin Muhammed omuzundan yara almış ve yere düşeceği sırada bir Halaç emirinin yardımıyla harp meydanının dışına çıkmayı başarmıştır. Gece olduğunda Sultanı bulan birkaç kölesi, onu kampa taşımıştır.[140]

Sarasvati Nehri kıyısında gerçekleşen bu savaşta özellikle ordu sayısı kritik rol oynamış ve Raca Pithora'ya karşı çok daha az sayıda askere sahip olan Muizeddin Muhammed savaşı kaybetmiştir. Ancak hırslı ve inatçı bir kişiliğe sahip olan Sultan, kaybettiği savaşın ardından ikinci savaş için hazırlık yapmaya başlamıştır. Öte yandan Pithora tarafından kuşatılan Taberhinde kalesinde Diyaeddin Tulek bir sene kadar dirense de sonunda teslim olmuş ve Raca, Tarain yakınlarında kamp kurmuştur.[141]

---

[133]Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde İslam Algısı**, İstanbul 2019, s. 41.
[134]Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. 64.
[135] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s.458.
[136]Taberhinde kalesine bırakılan ordunun sayısında farklılık olsa da genel kanı sayının en az onbin olduğu yönündedir.
[137]Mohammad Habib, **A Comprehensive**…, s. 159.
[138]Hindistan'ın Haryana eyaletine bağlı Karnal ilçesinin yaklaşık 11 km kuzeyinde yer alan Tarain, "Taraori" veya "Tirawri" olarak da bilinmektedir. Bkz., İsemi, **Fütuhu's-Salatin I**, (İng. nşr., Agha Mahdi Husain), New York 1969, s. 142.
[139]Alexander Dow, **The History of Hindostan I**, London, s. 138.
[140] M. Aziz Ahmet, , **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…,s. 101.
[141] Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…., s. 65

b.İkinci Tarain Savaşı

Yaklaşık bir sene boyunca süren olağanüstü bir hazırlığın sonunda yüz yirmi bin kişilik bir ordu ile Taberhinde kalesine yönelen Muizeddin Muhammed, kaleyi geri almayı başarmıştır.[142] Sultan, Racaya bir elçi göndererek, Müslüman olmaya ve kendisine itaat etmeye davet etmiştir.[143] Ancak Raca Pithora, bu teklifi sert bir dille reddederek ilk Tarain Savaşında yaptığı gibi Hindistan'ın neredeyse tüm Racalarını toplamak suretiyle yaklaşık üç yüz bin Rajput ve Afgan atlısı eşliğinde Gurlu ordusu üzerine ilerlemiştir.[144]

Hindu ordusunda yer alan yüz elli civarında Rajput Racası, Muizzeddin Muhammed'e Gazne'ye geri dönmesini teklif etmişlerse de Sultan, onların bu teklifini reddetmiştir.[145] Nitekim düşmanı gafil avlamak suretiyle bir sabah, Sarsavati Nehrini geçen Muizzeddin Muhammed, Hindu ordusunu ani baskına uğratmıştır. Gün boyu devam eden savaş sonunda Dehli Racası Handay Rae ve beraberindeki diğer pek çok Raca öldürülmüştür. Bu zaferi takip eden birkaç sene içerisinde Muizeddin, neredeyse Kuzey Hindistan'ın tamamını ele geçirmiştir.1193'te Bengal'in kuzeybatısında hüküm süren Ghadavala Hanedanını yenilgiye uğratarak Kanauc ve Varanasi'de de hâkimiyeti tesis etmiştir.[146] Bu bölgelerdeki hâkimiyetleri müteakiben Gvalyur ve Ecmir de Gurlu sınırlarına dâhil edilmiştir.[147] Sultan, Kuhram valiliğini en güvendiği kölelerinden olan Kutbeddin Aybeg'e tahsis ettikten sonra kendisi Gazne'ye dönmüştür.[148] İşte bu dönemden sonra Kutbeddin Aybeg, Hindistan'ın en stratejik noktalarından olan Dehli başta olmak üzere daha önce Türk-İslam ordularının ulaşmadığı Hindistan'ın pek çok şehri ve doğu sınırında Bengal'e kadar ilerleyeceği seferlerin ilk adımını atmıştır.

Gazne'de tahta geçtikten sonra otuz iki yıl boyunca gayet adilâne bir şekilde hükmetmeye özen gösteren Muizeddin, İslam dinini Hind alt kıtasında yaymak uğruna çok büyük çaba sarf etmiş ve aklı ile birleşen inadı, onu Hind coğrafyasının en önemli fatihlerinden biri konumuna yükseltmiştir.

---

[142] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 465.
[143]Bu davet, İslam Savaş geleneğinde var olan bir uygulamadır. Eğer gayrimüslim bir ordu ile savaşılacaksa savaş öncesinde İslama davet edilir ancak reddedilirse savaş icra edilir.
[144] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müessesleriyle**…, s. 101.
[145]Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. 66.
[146] Vincent Smith, **The Oxford History of India**, Oxford 1923, s. 193.
[147] H. Kulke, **A History**…, s. 167.
[148] Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. 66

Muizeddin Muhammed, Karahıtaylar üzerine bir sefer sırasında Gakhar fedaileri tarafından suikast sonucu kendi çadırında[149] 15 Mart 1206'da hayatını kaybetmiştir.[150] Sultan Muhammed'in yaşamı boyunca Türk köleler yetiştirme alışkanlığı, ölümünden sonra onun fethettiği toprakları idame ettirmek için bir çıkış yolu olmuştur. Zira ölümü üzerine fethedilen bölgelerde bu Mu'izzi Sultanlar idareyi ele almışlardır. Taceddin Yıldız[151] Gazne'de, Nasreddin Kabaca[152] Sind bölgesinde, Kutbeddin Aybeg ise Dehli'de hâkimiyeti ele alırken[153] Muhammed Bahtiyar Halaç, Kutbeddin Aybeg'in emri ile Bengal'de ilk kez Türk-İslam hâkimiyetini tesis etmiştir.[154] Muizeddin Muhammed'in şüphesiz ki en güvendiği melik olan Kutbeddin Aybeg, Gurluların yıkılmasından sonra oluşan siyasi ortamda Hindistan'daki yayılım için politik bir zeka olmuştur. Muizzeddin Muhammed'in Hindistan fetihlerinde, Kutbeddin Aybeg ile pek

[149] J.C. Allen, **A Narrative of Indian History**, Calcutta 1922, s. 61.

[150] Neslihan Durak, **Hindistana Kuzeyden**…, s. 69.

[151] Taceddin Yıldız (1207-1216) dindar iyiliksever bir idareciydi. Dürüst bir kişiliğe sahip olması ile diğer köleler arasında dikkat çekmiştir. Emir yapıldıktan sonra Kirman ve Sankaran bölgelerinin valilikleri kendisine verilmiştir. Taceddin Yıldız'ın iki kızı vardır. Bunlardan biri Kutbeddin Aybeg, diğeri Nasıreddin Kabaca ile evlendirilmiştir. Tabiki bu evlilikler hem siyasi hem de birmelikler arasında bir kan bağı olması için Sultan Muizeddin tarafından arzulanmıştır. 1205'te Muizeddin hâkimiyetinin son zamanlarında Kirmanı zıyaret ederek Gaznin tahtına kendisinden sonra Yıldız'ın geçmesini istediğini bildirmiştir. Ancak Muizeddin vefat ettiğinde Türk Emir ve Melikler tahta Sultan Gıyaseddin Mehmet'in oğlu Sultan Mahmut'un geçmesini istemekte ve bu doğrultuda kendisini tahta davet etmekteydi. Sultan Mahmut ise Tahtın esas sahibinin Yıldız olduğunu bildiren hilat ve azatlık kâğıdı göndererek Gaznin tahtını Taceddin Yıldız'a bırakıyordu. Bu durum üzerine Gaznin tahtına geçen Taceddin Yıldız iki kez Gaznini kaybetse de tekrar ele geçirmiştir. Sicistana girerek Sistan şehrini kuşatmış daha sonra şehrin hâkimi MelikTaceddin Harap ile barış anlaşması yaparak geri dönmüştür. Taceddin Yıldız Emir-i Şikâr Melik Nasıreddin Hüseyin'in isyanını da bastırarak Harezm'e sürmüştür. Taceddin Yıldız'ın hükümranlığı dokuz yıl sürmüştür. Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, Calcutta 1927, s.45 vd.; Sultan Şemseddin İltutmuş ile Tarain'de yaptığı mücadele sonucu esir düşmüş ve esaretinin ardından bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 505.

[152] Nasıreddin Kabaca (1206-1128) Sultan Muizeddin'in Türk kölelerinden bir diğeridir. Zekâsı, ileri görüşlülüğü ve tecrübesi onun dikkat çekmesini sağlamaktaydı. Uc ve Multan hâkimi Melik Nasıreddin Aytum öldürülünce Muizeddin Gaznine eriştikten sonra Nasıreddin Kabacayı Uc valiliğine getirmiştir. Kutbeddin Aybeg'in ölümünden sonra neredeyse tüm Sind bölgesi Kabaca'nın eline geçmiştir. Kabaca'nın çevresinde birçok değerli âlim bulunmakta öyle ki Multan zamanın İslam eğitim ve kültürün en önde gelen merkezlerindendir. 1126 yılının sonlarına doğru Harezm ordusunun bir parçası olan Halaç kabileleri Sicistandaki Mansurah bölgesini işgal etmiş ancak Kabaca tarafından bu işgal bertaraf edilmiştir. Kabaca, İltutmuşa karşı verdiği mücadeleden yenilgi ile ayrılmasının ardından Sin nehrinde boğularak hayatını kaybetmiştir. M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…,s.124 vd; Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 531 vd.

[153] Stanley Lane-Poole, **The Mohammadan**…, s. 294.

[154]Sultan Muizeddin'in bir diğer meliki ise Bahaeddin Tuğrul'dur (1195-1200). Bahaeddin, Sultan Muizeddin'in en eski kölelerinden olmasının yanında gayet disiplinli, adil bir kişiliğe sahipti. Agra'nın güneybatısında yer alan Bayana da Tankar kalesi fethedilmesinin ardından Bahaeddin Tuğrula bırakılmıştır. Ancak Tankar'ın Gvalyor'a yapılacak akınlarda dezavantaj ouşturacak koşullar altında olması ile Sultan-kut şehri kurulmuştur. Buraya yerleşen Bahaeddin Tuğrul, Gvalyor üzerine akınlar yapmaya başlasa da pek netice alamamıştır. 1200'de Gvalyor kalesi muhafızları şehri Kutbeddin Aybeg'e teslim edince Aybeg ve Tuğrul arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Ancak iki melik arasındaki bu anlaşmazlık Bahaeddin Tuğrul'un ölümü ile sona ermiştir. Bahaeddin Tuğrul hakkında geniş bilgi için bkz., M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 126 vd.

çok emir ve melik görevlendirilmiştir. Söz konusu meliklerin her biri, Hindistan'ın bir Türk yurdu haline getirilmesinde çok önemli pay sahibi olmuşlardır.

Muizeddin Muhammed, Tarain zaferinden sonra Horasan'a dönerken bir köle olarak satın aldığı ve zamanla güvenini kazanan Aybeg'i Hindistan seferleri için yetkilendirmiştir. Kutbeddin Aybeg, çok küçük yaşta Türkistan'dan Nişabur'a getirilerek Kadi'ul Kudat Fahreddin Abdul Aziz Kufi'ye satılmıştır.[155] Burada okçuluğu, biniciliği kısacası bir melik için gerekli olan askeri yetilerin eğitimini almıştır.[156] Genç yaşlarına geldiğinde ise onun hayatının dönüm noktası olarak Müziddin Muhammed emrine girmiştir. Kutbeddin Aybeg, Sultanın en güvendiği meliklerden biri olarak Hindistan'da Gurlu hâkimiyetini tesis etmek ve bu varlığın devamlılığını sağlamak açısından çok önemli rol üstlenmiştir. 1193'te Dehli'yi ele geçirerek Hindistan'da İslam idaresinin temellerini atmış ve Benares'e doğru ilerlemiştir.[157]

Nitekim Kutbeddin Aybeg'in Kuzey Hindistan bölgesinde doğuya doğru adım adım bu ilerleyişi aynı zamanda Bengal'in fethi için gerekli şartların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu arada Türk-İslam hükümdarlarının ilerleyişi, Racputların ayakta kalmalarını sağlayan Hinduizm ve Budizm'in halk üzerindeki etkisini kırarken Hindu toplumunun İslam'a yakınlaşmasına ortam hazırlamıştır. Kuzey Hindistan'da sağlam ve güçlü adımlarla ilerleyerek bölgede Türk-İslam hâkimiyetini tesis etmeyi başaran Kutbeddin Aybeg, Doğu Hindistan'ın fethi için ise meliklerden Muhammed Bahtiyar Halac'ı görevlendirecektir.

[155] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 513; Fuad Köprülü, "*Aybeg*", **İA/II**, İstanbul 1979, s. 58.
[156] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 143.
[157] Bu yol güzergâhında bulunan Kannauj şehrinin de alınmış olma ihtimali yüksektir.

B.HALAÇLARIN BENGAL HÂKİMİYETİ

a.Bahtiyar Halac'ın Bengal Hakimiyeti

Muhammed Bahtiyar Halaç[158], Türkmenlerin Hilmend boyuna mensup olmakla birlikte Gur bölgesinde yaşayan Halaç Türklerindendir.[159] Afganistan'ın kuzey sınırında Germsir bölgesinde[160] dünyaya gelen Bahtiyar Halaç, tez canlı, cesur ve akıllı bir kişiliğe sahip idi.[161] Bahtiyar Halac'ın inatçı ve cesur bir yapıya sahip olması, bünyesinde barındırdığı önderlik vasfının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Onun bir melik olma gayesinden ziyade, bir fatih olma arzusu içerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira kendini ispatlamak umuduyla gittiği Gazne meclisinden ve Dehli'den geri çevrilse de pes etmemiştir.[162] Sonunda Badaun Sipahsaları Hazbaruddin Hasan-ı Edib kendisine makul bir maaş bağlamıştır. Bahtiyar Halac'ın amcası Muhammed Mahmud, 1191'de ikinci Tarain savaşında Raca Pithora'ya karşı savaşmış ve bu sayede Muizeddin Muhammed'in askeri memurlarından olan Ali Nagauri'nin hizmetine girmiştir. Ali Nagauri tarafından Kaştmandi tımarına sahip olan Muhammed Mahmud hayatını kaybedince yerine Bahtiyar Halaç, Kaştmandi tımarının yeni sahibi olmuştur.[163]

a.a.Bihar Seferi

Oudh hâkimi Melik Husameddin Ağılbek'in idaresi altına giren Bahtiyar Halac'ın, gösterdiği başarıdan ötürü kendisine Bhagwat ve Bhiwali[164] tımarları verilmiştir.[165] Fethi ve fatih olmayı kendisine şiar edinen Bahtiyar Halaç, devamlı olarak Bihar[166] ve Munir[167]bölgelerine fetihlerde bulunmuştur. Yaklaşık iki yıl süren bu

---

[158]Birçok kaynakta "Muhammed Bahtiyar Halaç, İhtiyarüddin" gibi isimler ve unvanlar tercih edilmektedir. Ancak Enver Konukçu onu, "Kalaçlı Bahtiyar oğlu Muhammed" olarak nitelemektedir. Bkz., Enver Konukçu, "*Hindistan'daki Türk Devletleri*", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu 2002**, Ankara 2006 , s. 63vd.

[159]Enver Konukçu, "*Hindistan'daki…",s.*63vd.; M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 128.

[160] Charles Stewart, **The History**…, s. 38.

[161] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 548.

[162]Bahtiyar Halaç Gaznin ve Dehlide dikkat çeken bir görünüşü bulunmaması ve herhangi bir özelliğe sahip olmamasından dolayı geri çevrilmiştir. Bkz., M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 129.

[163]Muhammad Habib, **A Comprehensive**…, s. 172.

[164]Bu iki tımarın günümüzde Hindistan'ın Uttarpradeş eyaleti sınırları içerisinde yer alması muhtemeldir. Ayrıca Ray ise bu tımarları Ganj ve Karmanasa Nehirleri arasına konumlandırmıştır. Bkz., H. C. Ray, **The Dynastic History of Northern India I**, Calcutta 1936, s. 370.

[165]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 549 vd.

[166]Bihar doğu dilinde "Üniversite" anlamına gelmektedir. Bkz., M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 130.

fetihler, genel anlamda ganimet elde etme konusunda Bahtiyar Halac'a büyük katkı sağlarken iki yıl sonunda artık direnemeyen Bihar kalesi, Bahtiyar'ın hâkim olduğu sınırlar içerisine dâhil olmuştur. Bihar'a hâkim olan Bahtiyar Halaç, tüm Hindu gücü ve etkisini kırarak Müslüman idaresini tesis etmiştir.[168] Öyle ki Bahtiyar Halaç, Hindular için çok önemli bir eğitim merkezi olan Bihar'ın fethini tamamlamasının ardından bölgenin Buda dininin yaşayışı bakımından en önde gelen mevkilerinden Udandapur Kalesine de sahip oldu.[169] IX. yüzyılda tahta geçen Gopala tarafından kurulan Pala Devletinin Budist hanedanı[170], Bihar'a hâkim olmasının ardından Bahtiyar Halac'ın fethine kadar Bihar'da Budizm'in yayılması için faaliyetlerde bulunmuştur. Bahtiyar Halac'ın fethi ise, bölgede Budizm etkisini kıran unsur olmuştur.

Şehre giren Bahtiyar Halaç ve askerleri, Budist rahipleri kılıçtan geçirirken şehirde yer alan kütüphanedeki kitapların bir kısmını yakarken bir kısmını Dehli'ye göndermiştir. Öyle ki Halaç ordusu, kütüphanede yer alan eserlerin içeriğini öğrenmek için sorabileceği tek bir kişi şehirde bırakmamıştır.[171] Bihar'ın hâkimi konumuna gelen Bahtiyar Halaç, böylece bir anlamda artık Bengal'in sınır komşusu olmuştur. Bihar'ın fethinden sonra Kutbeddin Aybeg'e bağlılığını göstermek üzere sayısız hediye ile Dehli'ye gelen Halaç, burada Aybeg tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. Kendisinin memluk menşeli olmamasına rağmen gösterdiği başarı, Dehli'deki bazı meliklerin kıskançlığına yol açmıştır. Öyle ki düzenlenen bir toplantıya Bahtiyar karşıtları, Kutbeddin Aybeg'in huzuruna fil getirerek Bahtiyar'ın bu fil ile dövüşeceğini söylemiş ve Bahtiyar Halaç, büyük bir yüreklilikle alana çıkarak fili, gürz'ü sayesinde alt etmiştir.[172] Kuşkusuz Kutbeddin Aybeg ve Dehli melikleri nazarında saygınlığını arttıran Bahtiyar Halaç, Aybeg'in huzurundan Bihar ve Lakhnauti hâkimi olduğunu bildiren hilat ile ayrılmış ve Lakhnauti üzerine ilerlemek için harekete geçmiştir.[173]

---

[167]Ganj ve Son Nehirlerinin kesiştiği noktadadır.
[168] Khondkar Fuzli Rubee, **The Origin of The Musalmans of Bengal**, Calcutta 1895, s. 7.
[169]Azmi Özcan, "*Muhammed Bahtiyâr Halacî*", **DİA/XXX**, İstanbul 2005, s. 505 vd.
[170] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 130.
[171]Vincent Smith, **The Oxford History**…, s. 221; Kaynak olarak kullanılan araştırma eserde belirtilen sayfada Budist rahiplerden "başları traşlı" olarak bahsedilmektedir. Budist rahiplern dinsel bir ritüel olarak gösterişten uzak kalmak için saçlarını kazıttıkları bilinmektedir.
[172]Saadettin Gömeç-Müslüme Melis Çeliktaş, **Hindistan'da Türkler**, Ankara 2019, s. 62.
[173] Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan Türk Devletleri*", **Türkler VIII**, Ankara 2002, s. 1204.

a.b. Bahtiyar Halac'ın Nadia Seferi ve Lakhnauti Hakimiyeti

Bahtiyar Halaç, Laksmanasena idaresindeki Bengal'in fethi için ilk hedef nokta olarak Nadia(Nabadwip)[174] şehrini seçmiştir. Nadia şehri daha önce Pala ve Sena Hanedanlıklarının yönetim merkezi olmuştu.[175] Saldırının ana merkezi ve ilk hedefi olarak Nadia'nın seçilmesinde şüphesiz ki bu şehrin, daha önceki Hanedanlıklara başşehirlik yapması büyük pay sahibi olmuştur. Şüphelenilmemesi için beraberindeki on sekiz atlı ile tüccar kılığında şehre yaklaşan Halaç, asıl düzenli orduyu ise geride bırakmıştır. Raca Laksmanasena'nın sarayına bu şekilde girmeyi başaran Bahtiyar Halaç, saray kapısına geldiğinde ani bir saldırıya geçmiştir. Saldırı sırasında odasında altın ve gümüş tabaklarda yemek üzerinde bulunan Raca, dışarıdan gelen gürültülerin ardından yapabildiği tek şey hızlı bir şekilde sarayın arka kapısından kaçmak olmuştur.[176] Muhammet Bahtiyar Halaç, Nadia şehrine sahip olmasının ardından Raca, ailesi ve askerlerinden kalan yüklü miktarda hazineyi ele geçirmiştir.[177] Halaç, Nadia şehrini yıkarak idarenin yeni merkezi olarak Lakhnauti'yi[178] seçmiştir.[179] Bütün bölgeyi hâkimiyeti altına alan Halaç, Kutbeddin Aybeg adına hutbe okutarak para bastırmıştır.[180] Ayrıca yaklaşık üç yüz yıldan beri Budizm etkisi altında olan Lakhnauti ve Bengal'de cami, tekke ve medreseler inşa ederek gerek Pala Hanedanlığı döneminden kalan Budizm, gerekse Sena Hanedanlığı döneminden kalan Hinduizm'in etkisini kırmayı amaçlamıştır.[181] Bahtiyar Halac'ın Lakhnauti'yi fethi ile Nadya, Div-Kot, Bang'ı içine alan Halaç Hanedanı'nın temelleri atılmıştır.[182] Ayrıca fetih sonunda elde ettiği ganimetlerin büyük bir bölümünü tabii olduğu ve kendisini Bengal'in fethi ile görevlendiren Kutbeddin Aybeg'e göndermiştir.[183]

---

[174] Batı Bengal'de Hugli Nehri'nin batı kıyısında yer alan şehirdir.
[175] Stanley Wolpert, **A New History of India**, New York 1997, s. 108.
[176] Mahmud Husain, **A Short History of**…, s. 120.
[177] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 557vd.; Vincent Smith, **The Oxford**…, s. 221.
[178] Lakhnauti için "Gaur" ismi de telaffuz edilmektedir. Bkz., J.S. Cotton, "*Bengale*", **İA/II**, İstanbul 1979, s.519; Ayrıca Lakhnauti bölgesini genel çerçeve ile konumlandırmak gerekirse; Batı Bengal'deki Rarh bölgesi Ganj'ın batısında kalması koşulu ile Lakhnauti, Ganj nehrinin Batı kısmını (Rarh Bölgesi) ve doğu kısmını kapsamaktadır. Bkz., Khondkar Fuzli Rubee**, The Origin**…, s. 7.
[179] Adris Banerjee, "*The Date of The Fall of Nadia*", **Indian History Quarterly XII (1936)**, s. 149.
[180] M. Abid Ali Khan, **Memoirs of Gaur and Pandua**, Calcutta 1931, s. 16; M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 132.
[181]Pala Devleti'nin Budizm'e ilgi duyması ve özellikle Budist tapınaklar inşa etmeleri ile Bengal bölgesinde Budizm savunucuları artarken Palaların çöküşü ve Sena Hanedanlığı idaresi altında Budizm'den ziyade Hindu inanç ve öğretilerinin benimsenmesi Hinduizm'e olan ilginin de bölgede artmasına sebep olmuştur. Bkz., Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde**…, s. 65 vd.
[182] Enver Konukçu, "*Halaciler*", **DİA/XV**, s. 227 vd.
[183] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 560.

Doğu Hindistan'ın önemli şehirlerinden olan Lakhnauti[184], tarih boyunca Bengal yöneticileri için özel bir şehir olma statüsünü muhafaza etmiştir. Zira geçmişte Pala ve Sena hanedanlıklarına başkentlik yapan bu şehir, Bahtiyar Halaç ile başlayacak olan Halaç yönetiminin de merkezi olacaktır. Aslında Bahtiyar Halaç ile İslamiyet'in bölgeye gelişinden önce şehir daha çok "Gauda" veya "Gaur" şeklinde telaffuz edilirken, İslam ordularının fethinden sonra "Lakhnauti" şeklinde anılmıştır. "Lakhnauti" telaffuzunun, Sena Devleti'nin son hükümdarı Laksmanasena'dan sonra ortaya çıktığı görüşü araştırmacılar tarafından kabul gören görüşlerden biridir.[185]

Lakhnauti, Hindistan alt yarımadasının doğusunda Bengal körfezi ile sınırlanmış dar boğazda yer almaktadır. Bununla birlikte Ganj ve Brahmaputra Nehirlerinin arasında bulunmasından dolayı hem askeri anlamda hem de tarımsal ve ekonomik anlamda stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeple bölgenin en önemli güçlerinden olan Pala Hanedanlığı ve Sena Hanedanlığı başkent olarak Lakhnauti'yi tercih etmişlerdir[186]

a.c. Tibet Seferi

Bahtiyar Halaç, Bengal'in fethinden sonra şehrin imar faaliyetlerine girişmiş diğer yandan da şehrin savunmasını göz önünde bulundurarak söz konusu bölgenin stratejik noktalarına askeri birlikler yerleştirmiştir. Halaç, Bengal'in fethi ile durmayarak sınırlarını bu kez kuzeye doğru genişletmek istemiş ve Tibet'i hedef olarak belirlemiştir. Bu sefer için Muhammed Şiran[187] ve Ahmet Şiran'ı Lakhnauti'ye geçici naib tayin ederek on bin atlı ile Çin'i Hindistan'dan ayıran Tibet dağlarına doğru ilerlemiştir.[188] Kamrup Racası, Halac'a seferi bir sonraki yıla ertelemesi durumunda kendisine destek olabileceğini iletse de Halaç, bunu reddederek ilerlemeye devam etmiştir. Halaç ve ordusu yaklaşık on gün yüksek dağlar arasında çetin şartlarda ilerlemiştir. Lakhnauti ve Tibet arasındaki bu dağlarda üç ayrı kabile yaşamaktadır. Koch Bihar bölgesine adını veren Kochlar, Michler ve Tiharular bölgenin yerel

[184] Bölge günümüzde Bangladeş'in kuzeyinde Bhagalpur ve Bihar'a bağlı Purnia şehirleri ile Batı bengalde Kalküta'da yer alan Malda bölgesini kapsamaktadır. Daha fazla bilgi için Bkz. H. Blochmann, **Contributions to The Geography and History of Bengal**, Calcutta 1968, s. 7.
[185] Dineschandra Sircar, **Studies in the Geography of Ancient an Medieval India**, Dehli 1960, s. 118.
[186]Hindu Raca Kedar'ın hakimiyetinin sonlarına doğru Sangaldib adlı bir kişi Koch Bihar'da ortaya çıkmış ve Bengal ile Bihar'ı zapt ettikten sonra Lakhnauti şehrini kurduğu aktarılmaktadır Bkz., Abdus Subhan, "*Lakhnawtî*", **The Encyclopaedia of Islam V**, Leiden 1982, s. 637.
[187]"Şiran" kaplan veya çok güçlü bir aslan anlamına gelmektedir. Bkz. Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s. 55.
[188]Charles Stewart, **The History**…, s. 46; Mahmud Husain, A Short History of…, s. 120.

kabileleridir.[189] Halac'ın Tibet seferinde kendisine yol rehberliği için eşlik eden kişi ise adı geçen Mich kabilesinden Müslüman olan Ali Mich olmuştur.[190] Sefer sırasında Halaç ordusu, sert arazi koşullarından dolayı bir hayli yorgun düşmüştür. Ancak bu durum göz ardı edilerek bölgedeki tarımsal alanlar tahrip edilmiş ve oldukça güçlü bir şekilde inşa edilmiş olan Kerem-Beten kalesine karşı taarruza geçilmiştir.[191] Uzun bir ilerlemenin ardından Tibet yerlileri tarafından inşa edilen, savunması oldukça kuvvetli bir kaleye karşı başlayan saldırı sonucunda Bahtiyar'ın ordusu ummadığı kayıplar vermiş[192] ve netice olarak Tibet seferi, o zamana kadar İslam ordusu'nun Hindistan'da yaşadığı en büyük felaketle sonuçlanmıştır.[193]

Bahtiyar Halaç, savaş alanından uzaklaşarak önce Lakhnauti'ye ardından Div-Kod'a gelse de artık üzüntüden hastalanmış bir haldeydi. Halac'ın aldığı yenilgi ve Muizeddin Muhammed'in hayatını kaybetmiş olması yaklaşık olarak aynı döneme denk gelince, Halaç daha da yıpranmıştır. Üstelik Tibet'te yaşanan kayıpların etkisi halk nazarında Bahtiyar Halaç'a karşı olan güveni azaltmıştır. Gerek şehir, gerekse Bahtiyar Halaç, savunmasız bir duruma düşmüş olacak ki Nerankui hâkimi Ali Merdan Halaç, Bahtiyar Halaç'ın başucuna kadar girerek suikast düzenlemiş ve Bahtiyar Halaç, 1206'da hayatını kaybetmiştir.[194]

Bahtiyar Halaç, Bengal bölgesinde Lakhnauti Halaç Hanedanlığı'nın kurucusu olmuş ve Lakhnauti Hanedanlığı 1227'de Gıyaseddin Halaç'ın ölümüne kadar söz konusu bölgede hüküm sürmeye devam etmiştir.

Bahtiyar Halaç'ın vefat ettiği haberini alan Muhammed Şiran, Div-Kod'a geri dönerek cenaze merasimlerini yerine getirdikten sonra Ali Merdan'ın tımarı olan Narankui'ye yürümüş ve Ali Merdan'dan intikam almak için onu hapsetmiştir. Narankui tımarını ise Baba Kutval Isfahani'ye[195] vermiştir. Ardından tekrar Div-Kot'a

[189]Charles Stewart, "Tiharu" olarak belirtilen bu son kabileyi "Neharu" olarak belirtmektedir. Bkz., Charles Stewart, **The History**…, s. 46.
[190]Elliot-Dowson, **The History of India II**, London 1869, s.310; K.N. Bhattasali, "*New Lights on The History of Assam*", **Discovery of North-East India XI/III**, New Dehli 2005, s. 265.
[191] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî**, s. 53.
[192] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 66.
[193] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 135.
[194] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 572 vd.
[195]Kaynakta "Kutval" kelimesi için parantez içinde "Seneschal" ibaresi bulunmaktadır. Muhtemelen eseri İngilizce'ye neşreden Raverty bu kelimeyi Ortaçağ Avrupasında üst sınıfın kâhyalığını yapan bireyleri yansıtan Seneschal ibaresi ile bir tutarak Kutval'ı bu göreve eş değer bir birey olarak tanımlamıştır. Kelimenin geçtiği yer için Bkz., Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 574.

dönen Muhammed Şiran, diğer emirler tarafından Halaç emirlerinin başı olarak kabul edilmiş ve "Azüddin" ünvanını almıştır.[196]

Hapsedilen Ali Merdan, Kutval'a rüşvet vererek anlaşıp Dehli'ye kaçmıştır.[197] Ali Merdan'ın Dehli'ye gelişindeki asıl amacı, Kutbeddin Aybeg'i Halaç emirlerinin idaresi altında bulunan Lakhnauti işlerine karışması için ikna etmektir. Ali Merdan, bu emele ulaşmış ve Kaymaz Rumi'nin Lakhnauti'ye gitmesi için emir verilmiştir.[198]

Bu sırada Ganguri tımarının hâkimi olan Melik Hüsameddin Ivaz Halaç, Kaymaz'ı karşılayarak kendisine saygı göstermiş ve bu iyi ilişkiler sonucunda Div-Kot tımarı Hüsameddin Ivaz'a verilmiştir.[199] İvaz'ın, Bahtiyar Halaç zamanında Ganguri hâkimi olması ve Halaç'a suikast düzenleyen Ali Merdan'ın gölgesinde olan bir adam ile işbirliği içerisinde olması, Muhammed Şiran ve diğer Halaç emirlerini Div-Kot üzerine yürümeye teşvik etmiştir. Div-Kot tımarını İvaz'a bıraktıktan sonra Oudh'a doğru hareket eden Kaymaz Rumi, geri dönerek Muhammed Şiran ve Halaç emirlerini yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi Halaç emirleri tarafında anlaşmazlıklar ortaya çıkarmaya başlamış ve Muhammed Şiran öldürülmüştür.[200]

Kutbeddin Aybeg'in vefatı ile aslında Bengal'de olduğu kadar Dehli İmparatorluğunda da siyasi zayıflık baş göstermiştir. Zira Dehli'de Aram Şah, Badaun'da İltutmuş, yukarı Sind havzasında Kabaca ve Bengal'de Ali Merdan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[201] Bu sırada Dehli'de ise Kutbeddin Aybeg'in üç kızının bulunması ve tahta geçecek bir oğlunun var olmamasından dolayı düzeni sağlayacağı ve idareyi koruyacağı düşüncesiyle Aram Şah[202] tahta geçirilmiştir.[203]

b.Ali Merdan Halaç Dönemi (1210-1212)

Lakhnauti'nin naibi Muhammed Şiran'ın öldüğü sırada Kutbeddin Aybeg'in yanında bulunan Ali Merdan, devam eden kargaşa ortamından ilk bakışta kazançlı çıkmış ve Kutbeddin Aybeg'in öldüğü 1210'da "Alaeddin" unvanı ile bağımsızlığını

---

[196] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 574.
[197] Charles Stewart, **The History**…, s. 52.
[198] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 575.
[199] M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 136.
[200]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 576.
[201]Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s276.
[202]Aram Şah'ın, Kutbeddin Aybeg ile kardeş veya onun oğlu olup olmadığı yönünde farklı görüşler mevcuttur. Zira Cüzcani; Aybeg'in 3 kızının varolduğunu belirterek Aram Şah'ın babası olmadığı görüşünü savunmaktadır. Ancak Yusuf Hikmet Bayur; Aram Şah'ı, Aybeg'in oğlu olarak nitelendirmektedir. Bkz., Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 276.
[203] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 528 vd.

ilan ederek kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır.[204] 2 yıl süren kısa hükümdarlığı sırasında sert ve baskıcı bir yönetim biçimi izlemiş, iki yıl sonunda Halaç emirleri ayaklanarak kendisini öldürmüş ve yerine tekrar Hüsameddin İvaz'ı getirmişlerdir.

c.Hüsameddin (Gıyaseddin) İvaz Halaç Dönemi (1212-1227)

Bahtiyar Halac'ın ölümünden sonra Bengal'de Halaç emirleri arasında yaklaşık altı yıllık bir mücadele dönemi başlamıştır. Bahtiyar Halaç'ın Lakhnauti'ye naibi olarak atadığı Muhammed Şiran'ın ölümü ile Hüsameddin İvaz, Lakhnauti'de iki kez idareyi ele almıştır. 1208-1210 yılları arasındaki idarenin ardından Ali Merdan Halaç 1210'da hâkimiyetini sağlamış, ancak 1212'de Hüsameddin tekrar bölgede söz sahibi olmuştur. Germsir Halaçlarına mensup olan İvaz; cesur, yetenekli ve saygıdeğer bir kişiliğe sahipti. Hüsameddin İvaz'ın "Gıyaseddin" unvanı ile Lakhnauti'de tahta geçmesinden başlayarak, tahttan inene kadar geçen süreçte söz konusu bölgede sükûn ve nizam dikkat çekmektedir.[205]

Siyasi idarenin yanında ekonomik ve sosyal açıdan da düzeni tesis etmeye çalışan Gıyaseddin, Bengal bölgesinin coğrafi özelliklerinden dolayı Ganj ve Brahmaputra nehirleri arasının sık sık su baskınlarına maruz kalmasına engel olabilmek için büyük bir set inşa ettirmiştir.[206] Gıyaseddin ayrıca sınırlarını genişletmek için sınır bölgelere seferler düzenlerken, Hindu bakiyelerine rahat vermeyerek güçlenmelerini engellemiştir.[207] İç düzeni sağlamasının ardından Kamrup ve Vanga bölgesine sefer düzenlediği sırada Dehli'de tahta geçen Şemseddin İltutmuş, oğlu Melik Nasıreddin Mahmud Şah'ı Bengal ve Bihar üzerine göndermiştir. Bölgeye hâkim olan şemsilere karşı mücadeleye girişen Gıyaseddin bu mücadele esnasında öldürülmüştür.[208] Bahtiyar Halac'ın (1206) ölümü ile Gıyaseddin Halaç'ın ölümü (1227) arasındaki dönemi Bengal'de Müslüman hâkimiyetinin başlangıç periyodu olarak adlandırabilir.

[204] Peter Jackson, **The Delhi Sultanate A political and Military History,** New York 2000, s. 29 vd.
[205] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I,** s. 583.
[206] Enver Konukçu, "*Halaciler*", **DİA/XV**, İstanbul 1997, s. 227.
[207] Satish Chandra, **History of Medieval India**, Dehli 2007, s. 78.
[208] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 592vd.; Nitish K. Sengupta, **Land of Two Rivers**…,s. 64.

II. BÖLÜM

(ŞEMSİ MELİKLER DÖNEMİNDE BENGAL)

A. ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ DÖNEMİNDE BENGAL

Kutbeddin Aybeg'in ölümünü müteakip bir kısım emir ve melikler Aram Şah'ı tahta çıkarmışlardır.[209] Aram Şah'ın tahta geçmesi sonrasında Dehli Türk Sultanlığında kargaşa ve isyan faaliyetleri artmaya başladı. Bu doğrultuda başta Emir-i Dad Emir Ali İsmail olmak üzere önde gelen Dehli yöneticileri Badaun'da bulunan Şemseddin İltutmuş'a mektup yazarak Dehli'ye gelip otoriteyi ele almasını istemişlerdir.[210] Kutbeddin Aybeg'in başyardımcısı ve ordu komutanı olan Şemseddin İltutmuş,[211] aynı zamanda Aybeg'in kızlarından biriyle evliydi. İltutmuş, 1210'da Dehli tahtına çıkmış, otoritesini inşa etmesinin ardından Aram Şah ve bazı Mu'izzi komutanların çıkardıkları isyanları bastırabilmek için Cumna Nehrinin kıyısına kadar ilerleyerek asilerin isyanını püskürtüp kontrolü sağlamıştır.[212]

Böylece Şemseddin İltutmuş, Kutbeddin Aybeg'in ölümünden yaklaşık sekiz ay sonra Kuzey Hindistan Türkleri'nin tekrar Dehli idaresi altında birleşeceği hâkimiyeti başlatmıştır. Şemseddin İltutmuş, tahta geçtiği sırada Dehli Türk İmparatorluğu'nun yönetimi melikler arasında paylaşılmıştı. Sind bölgesinde Nasıreddin Kabaca, Lahor'da Taceddin Yıldız, Bengal'de Halaç melikleri, Dehli'de ise kendisi hüküm sürmekteydi. Ancak ilerleyen dönemlerde İltutmuş, gerek Nasıreddin Kabaca gerekse Taceddin Yıldız ile karşı karşıya gelmiştir[213]

---

[209]Cüzcani,**Tabaqat-ı Nasıri I,** s.529 vd;M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…,s. 161.

[210] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s.605 vd; Şemseddin İltutmuş'un tahta geçişinden önce şehrin bazı bilginleri Kadiu'l Kudat Vecihüddin Kasani'ye gelerek Şemseddin İltutmuş'un kölelik meselesini görüşmüş ve kişinin köle sıfatındayken Sultan olmasının uygun olmadığını savunmuşlardır. Kadı Vecihüddin, oturduğu minderin ucunu kaldırarak İltutmuş'un kölelikten azad edildiğini bildiren belgeyi çıkartmış ve karşısındakilere okuyunca bilgin kişiler İltutmuş'a biad etmişlerdir. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar (İbn Battuta Seyahatnamesi)**, (nşr. A. Sait Aykut), İstanbul 2018, s. 405.

[211]Esas yazılışı "Şemsüddin" olarak geçen kelimenin, anlam bakımından Türkçe'ye çevrilişi "Dinin güneşi" şeklindedir. Bkz., V. Smith, **The Oxford History of India**, s. 255; İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 405.

[212] Elliot-Dowson, **The History of**…, s. 323.

[213] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle** …, s. 163.

a.I. Lakhnauti Seferi

Şemseddin İltutmuş, Dehli tahtına oturmasının ardından hâkim olduğu sınırlar içerisinde batı ve merkezi bölgelerdeki karışıklıkları ortadan kaldırdıktan sonra Lakhnauti meselesi üzerine yoğunlaştı. Kutbeddin Aybeg döneminden beri Halaçların idaresi altında olan bu toprakları yönetenler, Dehli'ye pek de bağlı olmayıp müstakil bir şekilde hüküm sürmekteydiler. Önceden sevk ettiği kuvvetlerin Bihar'ı zapt etmesini müteakip İltutmuş, beraberindeki orduyla Lakhnauti üzerine yürümüştür. Onun Lakhnauti'ye doğru yöneldiğini haber alan ve bu sırada bölgenin yönetimini elinde tutan Gıyaseddin İvaz Halaç, askeri güçlerini nehrin yukarısına doğru yöneltmiştir. Ancak İltutmuş ile savaşmayı göze alamayan Gıyaseddin, on sekiz fil ve sekiz lak değerindeki hazineyi hediye ederek geri adım atmıştır.[214] Ayrıca her yıl düzenli bir şekilde vergi ödemeyi kabul etmiştir.[215]

b.II. Lakhnauti Seferi

Şemseddin İltutmuş, Lakhnauti'den ayrılırken Bihar'a Melik İzzeddin Cani'yi, Oudh bölgesine oğlu Melik Nasıreddin Mahmud'u tayin etmiştir. Ancak İltutmuş, Lakhnauti'den ayrılır ayrılmaz Gıyaseddin İvaz Halaç, Bihar'ı işgal etmiştir. 1227-1228'de İltutmuş tarafından gönderilen destek kuvvetlerle Melik İzzeddin Cani, Güney Bihar'ı tekrar kurtarmıştır.[216]Ayrıca oğlu Nasıreddin Mahmud'a da destek kuvvetler gönderen İltutmuş, Halaçların Lakhnauti'deki hâkimiyetine son vermesini istemiştir.

1227 yılı başlarında Melik Nasıreddin Mahmud ve İzzeddin Cani, Dehli'den gelen destek kuvvetler eşliğinde Oudh'dan Lakhnauti'ye yönelmişlerdir.[217] Bu esnada Gıyaseddin İvaz, Kamrup ve Bangah bölgelerinde seferde olduğu için Lakhnauti savunmasız durumda kalmıştır. Dolayısıyla bu fırsatı değerlendiren Melik Nasıreddin, hiç zorlanmadan Lakhnauti'yi zapt etmiştir. Kamrup ve Bangah seferini yarıda keserek dönen Gıyaseddin ise Laknauti'yi teslim etmemek için mücadele etse de başarılı olamadığı gibi bu sırada hayatını da kaybetmiştir.[218] Bölgenin kontrolünü ele geçiren İltutmuş, Lakhnauti'de kendi adına hutbe okutup para bastırdıktan sonra bu toprakların yönetimini oğlu Nasıreddin'e bırakmıştır.[219]

---

[214]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 610.; M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s.172.
[215] İsemi, **Fütuhu's-Salatin II**, (İng. nşr. Agha Mahdi Husain), New York 1969, s. 240.
[216] J.L. Mehta, **Advanced Study in the History of Medieval India**, New Dehli 1900, s. 95.
[217] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 173.
[218] J. A. Bourdillon, **Bengal Under The Muhammedans**, Calcutta 1902, s. 8-9.
[219] İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s. 241; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 72.

c.Melik Alaeddin Cani Dönemi (1232-1233)

Bu yenilgi ile İvaz'ın on iki senelik hâkimiyeti sona erdiği gibi Lakhnauti Halaçlarının da bölgedeki nüfuzu ortadan kaldırılmıştır. Ancak Halaçların gücü her ne kadar dağılsa da daha sonraları her fırsatta isyan ve bağımsızlık mücadelesi göstermişlerdir. Nitekim Melik Nasıreddin Mahmud'un idareyi ele aldıktan çok kısa bir zaman sonra ölümünden dolayı meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilen Gıyaseddin İvaz Halac'ın oğlu Balka Melik Halaç, Lakhnauti'de isyan etmiştir.[220] İsyanı Dehli'den götürdüğü kuvvetler ile püskürtmeyi başaran İltutmuş, bölgeyi bir kez daha hükmü altına alırken Nasıreddin Mahmud Şah'dan boşalan Bihar ve Bengal'in idaresini Melik Alaeddin Cani'ye vererek aynı yıl Dehli'ye geri dönmüştür.[221]

d.Seyfeddin Aybek-i Yuğan Tat Dönemi (1232-1235)

Gıyaseddin İvaz Halac'ın ardından yaklaşık altı yıllık süreçte Alaeddin Cani, Nasıreddin Mahmud ve Balka Halaç arasında mücadeleler ile devam etmiştir. Döneme dair bilgiler çok az olmakla birlikte Seyfeddin Aybek idaresi bu dönemi sona erdirerek Bengal'deki idarecilere dair bilgilerin daha düzenli hale geldiği dönemi başlatmaktadır.

Lakhnauti idaresine tayin edilen Melik Alaeddin Cani, yalnızca Bengal hâkimi olurken Seyfeddin Aybek ise muhtemelen aynı dönemde Bihar valisi konumundadır.[222] Ancak her ikisi döneminde de Bengal'de düzen sağlanmış ve söz konusu dönemde bölge de mali ve askeri bakımdan güçlenmiştir.[223]

Karahıtay Türklerinden olan Seyfeddin Aybek, vali olarak görev yaptığı dönem boyunca Sultanlık adına güneydoğuya yönelik çok sayıda sefer düzenlediği gibi İltutmuş'a olan itaatini arz etmek adına da ona zaman zaman kıymetli hediyeler takdim etmiştir. Seyfeddin Aybek'in bu davranışlarıyla Sultanın takdirini kazandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan İltutmuş'un, bir müddet sonra "Yughan-tat" unvanını vererek ona karşı memnuniyetini göstermiştir.[224] Yaklaşık üç yıl Bengal'de hüküm süren Melik Seyfeddin'in, hem Bang'a hem de Güney Bengal'e gerçekleştirdiği

[220] İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s. 241.
[221] Cüzcani, **Tabaqat-ı**…, s. 618-619; J. Sarkar, **The History of Bengal II**, Dacca 1948, s. 44.; İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s. 242.
[222] İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s.242.
[223] Enver Konukçu, "*Bengal Sultanlığı*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 438.
[224] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, London 1881, s. 732.

seferlerde izlediği güzergâh ve varış noktaları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak muhtemelen Nisan 1235'te zehirlenerek hayatını kaybetmiştir.[225] .

B. RÜKNEDDİN FİRUZ ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL

Şemseddin İltutmuş'un Türk cariyesi Şah Türkan Hatun'dan olan Rükneddin Firuz Şah, İltutmuş tarafından 1228'de Badaun tımarı ile görevlendirilmiştir.[226] İltutmuş Bünyan bölgesine ordu eşliğinde gittiği sırada rahatsızlanarak Dehli'ye geri dönerken beraberinde Rükneddin Firuz Şahı da getirmiş böylece kendisinden sonra tahta kimin çıkacağı bir anlamda belirlenmiştir. Kısa bir zaman sonra Şemseddin İltutmuş'un vefat etmesinin ardından bazı emir ve meliklerin desteğiyle Nisan 1236'da Dehli Türk Sultanlığı'nın tahtına oğullarından Rükneddin Firuz Şah çıkarılmıştır.[227]

a.Melik Avar Han Aybek'in Lakhnauti'de Hakimiyetini Tesisi (1236)

Bengal valisi Yuğan Tat'ın vefatı İltutmuş ile aynı zamanlara denk gelmektedir.[228] O sebeple Lakhnauti'de bir otorite boşluğu ortaya çıkmış olup bu durumdan faydalanan Melik Avar Han Aybek yönetimi ele geçirmiştir. Rükneddin Firuz Şah'ın basiretsizliğinden kaynaklı yönetim zafiyetinden istifade eden Melik Avar Han, Sultanlığa tabiiyetini tamamen terk ederek müstakil hareket etmeye başlamıştır.[229]

Ç. RAZİYE SULTAN DÖNEMİNDE BENGAL

Sultan İltutmuş, kendisinden sonra tahta kızı Raziye'nin geçmesini istemiş[230], ancak emir ve meliklerin oğullarına rağmen bir kızın başa geçirilmesi fikrini benimsemedikleri için Rükneddin Firuz Şah'ı tahta çıkarmışlardı. Ancak yaklaşık altı ay süren kötü bir deneyimin ardından Rükneddin tahttan indirilerek 1236 yılında Raziye Sultan Begüm, Dehli'de tahta oturmuştur.[231] Dehli Türk Sultanlığı'nın yanı sıra Türk

---

[225] en.banglapedia.org/index.php?title=Malik_Saifuddin_Aibak, 06.06.2020.
[226] Bilal Koç, "*Delhi Türk Sultanlığı Dönemi*", **Ortak Türk Tarihi IV**, Ankara 2019, s. 267 vd.
[227] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 188.
[228]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II,** s. 732; Cüzcani'nin aktardığı tarih ile Charles Stewart'ın belirttiği tarih arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bkz., Charles Stewart, **The History**…,s. 64; Ancak kabul gören genel kanı bu tarihin 1233-1236 yılları arasında olduğu yönündedir .
[229] Rükneddin Firuz Şah, devlet yönetiminden uzak bir kişiliğe sahipti. Öyle ki Devlet işleri ve ülke bu dönemde tamamen annesi Şah Türkan'ın idaresi altında sürdürülmekteydi. Bkz., Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**, (İng. nşr. K. K. Basu), Bihar 1930, s. 21.
[230]Şemseddin İltutmuş "Ben öldükten sonra görülecek ki oğullarımdan hiçbiri veliahtlığa kızım kadar yaraşamamaktadır." diyerek kızı Raziyenin, devleti yönetme hususunda erkek kardeşlerinden daha yatkın olduğunu savunmuştur. Bkz., Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 282.
[231] Rükneddin Firuz Şah'ın bir hükümdarda olması gereken toleranstan daha fazlası olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda tahta geçtikten bir müddet sonra idari açıdan her iş annesi Şah Türkan'ın eline kalmış ve bu sırada karışıklıklar baş göstermeye başlamıştır. Oudh valisi olan İltutmuş'un oğullarından Gıyaseddin Muhammed, Dehli'ye gönderilen Bengal vergisine el koyunca Rükneddin Firuz Şah ayaklananları bastırmak için harekete geçer. Ancak bu sırada Dehli de karışmıştır. Zira ablası Raziye,

İslam Devletlerinin ilk ve tek kadın hükümdarı olan Raziye; zeki, hayırsever ve tebaasının hamisi özellikleriyle öne çıkmıştır.[232] O, daha babasının sağlığı döneminde devlet işleri ile ilgilenerek güvenini kazanmıştı. Sultan'ın oğullarına rağmen bir kadının veliahd olarak tayin edilmesinden dolayı, Sultanlığın ileri gelen emir ve melikleri bu duruma karşı çıkmışlardır.[233] Ancak Rükneddin'in devlet yönetimindeki acziyeti görülünce emir ve melikler yaptıkları hatayı telafi etmek için Raziye'nin Sultan olmasına rıza göstermişlerdir. Tahtta yaşanan bu kargaşa, kısa sürede devletin bütün yönetim merkezlerini olumsuz bir şekilde etkilediği gibi Bengal'de de yeni oluşumlara fırsat vermiştir.

a.Melik Tuğrul-i Tuğan Han'ın Bengal Valiliği (1236-1246)

Dehli'de yaşanan iktidar mücadeleleri Sultanlığın Bengal'deki otoritesini kaybetmesine yol açmıştı. Dolayısıyla Bengal'de hâkimiyetini ilan etmek isteyen Melik Tuğrul-i Tuğan Han ile Avar Han Aybek arasında bir mücadele yaşanmıştır. Lakhnauti yakınlarındaki Basankot kalesinde meydana gelen bu mücadelenin sonucunda Avar Han hayatını kaybetmiş, şehrin yeni valisi ise Tuğrul-i Tuğan Han olmuştur.[234]

İltutmuş'un Karahıtaylı meliklerinden olan Tuğrul-i Tuğan Han, ilk satın alındığında saray işlerinde görev almıştır.[235] 1233'te Emir-i Ahur olduktan bir müddet sonra Badaun tımarının sahibi olmuştur.[236] Seyfeddin Aybek Yuğan Tut Lakhnauti tımarının sahibi olduğunda, Melik Tuğrul-i Tuğan Han ise Bihar tımarına atanmıştır. İlerleyen süreçte ise Melik Tuğrul tüm Bengal ülkesinin tımar sahibi konumuna yükselmiştir.[237]

Melik Tuğrul, Lakhnauti'de idareyi Dehli'ye bağlı olarak ele aldığı dönem, Raziye'nin Dehli'de tahta geçtiği döneme denk gelmektedir. Sultan Raziye'nin hükümdarlığının ilk zamanlarında Dehli Türk Sultanlığında sulh ve sükûn devri tekrar başlamış olup bu durum Bengal'e de yansımıştır. Lakhnauti valisi Melik Tuğrul, idari

---

Rükneddin karşıtı bir durum alınca Şah Türkan'ın, Raziyeye suikast düzenleyeceği söylentileri dolaşmaya başlar. Rükneddin ise bu durum üzerine Dehli'ye dönünce annesi Şah Türkan'ı tutsak ve birçok beyi Raziyeye biad etmiş şekilde bulur. Alexander Dow, **The History of**…, s. 171.

[232] Alexander Dow, **The History of**…, s. 171.

[233] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, (İng. nşr. Raverty), Dehli 1881, s. 638-639.

[234] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 74.

[235] J. Sarkar, **The History of**…, s. 46.

[236] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 736.; İltutmuş tarafından ilk satın alındığında Saray içi görevleri yerine getiren Tuğrul Han, Badaun tımarı saray dışında bir yönetimi üstlenmiştir. Charles Stewart, **The History of**…, s. 60.

[237] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II,** s. 736

meseleleri hallettikten sonra yeni sefer hazırlıkları başlatmıştır. Nitekim Tirhut bölgesine düzenlediği seferden büyük ganimetlerle dönmesi Sultan Raziye tarafından takdir edilmiş ve bu başarısının karşılığı olarak Melik Tuğrul'a sancak ile muhtariyet verilmiştir.[238] Melik Tuğrul 1242'den itibaren özellikle doğu Hindistan bölgesinde seferler düzenleyerek bu bölgede müstakil bir sultanlık kurma hayali gütmüştür.[239] Ancak bu hayalleri ilerleyen süreçte Raca Narasimhadeva'nın Lakhnauti sınırlarını taciz etmesi ile sona erecektir.

D. BEHRAM ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL

Dehli'de Sultan Raziye'nin iktidarına karşı kısa bir süre sonra muhalefet gelişmeye başlamış ve Sultanlık yeni bir iktidar mücadelesi ile karşı karşıya kalmıştı. Nitekim bu mücadeleler sonucunda Sultan Raziye'nin sefere çıktığı Taberhinde kalesinde esir alınmasını müteakip 23 Nisan 1240'da melik ve emirler Muizeddin Behram Şah'ı tahta çıkarmışlardır.[240] Sultan Behram Şah, korkusuz ve muzaffer bir kral olmasının yanında sadeliği ve açık sözlülüğü seven bir yapıya sahipti.[241] Behram Şah iki yıllık[242] idaresi iç karışıklıkların yanında Moğol akınları ile zor bir sürecin başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla devlet merkezi bu meselelerle uğraşırken Tuğan Han, Bengal'in yönetimine dair sorun ve kararları kendi başına halletmek durumunda kalmıştır.

E. ALAEDDİN MESUD ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL

Sultan İltutmuş'un vefatından sonra bir türlü güçlü bir otorite tesis edilememiş olup Behram Şah'ın basiretsizliği kısa sürede tepkilere yol açmıştı. Nitekim Behram Şah'ın 19 Mayıs 1242'de isyancılar tarafından katledilmesinin ardından Melik İzzeddin Balaban-ı Kişilü Han şehirde hükümranlığını ilan etti.[243] Ne var ki emir ve melikler bu ilana uymayarak Rükneddin Firuz Şah'ın oğlu Melik Alaeddin Mesud Şah'ı tutuklandığı Kasr-ı Sufaid'den çıkararak[244] Mayıs 1242'de Dehli tahtına çıkarmışlardır.[245] Ancak onun tahta geçmesi sükûnete kavuşmasını sağlamadığı gibi Bengal başta olmak üzere Sultanlığın her yerinde isyan ve istilaların artmasına yol açmıştı.

---

[238] J. Sarkar, **The History of**…, s. 46; M Aziz Ahmed, **Siyati Tarih ve Müesseseleriyle**…,s. 194.
[239] J. Sarkar, **The History of**…, s. 47.
[240] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 198-199.
[241] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 649.
[242] Tahtta kaldığı süre genel olarak iki yıl olarak belirtilse de Yusuf Hikmet Bayur, bu süreyi üç yıldan daha fazla olarak aktarmaktadır. Bkz., Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 288.
[243] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 202 vd.
[244] Alaeddin Mesud ile birlikte Şemseddin İltutmuş'un oğulları Celaleddin ve Nasıreddin de aynı şekilde özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 81.
[245] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 81.

a.Raca Narasimhadeva'nın Lakhnauti bölgesine tacizi

1244'de Orissa Racası Narasimhadeva, Lakhnauti bölgesini taciz etmeye başlamıştır.[246] Bu durum üzerine Melik Tuğrul, Orissa sınırları içinde yer alan Jajnagar'a doğru harekete geçmiştir. Melik Tuğrul ve ordusu öncelikle şehrin sınırında bulunan Katasin şehrine saldırmıştır.[247] Bu arada bir kısım kaynaklar, Raca Narasimhadeva'nın isyanını Moğol istilası olarak değerlendirse de genel görüş Racanın isyanı olarak kabul görmektedir.[248]

İslam ordusu Katasin ahalisini bozguna uğratsa da bu üstünlük fazla uzun sürmemiştir. Tuğrul'un ordusu bir öğle yemeği sırasında baskına uğramıştır.[249] Baskına uğrayan ordu geri çekilmeye başlarken Hindular, çekilen orduyu takibe koyulmuştur. Bu süreçte Melik Tuğrul, çok sayıda can kaybı verirken kendisi de bitap bir vaziyette Lakhnauti'ye geri dönmüştür. Yenilgiden sonra Melik Tuğrul, Şarf-u Mülk Aşari'yi Dehli'ye yollayarak Sultanlıktan yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Alaaddin Mesud Şah, onun yardımına Kadı Celaleddin Kaşani'yi göndermiştir.[250]

Dehli'den gelen bu destek birlik sayesinde Raca Narasimhadeva geri çekilmişse de aynı yıl tekrar Lakhnauti önlerinde görüldü. Hindu ordusunun bu baskını 30 Mart 1245'te -sonraları Tuğrul'u Lakhnautiden göndererek idareyi ele alacak olan- Melik Tamer Han Kiran'ın desteği ile bastırılmıştır.[251] Ancak kısa bir süre sonra Melik Tuğrul ile Melik Tamer arasında anlaşmazlıklar başlamıştır.[252] Neticede iki melik arasında 5 Nisan 1245'te bir anlaşma yapılarak çatışma sonuçlanmıştır.[253] Bu anlaşmaya göre Lakhnauti, Melik Tamer'e bırakılmış, Tuğrul ise hazinelerini ve kendisi ile gelmek isteyen tebaasını alarak şehirden ayrılmıştır.[254] Tuğrul, Lakhnauti'den ayrıldıktan sonra 1245'in sonlarında Oudh bölgesine tayin edilmiştir.[255]

---

[246] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, New Dehli 1881, s.738.
[247] Charles Stewart, **The History of**…, s. 61.
[248] Bu duruma örnek olarak Bkz. Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 83vd.
[249] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 205.
[250] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 738 vd.
[251] Charles Stewart, **The History of**…, s. 62.
[252] Öyle ki Racaya karşı yapılan mücadeleden önce Melik Tuğrul ve Melik Timur'un orduları arasında da çarpışma meydana geldiği belirtilmektedir. Bkz. Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II,** s. 740.
[253] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 206.
[254] Ghulam Husain, Melik Timurun Lakhnauti'yi savunduğu ordunun Cengiz Hana ait otuzbin kişilik Moğol ordusu olduğunu aktarsa da bizzat isyana tanıklık eden Cüzcani'nin aktardığı bilgiler daha geçerli kabul görmektedir. Bkz., Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s.76.
[255] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II,** s. 741.

F.SULTAN NASIREDDİN MAHMUD ŞAH DÖNEMİNDE BENGAL

Alaeddin Mesud Şah'ı müteakip Dehli Türk Sultanlığı'nın başına Nasıreddin Mahmud Şah geçmiştir.[256] Şemseddin İltutmuş'un oğullarının arasında en küçüğü olan Nasıreddin'e bu isim, onun doğumundan hemen önce İltutmuş'un ölen en büyük oğlu I. Melik Nasıreddin Mahmud Şah'dan dolayı verilmiştir.[257] Kişilik olarak kendinden önce gelen Sultanlardan daha üstün olmasına karşın yöneticilik yetkinliği açısından aynı şeyleri söylemek zordur. Zira onun idaresindeki dönem, Moğol baskınları neticesinde Sind, Multan, Lahor gibi Sultanlık için önemli merkezlerin kaybedildiği dönemdir.[258]

a.Melik Tamer Han Kiran (1246-1247)

Melik Tamer Han Kiran, Kıpçak kökenli cesur ve tez canlı bir kişiliğe sahipti.[259] Chandwal[260] ziyareti sırasında Chandwal Racası'nın oğlunu bir şekilde zapt ederek Sultan'ın huzuruna çıkarmış ve Sultan Nasıreddin Mahmud'un takdirini toplamıştır. Onun bu şöhreti Melik Tuğrul'un ardından kendisini Emir-i Ahurluğa kadar yükseltmiştir.[261] 9 Mart 1247'de hayatını kaybeden Melik Tamer'in Laknauti valiliği çok kısa bir dönemi kapsamıştır.[262]

b.Melik Celaleddin Cani (1247-1251)

Tamer Han'ın sakin geçen hükümdarlığının ardından Sultanlık, Bengal ve Bihar valiliklerine Dehli Sarayı tarafından, Melik Alaaddin Cani'nin oğlu Melik Celaleddin Cani tayin edilmiştir. Yaklaşık dört yıl boyunca bu toprakların valiliğini yapan Melik Cani, Melik-ul Şark unvanını kullanmıştır.[263] Valiliği süresince Dehli Türk Sultanlığına sadakatle hareket eden Melik Cani'den günümüze Div-Kot yakınlarında "Gangarampurda" adlı bir camii kalmıştır.[264]

---

[256]İbn Battuta'nın Sultan Raziyenin ardından Nasıreddin Mahmud'u Dehli tahtına çıkan hükümdar olduğunu aktarmıştık. Bu taht mücadelesinin daha teferruatlı bilgisi için Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 407.

[257] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 213.

[258] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 214 vd.

[259] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 742.

[260] Cüzcani'nin Raverty tarafından İngilizce'ye neşredilen nüshasında bu bölge –tam kesin olmamakla birlikte- günümüzde Uttar Pradeş ile Lucknow arasında yer alan Farukabad'a konumlandırılmaktadır. Bkz., Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 470.

[261] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 743.

[262] H. Blochmann, **Contributions to**…, s. 40.

[263] J. Sarkar, **The History of**…, s. 51.

[264]Celaleddin Cani'nin Bengal'deki hâkimiyeti muhtemelen çok kısa veya silik bir idare sürmesindendir ki bazı kaynaklarda idareyi ele aldığından bahsetmeden Tamer Han'ın ardından İhtiyarüddin Yüzbek'in tahta geçtiği yönünde bilgiler aktarılmaktadır. Charles Stewart gibi bazı müellifler ise Celaleddin Cani'nin idaresini İhtiyarüddin Yüzbek'den sonra 1258'den başlatmaktadır.

c.Melik İhtiyarüddin Yüzbek (1251-1257)

Vali Celaleddin Mesud Cani'nin ölümünden sonra Bengal ve Bihar valiliğine Melik İhtiyarüddin Yüzbek atanmıştır.[265] Kıpçak kökenli olan İhtiyarüddin Yüzbek, Sultan Şemseddin İltutmuş'un meliklerindendir.[266] Gvalyur Kalesi'nin kuşatılması sırasında Çeşnigar olan Yüzbek, Bengal bölgesindeki siyasi otoriteyi sağlama konusunda; Tuğrul Han ve Mugisuddin Tuğrul'un yaklaşık 10'ar senelik hâkimiyetleri arasındaki süreçte, valiler arasında mevkiisini en uzun koruyan melik olarak dikkat çekmektedir. Sultan Raziye tahta geçtiğinde ise Melik İhtiyarüddin Yüzbek, Emir-i Ahur olmuş ancak Behram Şah döneminde Dehli şehri, melik ve emirler tarafından kuşatılınca İhtiyarüddin Yüzbek, Melik Karakaş ve diğer emirler ile hapsedilmiştir. Alaeddin Mesud Şah döneminde serbest bırakılan İhtiyarüddin, Taberhinde'ye, ardından Lahor tımarına sahip olmuştur.[267] Bengal'in kuzeyinde Assam bölgesine sefer düzenlese de burada kalıcı bir başarı elde edememiştir.[268]

Lakhnauti valiliğine tayin edilen Yüzbek, söz konusu bölgeyi kendi idaresi altına aldıktan sonra Sultan Uluğ Han'a karşı iki kez isyan etmiş ikisinden de başarısızlıkla ayrılmıştır. Ancak kuşkusuz yetenekli ve başarılı bir melik olması, onun Lakhnauti tahtında durmasını sağlayan bir etken olmuştur. Zira Yüzbek bu özelliklerini kanıtlamak ve Dehli'nin güvenini elde etmek için Radha'ya sefer düzenlemiştir.[269] Jajnagar racası Narasimhadeva'nın damadı Savantar ile mücadeleye girişmiş ve Umurdan'ı[270] ele geçirmiştir. Bu başarı ile güçlenerek 1255'te Oudh ve ikinci kez Radha üzerine yürümüştür.[271] Şehri ele geçirerek kendisini Bengal coğrafyasında hâkim kılacak 3 stratejik şehre Lakhnauti, Oudh ve Bihar'a hakim konuma yükselmiştir. Ardından 1257'de yönünü kuzeye çevirerek Kamrup[272] bölgesine akınlar yapmaya başlamıştır.

---

[265] The History of Bengal eserinin müellifi Charles Stewart Seyfeddin Aybeg'in ölümünün ardından Lakhnauti valiliğine İhtiyarüddin Yüzbek'in geçtiğini ardından sırasıyla Celaleddin Cani ve Taceddin Arslan'ın geçtiğini aktarsa da bu kronolojinin yanlışlık payı çok fazladır. Bkz., Charles Stewart, **The History of**…, s. 65 vd.

[266] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 761.

[267] Charles Stewart, **The History of**…, s. 64 vd.

[268] İdris Bostan, "*Asam*", **DİA/III**, İstanbul 1991, s. 459.

[269] J. Sarkar, **The History of** …,s. 51.

[270]Cüzcani bu şehri Umurdan olarak aktarırken bazı kaynaklarda "Azmurdun" veya "Azmurgunge" şeklinde de geçmektedir. Bu noktada şunu söylemek gerekir ki Yüzbek, Orissa Racası Narasimhadeva ile yaptığı mücadele sonucunda, bu şehrin alınması göz önünde bulundurulduğunda Charles Stewart, Azmurdun olarak adlandırılan şehri günümüzde Bangladeşin doğu sınırları içerisinde yer alan Sylhet şehri olduğunu aktarması gerçeklikten uzaktır. Zira H. Blochmann da Sylhet şehrinin ancak XIV. yüzyılın sonlarında Müslümanlar tarafından fethedildiğini aktarmaktadır. Bkz. Charles Stewart, **The History of**…,s.65.;H. Blochmann, **Contributions to**…, s. 8.

[271] J. Sarkar, **The History of**…, s. 51 vd.

[272] Bugünkü Assam şehri.

Assam şehrinin şahı Gustasib, çok sayıda hazineyi geride bırakarak kaçmıştır. İslam ordularının şehirde görünmesinin ardından hutbe okunmuş, Bengal ve Kamrup şehirlerinin İhtiyarüddin Yüzbek idaresi altında birleştirildiği ilan edilmiştir.[273] Kamrup şehrinin alınmasından birkaç yıl sonra Raca, Melik İhtiyarüddin Yüzbek'e elçi göndererek daha önce hiçbir Müslüman melikin başaramadığı şeyi başardığını söyleyerek kendisine her yıl haraç göndermek suretiyle itaatini bildirmiştir.[274] Ancak Yüzbek, bunu reddetmiştir. Zaten Raca Gustasib'in bağlılığının da sahte olduğu az sonra ortaya çıkmış ve Müslümanların gündelik hayatlarını sürdürmesini engellemek için her yola başvurmuştur. Bu bağlamda yolları kontrol altına almış, tarımsal faaliyetlere verilen desteği kesmiş ve yağmur sezonlarında taşmayı önleyen setleri aradan kaldırarak alçak şehirlerin sular altında kalmasını sağlamıştır.[275] Yüzbek'in ordusu Kamrup'taki zor şartlardan dolayı Lakhnauti'ye dönmek istediği sırada Hindu ordusunun baskınına uğramış ve Yüzbek göğsünden yaralanmıştır. Aldığı ölümcül yaranın ardından vefat etmiştir.[276]

ç.Melik İzzeddin Balaban-ı Yüzbek (1257-1259)

Melik İhtiyareddin Yüzbek'in ölümünü müteakip Melik İzzeddin Balaban-ı Yüzbek, bir kısım iddialara göre zorla, bir kısım iddialara göre ise başkente iki fil ve değerli mücevherler yollamak suretiyle Sultanın rızasını alarak 1257'de Lakhnauti'nin idaresini ele almıştır.[277]

İktidara geçtikten kısa bir süre sonra bölgedeki otoritesini arttırmak isteyen İzeddin Balaban, Bang şehrine doğru sefere çıkmıştır. Ancak onun Laknauti'yi boş bırakmasını fırsat bilen Melik Taceddin Arslan Han, şehre girerek kontrolü ele geçirmiştir.

d.Melik Taceddin Arslan ve oğlu Melik Tatar Han (1259-1268)

Sultan Şemseddin İltutmuş, Taceddin Arslan'ı Abbasili Habeş İhtiyaru'l Mülk Ebu Bekir'den satın almış ve 1258'de Arslan Han Oudh'da isyan edince tımar olarak Kara şehri verilip merkezden uzaklaştırılmıştır.[278] Malva ve Kalincar üzerine seferde

[273] Charles Stewart, **The History of**…, s. 66.
[274] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II,** s. 765.
[275] Charles Stewart, **The History of**…, s. 66.
[276] Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri II**, s. 765 vd.
[277] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 228.; Hediye arzederek siyasi bir konuma ulaşmak güç bir ihtimal olması birinci seçeneği güçlendirmektedir. Nitekim J. Sarkar, Balaban-ı Yüzbek'in idareyi isyan ederek aldığını aktarmaktadır. Bkz., J. Sarkar, **The History of**…, s.51 vd.
[278] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 228.

olduğu sırada yönünü Lakhnauti şehrine çevirmiş ve şehirde oluşan zafiyet üzerine idareyi ele almıştır. Arslan, muhtemelen bir suikast sonucu hayatını kaybetmiş[279] ve yerine oğlu Tatar Han geçmiştir. [280]

Tatar Han babasının ölümünün ardından Lakhnauti idaresini ele alırken Dehli Türk Sultanlığına bağlı kalmayıp Lakhnauti'de bağımsızlığını ilan etmiş ve kendi adına hutbe okutmuştur.[281] Ancak Nasıreddin Mahmud Şah'ın vefatının ardından Gıyaseddin Balaban tahta geçmesi üzerine yeni sultana itaatini arz eder mahiyette altmış üç fil ve değerli hediyeler yollamıştır.[282] Tabii olarak Sultan Balaban da Lakhnauti'den gönderilen bu hediyeleri kendisine bağlılık ve sadakat olarak yorumlamıştır.[283]

Sultan Balaban, Tatar Han'ın ölümünü müteakiben onun yerine önce Şir Han'ı atasa da çok Şir Han'ın ne kadar süre Bengal yöneticiliği yaptığı kayıtlardaki eksiklikten dolayı bilinememektedir.[284] Ancak çok kısa bir zaman sonra hayatını kaybetmesi üzerine Balaban tarafından Lakhnauti yöneticiliğine Oudh hâkimi Âmin Han atanmış ona yardımcı olarak da Tuğrul Han'ı gönderilmiştir.[285] Esasen bu şekilde bölgeyi elinde tutacağına inanan Sultan Balaban'ın, bu uygulamasında başarılı olamadığı görülmektedir. İlk bakışta Laknauti'nin yönetimine yardımcı olarak gönderildiği anlaşılsa da gerçek anlamda Sultanlık otoritesinin Lakhnauti'de baskın güç olması için gönderilen Tuğrul Han, Âmin Han'a başkaldırarak Mugisuddin unvanı ile Lakhnauti'de hâkimiyetini ilan edecektir.[286]

[279] Muhtemelen Tatar Han idareyi zor kullanarak ele almıştır.
[280]Taceddin Arslan ve kendisinden sonra Lakhnauti idaresini ele alan oğlu Tatar Han'ın hâkim oldukları süreç konusunda kaynaklarda karışıklık bulunmaktadır. Zira bazı kaynaklar baba ve oğulun iktidar sürelerini birleştirerek verirken bu süreyi 1259-1268 yılları arasında göstermekte, Charles Stewart gibi bazı müellifler ise Taceddin Arslan'ın yalnızca 2 yıl iktidarda kaldığını belirtmektedir. Üçüncü bir görüş ise 1259 ile 1268 yılları arasındaki sürecin tamamen Tatar Han idaresinde geçtiğini aktarmaktadır.
[281]Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 78.
[282]Barani, **Tarih-i Firuz Şahi**, Calcutta 1862, s. 53 vd.
[283]M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 253.
[284]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**, (İng. nşr., K.K.Basu), Bihar 1930, s.38; J.Sarkar, **The History of**… s. 57.
[285]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**, s. 38; Sarkar, Amin Han'dan ziyade yardımcısı Tuğrul Han'ın daha aktif rol oynadığını aktarmaktadır. Bkz., J. Sarkar, **The History of**…, s. 57.
[286] H. Blochmann, **Contributions to**…, s. 40.

III.BÖLÜM

(BALABANLILAR VE HALAÇLAR DÖNEMİNDE BENGAL)

A.GIYASEDDİN BALABAN'IN BENGAL POLİTİKASI

Balaban'ın[287] menşei, Türkistan'da Kıpçaklardan İlbari kabilesine dayanmaktadır. Çocukluğunda Moğolların elinde esir olarak tutulan Balaban, Bağdat'ın ardından Gücerat'a götürülüp Cemaleddin Basri'ye satılmış ve Basri'nin yanında iyi bir eğitim aldıktan sonra Dehli'de Şemseddin İltutmuş tarafından satın alınmıştır.[288]

Şemseddin İltutmuş'un kırk melikinden biri olarak bilinen Balaban,[289] Sultan Raziye'nin tahttan indirilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Gıyaseddin Balaban, Behram Şah döneminde Emir-i Ahurluk mevkiine,[290] Alaeddin Mesud döneminde ise Emir-i Hacipliğe yükselmiştir.[291] Bahse konu dönemlerde Rivari ve Hansi bölgelerinde isyancı kabilelere karşı gösterdiği başarılarla şöhretini arttırmıştır. Balaban, Nasıreddin Mahmud Şah'ın sultanlığı döneminde onun pasif bir yönetici olmasından istifade ile yönetimde etkin rol oynamıştır.[292]

Siyasi anlamda üstünlük kuran Balaban, Sultan ile kendi kızını evlendirmiş[293] böylece Dehli tahtında kendine meşru bir yol açmıştır. 1252'de ordu içerisinde de gücü ele alan Balaban için artık geriye yalnızca resmi olarak Dehli tahtına oturması kalmıştı. 1266'da Nasıreddin'in ölümüyle Han'ın soyundan gelen kimse kalmamış ve oy birliği ile Gıyaseddin Balaban Dehli tahtına yükselmiştir.[294]

---

[287] "Balaban" telaffuzu, Türk-İslam idarecilerinin arasında sık kullanılmanın yanında "Tuğluk" gibi kısmen bir hanedanı ifade eden terim olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca "Balaban", büyük başlı bir avcı kuş cinsidir. Bkz., Fuad Köprülü, "*Balaban*", **İA/II**, İstanbul 1979, s. 263.

[288] Fuad Köprülü, "*Balaban"*…, s. 263 vd.

[289] O gençlik yıllarında Karahıtayları yenerek bütün Türkistan ve İran'a hâkim olan Moğollar tarafından esir edilip Bağdat'a getirilmiştir. Burada Basralı Cemaleddin isminde bir hoca tarafından satın alınarak büyütülen Balaban, 1232'de diğer meliklerle birlikte Dehli'ye götürülmüştür. Aynı yıl Dehli'de İltutmuş'un tüm melikleri satın alması ile her birini bir göreve tayin etmiş Balaban ise Sultanın özel hizmetlisi olmuştur. Bkz., M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle…,** s. 237.

[290] Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan...,* s. 1228.

[291] J. L. Mehta, **Advanced Study in The History**…, s. 114.

[292] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 238 vd.

[293] A. L. Srivastava, **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966, s. 114.

[294] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**,s.37.; Ayrıca İbn Battuta; Balaban'ın, Nasıreddin Mahmud Şah'ı öldürerek tahta geçtiğini aktarmaktadır. Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 407.

a.Melik Mugisuddin Tuğrul'un Bengal'deki Faaliyetleri (1268-1281)

Âmin Han'dan sonra bölgenin yönetimini ele alacak olan, Tatar menşeli bir köle olan Mugisuddin Tuğrul[295], son derece cesur bir yapıya sahip olması ile kısa zamanda Bengal'in yönetiminde söz sahibi olmuştur. Ayrıca Mugisuddin, diğer Şemsi meliklerden farklı olarak kuzeydoğu Bengal'deki racaların üzerinde gücünü hissettirmiş ve düzenlediği seferler sonucunda onları vergiye bağlamak suretiyle itaat altına almıştır.[296] Nitekim idarede kendi gücünü hissettirdikten kısa bir süre sonra Kamrup'u zapt etmiş, ardından 1279'da Jajnagar'a yürümüştür.[297] Başarılı bir sefer gerçekleştiren Mugisuddin, şehri yağmalamak suretiyle kıymetli eşyalar ve yüz fil ganimet olarak ele geçirmiştir. Bu sıralarda Sultan Balaban, hasta olduğu için istirahat halinde olup iki oğlu da İmparatorluğun kuzey sınırlarında Moğollara karşı mücadele vermekteydi. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Tuğrul, Sultan'ın öldüğü bahanesi ile kendisini "Mugisuddin" adı altında Bengal hükümdarı ilan ederek bir anlamda bağlı olduğu Dehli Sarayı'na isyan etmiştir.[298] Gıyaseddin Balaban, bu bağımsızlık haberini alınca Emin Han Melik Alptigin, Cemaleddin Kendazi gibi asilleri Lakhnauti üzerine göndermiştir.[299] Ancak Tuğrul Han, zeki ve askerin iç dünyasını iyi bilen birisiydi. Dehli ordusunun içine soktuğu adamlar sayesinde para karşılığında Dehli askerlerinin saf değiştirmesini sağlamış ve rakibini yenilgiye uğratmıştır.[300] Öyle ki Melik Alptigin'e karşı alığı zafer Tuğrul'un bir hayli güç ve itibar kazanmasını sağlamıştır.[301] Bu yenilgi üzerine Balaban 1280'de Melik Taceddin ve Celaleddin Kandar gibi komutanları Melik Turmadi emri altında birleştirerek Oudh'dan Lakhnauti'ye doğru sevk etmiştir.[302] Nitekim başarısız olunması üzerine Gıyaseddin Balaban, oğlu Buğra Han'ı yanına alarak isyanı bastırmak için iki yüz bin kişilik kuvvet ile 1281'de harekete geçmiştir.[303] Balaban, Oudh'da ilan ettiği seferberlik ile ordusunun nüfuzunu daha da arttırarak yoluna devam etmiştir.[304] Dehli'deki işleri idare etmesi için ise naib olarak

[295] Kaynaklarda daha çok "Mughisuddin" şeklinde geçmektedir.
[296] Charles Stewart**, The History of**…, s. 70.
[297] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 79.
[298] Nitish K. Sengupta, **Land of Two Rivers: A History of**…, s. 66; Sihrini, **Tarih-i Mübarek Şahi,** s. 38.; Charles Stewart, **The History of**…, s. 70 vd.
[299] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**, s. 38 vd.
[300]Salim Cöhce, "*Hindistan kurulan…*, s. 1230.
[301] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s.108.
[302] J. Sarkar, **The History of**…, s. 61.; Nizâm ed-dîn Ahmed Balaban'ın isyanı bastırmak için gönderdiği yukarıda belirtilen tüm asilleri tek seferde gönderdiği dolayısıyla ikinci kez kuvvet sevk etmediği sonunda kendisinin Lakhnauti'ye doğru yola çıktığını aktarmaktadır. Bkz., Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s. 108-109.
[303] Fouzia Farooq Ahmed, **Muslim Rule in Medieval India**, London 2016, s. 101.
[304] Fuad Köprülü, *"Balaban"...*, s. 265-266.

Melik-ül Ümera Fahreddin Kutval'ı tayin etmiştir.[305] Ancak yol şartlarının çetin olması ve Sultan'ın ilerleyişini geciktirmesi, Mugisuddin Tuğrul'un bu seferden haberdar olmasını sağlamıştır.

Sultan Lakhnauti'ye ulaştığında buraya vekildar olarak Melik Hüsameddin'i bırakarak Tuğrul'un peşine düşmüştür.[306] Bu sırada Balaban, Sonargaon'a ulaştığında bölgenin racası Bhojrae[307] bağlılığını bildirerek Tuğrul'un denize kaçması durumunda onu yakalayacağına dair söz vermiştir.[308] Ancak hiçbir şekilde Tuğrul'un izine rastlayamayan Balaban, mahiyetindeki komutanları bölgeye dağıtarak Tuğrul'u aramalarını emretse de bu hamle boşa çıkmıştır. Sonunda bir tüccar kafilesi sorguya çekilmiş ve Tuğrul'un yeri öğrenilmiştir. Tuğrul, hazırlıklarını yapmış ve yüksek bir tepe üzerinde karargâhını kurmuştur. Ancak Gıyaseddin ani bir baskınla Tuğrul'u gafil avlamıştır. Tuğrul, kendi çadırının arkasından atına binerek kaçmıştır.[309] Gıyaseddin'in askerlerinden Melik Mukadder kendisini takip etmiş ve yanındaki adamlardan birinin yayından çıkan ok sayesinde Tuğrul yaralanmıştır. Mukadder atından inerek Tuğrul'un başını kesip vücudunu suya atmıştır.[310] Gıyaseddin Balaban, Tuğrul'u ok ile vurarak onun kaçmasına engel olan ve yakalanmasında önemli pay sahibi olan askere Tuğrul-kuş[311] unvanını vermiştir.[312]

Balaban'ın isyanı bastırdıktan ve yüklü miktarda ganimete sahip olduktan sonra Lakhnauti'ye dönmesi ile hayatta kalan isyancılar cezalandırmaya başlamıştır. Tuğrul'un eşleri ve çocukları da dâhil olmak üzere isyana ve Tuğrul'a destek olan

---

[305] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I,** s. 109.; M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle…**, s. 259.

[306] Bu noktada Lakhnautiden çıkarak takip ettiği güzergah konusunda tartışma vardır. Zira Doğu Bengal'de bir şehir olduğu bilinmekte olup Tipperah bölgesi olma ihtimali yüksektir. Bkz., H. Blochmann, **The Contributions to**…, s. 29vd.

[307] Bu raca Sihrindi tarafından "Raca Danuj" olarak aktarılmaktadır. Bkz., Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi I**, s. 39

[308] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s.109.

[309] Alexander Dow, **The History of**…, s.202 vd.

[310] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-**ı…, s.110.

[311]Aziz Ahmed bu ünvanın "Tuğrul'u öldüren" anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bkz., M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 261.

[312] Mugisuddin'in yakalanması ve öldürülmesi üzerine çeşitli görüşler mevcuttur. Sihrindi, Sultan tarafından Tuğrul'u yakalamak için görevlendirilen Melik Nek Tar'ın önce Tuğrul'u hapsettiği ardından derisini yüzerek Sultan'a gönderdiği aktarılmaktadır. Bkz.,Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi I**, s.40.; Nizâm ed-dîn Ahmed ise Sultan tarafından Tuğrul'u yakalamak için görevlendirilen Melik Tirandaz, Melik Mukadder ve Tuğrul Kuş adlı bir kişi Tuğrul'un peşine düşmüşlerdir. Takip sonucu Tuğrul Kuş tarafından atılan ok sayesinde yaralanan Mugisuddin Tuğrul, Melik Mukadder tarafından attan indirilerek başı kesilmiştir. Başsız vücudu nehre atılmıştır. Bkz., Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s. 110.

herkesi toplamış ve Lakhnauti'nin pazar yerinde darağacında astırmıştır.[313] Böylelikle Dehli Türk İmparatorluğun'da ilk kez bir Sultan; kadın ve çocukları ölümle cezalandırmıştır.[314] Bu ibretlik ders, yalnızca isyan düşüncesinde veya Dehli hâkimiyetine karşı olanlara değil, aynı zamanda bizzat Balaban'ın oğlu, Lakhnauti'nin yeni hâkimi Nasıreddin Buğra Han'a da verilmiştir. Zira Sultan Gıyaseddin, idam cezalarını oğlunun kendi gözleriyle görmesini istemiş ve bunun için Buğra Han'ı idam sırasında meydanda bulundurmuştur. Lakhnauti idaresini oğluna bırakıp Dehli'ye dönerken oğluna isyancıların akıbetini hatırlatır bir konuşma yapmıştır. Sultan Balaban, oğluna bakarak "Günün birinde bir fitneci sana bağımsız olmanı telkin ederse Tuğrul ve yoldaşlarına verilen cezayı unutma ve şayet Dehli Sultanı, Lakhnauti'yi zapt etmeye gelirse ona karşı koymadan kaçın." şeklinde akıl verirken adeta ihtarda bulunmuştur. Yine siyasi ders niteliğinde bir kısım nasihatler verdikten sonra Dehli'ye doğru yola koyulmuştur.[315]

Şemseddin İltutmuş ile Bengal'de başlayan Şemsi meliklerin hâkimiyetleri, esasen genel çerçeveden bakıldığında siyasi bir uzlaşıdan çok iç isyanlar ve suikastlerin sonucu olarak el değiştirmiştir. Yaklaşık elli beş senelik Şemsi meliklerin hanedanlığında Bengal'de anlaşmazlıkların uzlaşma ile çözülmesi yoluna pek başvurulmamış ve hâkim olan neredeyse her yeni hükümdar, bağımsızlığını ilan etme çabası içerisinde olmuştur. Öyle ki Lakhnauti idaresini ele alan meliklerin, yönetim sürelerinin kısa olması da bunun bir sonucudur. Bu durum merkezi anlamda Dehli'nin de düzenini bozmuştur. Zira birçok kez Sultanlar, Lakhnauti isyanlarını bastırmak için ya merkeze naib atayarak Hindistan'ın doğu sınırına seferler düzenlemiş ya da ordusunda isyanı bastırmaya yetkin, kalifiye askerleri seçerek bölgeye göndermiştir. Bu her iki seçenekte Dehli'nin ordusunun düzenini bozmaya yeterli sebeplerdir. Bengal'de yarım asırlık süreçte çok sayıda taht kavgasının olmasında bir başka etken, yöneticilerin Lakhnauti zenginliklerinin farkında olarak bunları Dehli ile paylaşmak istememeleridir. Ancak Şemsilerin ardından Gıyaseddin Balaban, bu durumun farkında olması muhtemeldir ki oğluna bu el yakan coğrafyayı teslim ederken nasihatlerde bulunarak Dehli'ye bağlılığından şüphe duymaması gerektiğini bildirmiştir.[316] Bu nasihatler

[313] İdamla cezalandırılanlar arasında Mugisuddin Tuğrul tarafından çok saygı gören bir Kalenderiyye Şeyhi'nin bulunduğu da aktarılmaktadır. Bkz., Fuad Köprülü, "*Balaban*…,s. 266.
[314] Charles Stewart, **The History of**…, s. 74.
[315] Barani, **Tarih-i Firuz Şahi**, s. 81vd.; Nizâmed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s. 111.; İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s. 298.; M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarih ve Müesseseleriyle**…, s. 262.
[316] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberî I**, s. 111.; İsemi, **Fütuhu's Selatin II**, s. 298

sonucunda Nasıreddin Buğra Han ile Bengal'de Şemsi Meliklerin hâkimiyeti sona ermiş ve Balaban dönemi başlamıştır.

B.MÜİZÜDDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE BENGAL

Balaban, ikinci oğlu Buğra Han'ı Bengal valisi yaptıktan sonra Dehli'ye dönmüştür. Bu tarihten yaklaşık dört sene sonra gerçekleşen 30.000 kişilik Moğol akını neticesinde diğer oğlu Melik Muhammed şehit düşmüştür.[317] Muhammed'in şehit düşmesinden kısa bir süre sonra o sırada hasta olan Balaban, Muhammed'in oğlu Keyhüsrev'i Multan valiliğine yollayarak kendisine çetr ve diğer asalet nişanlarını takdim etmişti.[318] Ancak Dehli'ye veliahd olarak düşündüğü Buğra Han'ın mental açıdan Lakhnauti üzerine yoğunlaşması ve her fırsatta Lakhnauti'ye dönme çabasının sonunda gerçekleşmesi ile bu kez Keyhüsrev'i naib seçmiştir. Bu süreçte hastalığı daha da ağırlaşan Balaban, oğlunun şehadetinden çok kısa bir zaman sonra vefat etmiştir. Başa geçtikten sonra Melik Nizameddin'in entrikasına maruz kalan Keyhüsrev, kısa bir süre sonra tekrardan Multan'a gönderilerek merkezden uzaklaştırılırken, Keykubad 1287'de "Sultan Muizüddin" unvanı ile Dehli'de tahta çıkarılmıştır.[319]

a.Sultan Nasıreddin Buğra Han'ın Bengal'deki Faaliyetleri (1281-1291)

Buğra Han, siyasi idare anlamında ilk tecrübesine Samana[320] valiliği ile başlamış olup 1281'e kadar bu görevine devam etmiştir.[321] Ardından Mugisuddin Tuğrul'un isyanını babası ile kanlı bir şekilde bastırarak Lakhnauti idaresini ele almıştır. Ancak Buğra Han'ın Lakhnauti idaresinin hemen başında ağabeyi Sultan Muhammed, Moğollara karşı Lahor ve Multan arasında verdiği mücadele sırasında hayatını kaybetmiştir. Bu durum üzerine Balaban, Dehli tahtına oğlu Nasıreddin Buğra Han'ı uygun görmüştür. Buğra Han, bu istek üzerine Dehli'ye döndüğünde Balaban oğluna: "*Ağabeyinin ölümü beni çok yıprattı. O bir erkek evlat bırakmasına rağmen oğlu, bu görev için çok küçük bu yüzden görevde yetkin birisi olmalı. Bengal'e bir vekil ata ve*

[317] Y.H. Bayur**, Hindistan**…, s. 299; Fuad Köprülü, "*Balaban*…, s. 263.
[318] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle**…, s. 264.
[319] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi I,** s. 49; Keykubad'ı yalnızca aldığı Muizeddinunvanı ile anlatan İbn Battuta Keykubad'ın tahta yükselişinde bir Melik-ül Umera'nın (muhtemelen Nizameddin) hilesi ile Keyhüsrevin tahttan uzaklaştırıldığını böyece Muizeddin Keykubad'ın Dehli tahtına yükseldiğini aktarmaktadır. Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 410.
[320] Günümüzde Pencap eyaletine bağlı Patiala şehrindedir.
[321] J. Sarkar, **The History of**…., s. 70.

Dehli tahtının yakınında kal" diyerek[322] Buğra Han'ı görünürde kalıcı, ancak ilerleyen süreçte gerçekleşeceği gibi geçici bir şekilde Dehli'de kalmaya ikna etmiştir.

Dünyevi duygulara düşkünlüğü ile bilinen Buğra Han, birkaç ay sonra avlanma bahanesi ile Dehli'den ayrılarak Lakhnauti'ye geri dönmüştür. Bu olay, zaten hasta olan Sultan Balaban'ın sağlığını daha da kötüleştiren bir etken olmuştur. Babası Gıyaseddin Balaban'ın ölümü üzerine Lakhnauti'de yedi gün yas töreni düzenleyen Nasıreddin, yedi günün sonunda, Eylül 1287'de "Nasıreddin Mahmud" unvanını alarak tahta geçmiştir.[323] Ancak ilerleyen süreçte Buğra Han, oğlunun umursamaz tavırları ve Nizameddin'in ihtiraslarının farkında olacak ki Keykubad'a bir mektup yazarak oldukça sert bir şekilde onu uyarmıştır. Keykubad, bu mektuba aldırış etmeyince Nasıreddin Buğra, Dehli'ye doğru hareket ederek şehri ve imparatorluğu bulunduğu kötü idareden ve liyakatsiz kişilerden kurtarmak istemiştir. Keykubad ise aldığı mektupla babasına karşı cephe almasının yanında özellikle Nizameddin'in kışkırtmalarının neticesinde büyük bir ordu ile Dehli'ye doğru gelen babasına karşı harekete geçmiştir.[324] Sarayu Nehri'nin iki yakasında iki taraf kamplarını kurmuş[325] hatta Nasıreddin Buğra Han ilk barış teklifinde bulunan mektubunu iletse de Nizameddin'in etkisindeki Keykubad, bunu reddetmiştir. Bu redd-i sulh'un ardından geçen üç günün sonunda dördüncü gün Buğra Han, son kez oğluna elçi göndererek oldukça duygusal bir mektup yollamıştır. Bu mektubunda "Seni görme arzum tüm sınırları aşıyor. Senden ayrı kalmaya dayanamıyorum." şeklinde ifadeler kullanması Keykubad'ı etkilemiştir. Melik Nizameddin'in tüm kışkırtmalarına rağmen Keykubad yumuşamış ve neticede iki taraf arasında bir buluşma gerçekleşmiştir.[326]

Gogra Nehrinin karşısına bir tekne vasıtası ile geçen Buğra Han, emeline ulaşarak oğlu ile yüz yüze görüşme fırsatı yakalamıştır.[327] Keykubad ise tahtın ihtirası ve Nizameddin'in etkisinden kurtulmayı başararak babası ile kucaklaşmıştır.[328] Nehrin kenarında iki taraf arasında gerçekleşen bu buluşma Likaü's-Sa'deyn yani "iki talihlinin

[322] Charles Stewart, **The History of**…, s. 75.
[323] Jadunath Sarkar, **The History of**…, s. 71.
[324] Charles Stewart, **The History of**…, s. 76.
[325] İki ordunun kamplarını kurduğu nehrin tam lokasyonu üzerinde belirsizlik mevcuttur. Kuzey Bihar'da veya Bihar'ın ötesinde tabirleri kullanılsa da ismi verilen bu nehir, Bihar'dan çok uzakta, bugünkü Nepal'in batısında kalmaktadır. İbn Battuta ise iki ordunun " Hind halkının kutlu bilip ziyaret ettiği Ganj kenarlarında Kerra şehrinde" karşı karşıya geldiklerini aktarmaktadır. Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 410; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 88.; Sihrindi, **The Tarih-i Mübarek Şahi I,** s. 51.
[326] Charles Stewart, **The History of**…, s. 77.
[327] Nitish K. Sengupta, **Land of Two Rivers: A History of…,** s. 67.
[328] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 89.

buluşması, iki mutluluğun birleşmesi" adını almıştır.[329] Keykubad, babasını kampta yer alan kendi makamına oturtarak ona gereken hürmeti göstermiştir. Gayet olumlu geçen bu görüşmenin ardından iki taraf arasında birkaç gün süren dostane bir ortam oluşmuştur. Ancak Buğra Han, yakın çevresindeki güvendiği kişilere oğlunu bu son görüşü olduğunu söylemekteydi. Öyle ki oğlu ile son buluşmasında ona gerek devlet yönetimine gerekse Melik Nizameddin'i ilk fırsatta öldürmesine dair siyasi nasihatlerde bulunmuştur.[330] Nitekim korktuğu şey başına gelmiş ve Keykubad, Melik Nizameddin tarafından zehirlenerek öldürülmüş ve Dehli tahtında artık yeni bir dönem olarak Halaçlar devri başlamıştır.[331]

Nasıreddin Buğra Han, Halaç idaresinin Dehli'de hâkim olmasının ardından yaklaşık iki ay daha Bengal'de hüküm sürmüş ancak daha sonra görevi kendi isteğiyle bırakmıştır. Sukûneti seven, güler yüzlü bir kişiliğe sahip olan Nasıreddin, Bengal'i yönetmekten ziyade idare etmiştir.[332]

C.DEHLİ'DE HALAÇ HANEDANLIĞI DÖNEMİ (1290-1320)

Halaçların menşei, Kuşanlardan sonra Afganistan içlerine kadar erişen Eftalitlere kadar uzanmaktadır.[333] Ceyhun ve Sind nehirleri arasına yerleşen Halaçlar, başta Gazneliler ve Gurlular olmak üzere daha sonra bölgede kurulacak olan Türk devletlerinin tebaasını oluşturmuşlardır.[334] Hindistan'daki Halaçları üç kısma ayırmak mümkündür. Bunların birincisi Lakhnauti Halaçları olarak adlandırılan 1206'da Bahtiyar Halaç ile başlayarak 1227'de Gıyaseddin Halaç idaresine son verilmesi ile Lakhnauti'de hüküm süren 21 senelik süreci kapsamaktadır. İkinci gurup ise Dehli Halaçlarıdır ki 1290-1320 arası, Halaçların en geniş sınırlara sahip oldukları dönemi içine almaktadır. Celaleddin Firuz Şah ile başlayan bu süreç Kutbeddin Mübarek Şah'ın öldürülmesi ile son bulmuştur. Üçüncü grup Malva Halaçları olarak adlandırılmaktadır. Dehli Halaçları'nın soyundan gelen ve 1436'da I. Mahmud ile başlayan bu süreç,

[329]İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 411.; Sihrindi'de bu ibare "Kirâ-us-Sa'dain" olarak geçmektedir. Bkz., Sihrindi, **The Tarih-i Mübarek Şahi I**, s. 52.
[330] J. Sarkar, **The History of**…, s. 74.
[331] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 90.
[332] J. Sarkar, **The History of**…, s. 74.
[333] Enver Konukçu, "*Halaç*", **DİA/XV**, İstanbul 1997, s. 228-229.
[334] Salim Cöhce, "*Hindistanda kurulan…*, s. 1233.

1531'de Gücerat Sultanı Bahadır Şah'ın II. Mahmud idaresine son vermesiyle sona ermiştir.[335]

Bu üç gruptan ikincisini teşkil eden 1290-1320 tarihli dönemin öncesinde, Muizeddin Keykubad'ın son zamanlarında Türkistan Türkleri'nin Hindistan'a gelmesinin güç bir hal aldığı siyasi ortam, Halaç Türkleri'nin güçlenmesine ortam hazırlamıştır.[336]

Ç.CELALEDDİN FİRUZ HALAÇ DÖNEMİNDE BENGAL

Celal-üd-Din ved-Dünya Firuz Şah, devlet yöneticisi olarak pek kabiliyetli olmamasına rağmen karakter anlamında beyefendi ve zamanının en dindar müslümanlarından biri olarak kaynaklara yansımıştır.[337] Yuğruş[338] Kasım Han isminde bir kumandanın oğlu olan Celaleddin [339]Şemsi ve Balaban hanedanlıklarında önemli görevlerde bulunmuş, Lakhnauti hâkimi Buğra Han ve Buğra Han'ın oğlu Sultan Muizüddin Keykubad arasındaki görüşmenin ardından siyasi anlamda daha etkin bir rol oynamıştır.[340] Kilugari Sarayın'da ağır hasta bir şekilde yatan Sultan, o sırada Samana valisi ve Ser-i Candar olan Melik Celaleddin'i, Baran valiliğine tayin ederek "Şaistah" unvanını vermiştir. Bu tarihten itibaren Celaleddin'in, tahta ulaşması hususunda önündeki tek engel ise Keyumers olarak kalmıştır. Celaleddin'in oğulları tarafından yakalanan Keyumers, Bharpur'a kaçırılmıştır.[341] Ancak halktan gelen baskıdan olacak ki Keyumers'in Bharpur'da ismen Sultan olarak faaliyetlerini yürütmesine izin verilmiştir. Yaklaşık iki ay gibi bir süre sonra tekrar hapsedilen Keyumers öldürülerek Firuz Şah tahta çıkarılmıştır.[342]

---

[335] Halaçlar hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Enver Konukçu, "*Halaciler*", **DİA/XV**, İstanbul 1997, s. 227-228.
[336] Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s.300.
[337] K. S. Lal, **History of The Khaljis**, Allahabad 1950, s. 22.
[338] Türkçede Hükümdardan sonraki mevkiyi ifade etmektedir. Bir diğer anlamda vezirlik makamını işaret etmektedir. Bkz. Fuad Köprülü, "*Eski Türk Ünvanlarına Ait Notlar*", **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s. 27.; Bkz., Abdülkadir Donuk, **Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler**, İstanbul 1988, s. 44.
[339] Enver Konukçu, "*Halaciler*", **DİA/XV**, s. 227-228.
[340] Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan…*, s. 1233.
[341] M. Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle…**, s.289vd.
[342]İbn Battuta, Celaleddin Firuz Şah'ın, Keykubad'a düzenlediği darbeyi ve Dehli tahtına geçişini şöyle aktarmaktadır:"….*Sultan Müizeddin'in bir tarafı tutmaz olunca naib Celaleddin isyan bayrağını çekerek şehirden çıkıp Kubbetü'l-Ceyşani diye bilinen türbe tarafındaki tepeye otağ kurdu. Müizeddin onunla savaşmak için kumandanlarını gönderdiyse de hepsi bir araya geldi; Celaleddin'in tarafında geçti! Onlar Celaleddin'e biad etmişlerdi. Şehre giren Celaleddin, üç gün sarayda kuşatma altında bıraktı Müizeddin'i !.... Sultan Müizeddin açlıktan bunalarak yiyecek aramış, lakin hiçbirşey bulamamış. Onun asil dostlarından biri, ihtiyacını giderecek şeyler göndermiş. Bu işin ardından saray basılmış ve*

a.Rükneddin Keykavus Döneminde Bengal (1291-1301)

Buğra Han'ın idaresinin ardından Bengal'de üç oğlundan ikisinin idareyi ele aldığını görmekteyiz. Rükneddin Keykavus'un yaklaşık on yıllık idaresine dair bilgiler kısıtlı olmakla birlikte birçok kaynak, Nasıreddin Buğra Han'dan sonra Bengal'de hâkimiyeti Şemseddin Firuz'un oğlu Gıyaseddin Bahadır Şah ile devam ettirmektedir. Bu durumun temel sebebi, Rükneddin ve Şemseddin dönemine ait bilgilerin kısıtlı olmasıdır. Bengal'de Rükneddin Keykavus idaresinin ilk izlerine 1291'de Lakhnauti bölgesindeki gümüş paralarda rastlanmaktadır.[343] Söz konusu yazıtta " *Bu gümüş para, H. 690'da Banga'nın toprak vergisi olarak Lakhnauti'de basılmıştır.*" şeklinde ibare geçmektedir.[344] Bengal'in bir bölgesi veya tamamı için "Banga" ismi zikredilmiş olması dikkat çekmektedir.[345] Bu açıdan yazıt, Bengal isminin menşei üzerinde de ayrı bir önem teşkil etmektedir. 1291 ile 1299 arası süreçte paraların "Bihar ve Bengal Hükümdarı" olarak Rükneddin adına basılması, onun idaresinin sekiz yıldan fazla devam ettiğinin bir kanıtıdır. Bu sebeple bazı kaynaklarda rastlanıldığı gibi Nasıreddin Buğra Han'ın ardından Bengal hâkimiyetini Gıyaseddin Bahadır Şah'a bağlamak hatalıdır. Sultan Rükneddin Keykavus'un hâkimiyeti, Dehli tahtında Halaç Hanedanlığı'nın gücünü hissettirmeye başladığı Celaleddin Halaç ve Alaeddin Halaç'ın ilk yıllarına tekabül etmektedir. Bu dönemde Bengal bölgesindeki Dehli Sultanlığı dışında siyasi düzende, yerel krallıklar gücünü arttırmaktadır. Assam bölgesinde Ahom Krallığı nüfuzunu gittikçe arttırırken, Tirhut'un Hindu şefleri ise bağımsızlıklarını hala korumaktaydı.[346]

Rükneddin, 1299'da Saptagram'a Zafer Han[347] önderliğinde bir ordu ile saldırı düzenlese de stratejik öneme sahip olan Saptagram Limanı, iyi savunulmuş ve

---

Müizeddin katledilmiş. Müizeddin'den sonra tahta Celaleddin geçmiştir." Bkz., İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 411vd.

[343] J. Sarkar, **The History of**…, s. 74.

[344] H. E. Stapleton, "*Contributions to The History and Ethnology of North-Eastern India*", **Journal of The Asiatic Society of Bengal XVIII**, Calcutta 1923, s. 410.

[345] H. E. Stapleton, "*Contributions to The* …, s. 410.

[346] J. Sarkar, **The History of**…, s. 75vd.

[347] Tam adı Uluğ-ı Azam Humayun Zafer Han Behram Aytekin olan Zafer Han, Rükneddin Keykavus'un Türk Kökenli Kumandanıdır. Yüksek bir ihtimalle "Zafer Han" takma adını kullanmaktadır. Bkz. R. Bandyopadhyaya, "*Saptagtama or Satganw*", **Journal and Proceedings of The Asiatic Society of Bengal V**, s. 247.; Zafer Han'ın, Şemseddin Firuz Şah döneminde de Bengal'de görevde bulunduğu bilinmektedir. Bu iki hükümdar dönemindeki Zafer Han isminin farklı kişiler olduğu belirtilse de dönemin mimari eserleri ve yazıtlarından yola çıkacak olursak; Keykavus dönemine denk gelen 1297 tarihli yazıtta Zafer Han'ın Satgaon'da bir cami inşa ettiğine değinilirken bu dönemde Firuz'un isminin geçmemesi çok normaldir. Zira Firuz o dönemde Zafer Han'ın itaat ettiği bir Dehli Sultanı değildi. Ancak daha sonra yine Zafer Han tarafından, bu kez 1313'de inşa edilen bir medresede Sultanın adı olarak Şemseddin Firuz göze çarpmaktadır. Stapleton ve Mr. Money'nin verdikleri bilgilere göre Zafer Han'ın

Rükneddin Keykavus için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[348] Saptagram Limanı'nın fethi ise daha sonra Şemseddin Firuz Şah tarafından tamamlanmıştır.

Rükneddin Keykavus'un siyasi anlamda faaliyetleri oldukça kısıtlıdır. Bu dönemde Celaleddin Halac'ın, Bengal ile pek ilgilenememesinin sebebi Dehli'yi tehdit eden bir kısım isyanların baş göstermiş olmasıdır. Örneğin bu sırada Kara-Manikpur[349] bölgesinde Balaban'ın yeğeni Melik Çahçu[350], bağımsızlığını ilan ederek kendi adına para bastırmış ve Balaban rejimine bağlı Oudh hâkimi Hatim Han gibi bölgesel valilikler de Melik Çahçu'nun Dehli'ye karşı bu ayaklanmasına destek vermişlerdir.[351] Dehli'nin kuzeyinde böyle bir sorun varken Celaleddin, Bengal ile ilgilenmeyi ikinci plana atmasına rağmen bu fırsatı değerlendiremeyen Rükneddin, Bengal'deki nüfuzunu arttıramamıştır.[352]

D.ALAEDDİN HALAÇ DÖNEMİNDE BENGAL

Celaleddin Firuz Halac'ın kardeşi Şehabeddin Mesud'un dört oğlundan biri olan Alaeddin Halaç "Ali" ismiyle de bilinmektedir.[353] Celaleddin kızını, yeğeni Alaeddin ile evlendirerek Kara-Manikpur şehirlerini yeğenine vermiştir.[354] Alaeddin, Kara valisi iken Dekken'e yapmış olduğu sefer, bu dönemin en önemli olaylarındandır. Zira Alaeddin öylesine yüklü ganimetlerle Kara'ya dönmüştür ki, Celaleddin hem yeğeni hem de damadı olan Alaeddin'e zarar vermeden ganimetleri hazineye bağışlamasını istemektedir. Alaeddin'in habersiz gittiği seferden suçluluk duygusu ile dönüşünde karşısına askeri kuvvet çıkararak korkutup kaçırmak istemediği için temkinli yaklaşmış kolayca şehrine dönmesini sağlamıştır.[355] Alaeddin, ganimetten amcasına hiç göndermeyince Celaleddin, yeğeni Alaeddin'i ziyaret etmek için Kara şehrine doğru

---

1313'de ölümünün ardından oğlu Uluğ Han tarafından eser tamamlanmıştır. Bu iki yazara göre; Zafer Han, hem Rükneddin hem de Şemseddin döneminde aynı kişidir. Ancak Jadunath Sarkar ise bu iki dönemdeki isimlerin farklı kişiler olduklarını belirterek gerekçe olarak 1297 tarihli yazıtta Zafer Han'ın kendisi için "Kralın savunucusu, İslam dininin koruyucusu, din ve adaletin parlayan yıldızı" gibi ifadeleri kullanmayacağını ve hükümdar Keykavusu görmezden gelmeyeceğini savunmuştur. Ancak yazıtta geçen "Kralın savunucusu" ibaresi zaten kendisinin üzerinde bir Sultan'ı kabul ettiğinin kanıtıdır. Bu bağlamda iki dönemdeki Zafer Han'ın aynı kişi olma ihtimali oldukça yüksektir.

[348] A. Kumar Banerji, **West Bengal District Gazetteers: Hooghly**, Calcutta 1972, s. 712.

[349] Günümüzde Uttar Pradeş eyaleti sınırları içerisinde yer alan bir ortaçağ Hindistanı şehridir.

[350]C. J. Rodgers,"*Coins Supplementary of The Pathan Kings*", **JASB LII/1**, Calcutta 1883,s. 61

[351] J. Sarkar, **The History of**…, s. 76.

[352]Bengal üzerine XIII. yüzyıl'ın sonları ve XIV. yüzyıl'ın başlarına dair bilgiler kısıtlı olmakla birlikte özellikle arkeolojik buluntuların ışığında paralar veya yazıtlardan faydalanarak söz konusu döneme ait bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

[353] K. S. Lal, **History**…, s. 40.

[354] İbn Battuta Kara-Manikpur bölgesinin, Hindistan'ın en verimli arazilerine sahip olduğunu aktarmaktadır. İbn Battuta, **Tufteü'n-Nuzzar**…,s. 412.

[355]Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 304vd.

hareket etmiştir.[356] Ancak yeğeni tarafından pusuya düşürülen Celaleddin suikasta uğrayarak 20 Temmuz 1296'da hayatını kaybetmiştir.[357] Amcasının ortadan kaldırılmasının ardından Alaeddin Muhammed Şah tahta oturmuştur.

a.Şemseddin Firuz Şah'ın Bengal Yönetimini Ele Geçirmesi (1301-1322)

Rükneddin Keykavus'un idaresi sırasında Bihar'da zaten yarı bağımsız bir şekilde hâkimiyetini tesis eden Şemseddin Firuz Şah, 1301'de kardeşi Rükneddin Keykavus'u tahttan indirerek bağımsız bir şekilde Bengal ve Bihar'da kendi hâkimiyetini tesis etmiştir.[358] Firuz Şah'ın Bengal hâkimi olmadan önce de Dehli'nin içerisinde bulunduğu isyan karışıklığından faydalanma çabasıyla, Bengal'i kardeşinden almak için hazırlıklar yapmıştır. Firuz'un bu hazırlıklarının önüne geçmek için dönemin Dehli Sultanı Celaleddin Halaç, Varangal[359] fethine yönlendirdiği ordunun nüfusunu iki katına çıkartmıştır.[360] Böylece Firuz'a gözdağı vermek istemiştir. Ancak bu restleşmeden kârlı çıkan Şemseddin Firuz, kardeşi Rükneddin Keykavus'u indirerek 1321'e kadar idaresini elinde tutacağı Bengal tahtına sahip olmuştur.

Şemseddin Firuz ismine, Bihar'da 1309 ve 1312 tarihli iki yazıtta, Hatim Han'dan[361] "Vali" olarak, Şemseddin Firuz ismine ise "Hükümdar" olarak rastlanmaktadır.[362] Böylelikle Firuz Şah'ın, Bengal'de idareyi ele almasının ardından Bihar'a Hatim Han'ı vali tayin ederek kendisi Bengal merkezli bir hükümdarlık sistemi tesis ettiği görülmektedir. Şemseddin Firuz Şah'a dair üçüncü yazıt ise Tribeni'de[363] 1313 tarihli Zafer Han'ın[364] türbesinde rastlanmaktadır.

Şemseddin Firuz döneminin en önemli siyasi gelişmelerinden biri Balaban Hanedanı'nın, Bengal üzerinden seferler vasıtasıyla doğuya doğru genişlemeye

[356]İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s.412.
[357]Celaleddin'in, yeğeni ve damadı Alaeddin tarafından pusuya düşürülmesinin daha teferruatlı bilgisi için Bkz., K. S. Lal, **History**…, s. 58vd.
[358]Bu noktada Şemseddin Firuz Şah'ın kardeşi Rükneddin'i tahttan indirme konusunda başvurduğu yol tam olarak belirlenemese de Firuz Şah'ın, Bihar'da yarı bağımsız bir şekilde varlığını devam ettirmesi siyasi anlamda hükmettiği topraklarda kendinden üstün bir idareyi kabul etmeyeceği yorumunu çıkartmamızı sağlayabilir. Bu bakımdan Firuz'un, kardeşi Rükneddin'i herhangi bir şiddet vasıtasıyla tahttan indirme ihtimali oldukça yüksektir.
[359]Günümüzde Telingana sınırları içerisinde yer almaktadır.
[360]K. S. Lal, **History**…, s. 96.
[361]Stapleton, Hatim Han'dan Şemseddin Firuz Şah'ın oğlu olarak bahsetmektedir. Bkz., H. E. Stapleton, "*Contributions to The History…*, s.411.
[362]J. Sarkar, **The History of**…, s. 77.
[363]Günümüzde Batı Bengal eyaletinin başkenti olan Kalküta sınırları içerisinde Hugli Nehri kıyısında bulunan bir şehirdir.
[364] Şemseddin Firuz Şah dönemindeki Zafer Han-ı Cihan ile Rükneddin Keykavus döneminde Satpagramdan başarısızlıkla ayrılan savaşçı Zafer Han muhtemelen farklı kişilerdir.

başlamasıdır. Bu doğrultuda İslam orduları bugünkü Bangladeş'in başkenti Dakka'nın kuzeyindeki bölgeye yayılmaya başlamıştır. Nüfus yoğunluğunun, Hindu kast sisteminde en üst sınıfa mensup Brahmanlardan oluşan Silhet şehri[365] 1313'te Şemseddin Firuz idaresindeki İslam orduları tarafından fethedilmiştir.[366]

Firuz, 1307'e kadar Bihar'ın tamamı, Lakhnauti, Satgaon ve Bang'da idaresini sukûnet içinde sürdürmüştür. Ancak yaklaşık 1310'dan başlayarak özellikle oğullarının isyanları ile uğraştığı görülmektedir. Bilhassa oğlu Bahadır, 1310'dan 1314'e kadar babası ile eş zamanlı olarak Lakhnauti'de para bastırmış ve bu durum Firuz için büyük bir sorunun ilk sinyalleri olmuştur. Zira bastırdığı paraların üzerinde kendini "Sultan bin Sultan" olarak nitelendirmesi bir bağımsızlık alameti olarak görülmektedir. Bu durumda Şemseddin, oğlu Bahadır'ı 1315'te Lakhnauti'den çıkarsa da diğer oğlu Şehabeddin, 1317-1318 yılları arasında yine aynı şehirde bağımsızlığını ilan etmiştir.[367] Bahadır Han ise 1315-1319 arasında genel anlamda Kuzey ve Doğu Bengal'de gücünü arttırmış ve babasını Doğu Bengal'den uzak tutmayı başarmıştır. Bu açıdan bakarsak 1310-1322 arasında Şemseddin'in Batı Bengal ve Bihar'da güçlü ve söz sahibi olduğu söylenebilir.[368]

Bengal, kardeşler arasında yaşanan mücadelelere sahne olurken Dehli tahtında da değişiklik olmuş Alaeddin'in ölümünün ardından en küçük oğlu Şehabeddin, Melik Naib sayesinde tahta çıkarılmıştır. Ancak naibin öldürülmesinin ardından kardeşi Şehabeddin'i tahttan indirip Gvalyur'a gönderen Kutbeddin, Dehli tahtına hâkim olmuştur.[369]

Bu arada Şemseddin Firuz ise Bengal'de daha önce pek yapılmayan bir şekilde kentsel bir düzenleme yapmıştır. Firuz, Pandua şehrinin kendine atfen "Firuzabad" olarak anılmasını sağlamıştır. Ancak şehir daha sonra Şemseddin İlyas Şah döneminde Bengal'in üç İslam şehri birleştirilerek, İlyas Şahi hanedanını teşekkülünde bir düzenleme daha geçirecektir. Yaklaşık on yıl sonra çift başlı Bengal Sultanlığına başkentlik yapmaya başlayacak olan Firuzabad, ticari anlamda stratejik olmasının

[365] J. Sarkar, **The History of**…, s. 79.
[366]Silhet'in ilk kez XIV. yüzyılın sonlarında ele geçirildiği bilgisi varolsa da Stapleton'a göre savaşta bizzat yer alanlardan Nizameddin Aliye 1324'te vefat etmiştir. Bkz., H.E. Stapleton, "*Contributions to…*, s. 413.
[367] J. Sarkar, **The History of**…, s.80.
[368] Bu dönemlerde basılan paraların nerelerde bulunduğuna dair bilgi için Bkz., H.E.Stapleton, "*Contributions to…*, s. 416 vd.
[369] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 415 vd.

yanında Oudh ve Kuzey Bihar'a kara ve deniz yoluyla iletişim açısından da stratejik bir şehirdir. Ayrıca Firuz, bu şehri yalnızca kendi adının var olmaya devam etmesi için değil, aynı zamanda Bengal'i herhangi bir Halaç baskınından korumak için de güvenli bir şehir olarak düzenlemiştir.[370] Firuz'un ölümünün ardından Lakhnauti tahtında Şehabeddin görülmektedir. Ancak tahtta bulunma süresi o kadar kısadır ki pek çok kaynakta Şemseddin Firuz'dan sonra doğrudan Bahadır Şah'ın ismi geçmektedir. Zira Bahadır, kardeşi Şehabeddin'e boyun eğdirerek idareyi ele alırken Şehabeddin hariç diğer kardeşlerini öldürdüğüne dair bilgiler yer almaktadır.[371]

[370] J. Sarkar, **The History of**…, s.82.
[371] H. E. Stapleton, "*Contributions to…*, s. 419.

IV.BÖLÜM

(TUĞLUKLULAR DÖNEMİNDE BENGAL)

A.I.GIYASEDDİN TUĞLUK ŞAH'IN TAHTA ÇIKIŞI

Alaeddin Muhammed Halac'ın ölümünü müteakip Dehli Türk Sultanlığın'da yaşanan istikrar kaybı tahtta hanedan değişikliğine yol açmıştır. Tuğluk Hanedanı'nın Dehli Sarayında hâkim olduğu ilk sultan olan Gıyaseddin Tuğluk'un, babası Karaunas[372] kabilesine mensup, annesi ise Hinduların Jat[373] kabilesine mensuptur. Tuğluk, saltanatının öncesinde "Gazi Melik" veya "Gazi Beg Tuğluk" olarak anılmaktadır. Ancak bu unvanın kendisine, aldığı başarılar neticesinde verilmiş olma ihtimali yüksektir. "Tuğluk" teriminin bir unvan mı yoksa kişisel bir ad mı olduğu hususu tarihçiler tarafından çok tartışılmaktadır. Tuğlukların, bu unvanın kendilerine has aileye veya kabileye mensup olduğunu düşünmeleri Gıyaseddin'in soyundan gelen diğer bireylerde de bu unvanın taşınmasını sağlamıştır. [374]Ancak bu terimin bir kabile veya aileyi temsil etmesinden ziyade kişisel bir isim olduğunu savunan görüşler mevcuttur. Prasad, Tarih-i Reşidiye göre "Tuğluk" Moğollarda yaygın bir isim olarak, Tarih-i Ferişta'da ise "Kutlu" ve "Tuğluk" kelimelerinin yakınlığından bahsetmektedir.[375]

Alaeddin Halaç döneminde Kuvanilik sıfatı ile Sind bölgesine gelen Gıyaseddin, Alaeddin'in kardeşi Ulu Han tarafından piyade yapılmıştır.[376] Moğol istilasına karşı gösterdiği başarılı savunma neticesinde kendini ispatlayarak Dipalpur valiliğine tayin

[372] Marco Polo, Karaunas kabilesinin Moğol ve Hind karışımı olduğunu Krallar'ı Nigudar'ın Çağatay Han'ın yeğeni olduğunu aktarsa da Marco Polo'nun bu görüşü kimi kesimler tarafından hatalı olarak varsayılmaktadır. Ayrıca bu kabilenin eşkıyalık faaliyetlerinden ve zalimliklerine değinmektedir. Bkz. Marco Polo, **Marco Polo Seyahatnamesi**, (nşr., Leyla Tonuç Basmacı), İstanbul 2018, s. 34vd.; İbn Battuta ise Karauna kabilesinin "Sind ile Türk yurdu arasındaki dağlarda" yaşadıklarını aktarmaktadır. Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 420; Ayrıca bir diğer müellif Ishwari Prasad ise Karauna teriminin genellikle İlhanlıların tarihinde kullanıldığını belirtmektedir. Bkz. Ishwari Prasad, **History of The Qaraunah Turks In India**, s. 2; Tarih-i Reşidi'de XII. yüzyıl'ın sonlarına doğru "Kuranas" adlı bir Moğol boyunun varlığından söz edilirken buun daha sonra "Karavanas" şeklinde İranda tebdil edildiğini aktarmaktadır. Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidi**, (nşr. Osman Karatay), İstanbul 2016, s. 105.

[373]Jatlar, VIII. yüzyılda kendilerine uygulanan baskıdan müzdarip olan Sind ve Pencap arasındaki yerel bir kabiledir. XIII. yüzyılın ortalarına kadar Beah nehrinin doğusuna akdar yayılmışlardır. Iqtidar Alam Khan, **Historical Dictionary of Medieval India**, 2008, s. 81.

[374] K. M. Munshi, **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960, s. 52.

[375] Ishwari Prasad, **History of The Qaraunah Turks In India**, Allahabad 1936, s. 5.

[376] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 420.

edilmiştir.[377] Gıyaseddin Tuğluk, Halaçlardan Kutbeddin Mübarek Şah döneminde de aynı vazifeyi sürdürmüştür

Mübarek Şah'ın idaresine, Nasıreddin unvanlı *"Kâfir-i Nimet"* şeklinde anılan Hüsrev Han son vermiş ve Halaç hanedanının Dehli sarayındaki tüm soyu ortadan kaldırılarak halktan biat alınıp rıza göstermeyenler öldürülmüştür.[378] Ancak bu oldu bittiye rıza göstermeyen Melik Tuğluk ve onun oğlu Muhammed Uluğ Han (Cavna Han) olmuştur. O sırada Mübarek Şah'ın Ahır beyi olan Uluğ Han, Mübarek Şah'ın ölümü üzerine gelişen olaylarda faal rol oynamış ve fırsatını bularak babasını yardıma çağırmıştır.[379] Bu durum üzerine Dehli'ye hareket eden Melik Tuğluk, 6 Eylül 1320'de Dehli tahtına çıkmıştır. Yakınlarının ısrarı ile Sultanlığını ilan ederek kısa zamanda iç düzeni sağlamıştır.[380] İşte Dehli Türk Sultanlığında yaşanan bu hadiseler tabii olarak Bengal'deki otoritenin de tavır ve davranışlarını etkilediği söylenebilir.

a.Gıyaseddin Bahadır Bura Şah (1322-1324) ile Kardeşleri Arasındaki Bengal'de Yaşanan Mücadeleler

Bahadır Bura[381], yaklaşık 1310 yılında babası Şemseddin döneminden başlamak suretiyle kardeşleri ile taht mücadelesine girişmiştir. On iki senelik bu taht mücadelesinde gayet sert adımlar atan Bahadır, tüm çekişmelere rağmen hem Lakhnauti'de hem de Kuzey Bengal'de 1310-1315 arasında bağımsız olarak hüküm sürmüştür. Bu sürecin sonrasında 1317-1318 yılları arasında ise Lakhnauti'de kardeşi Şehabeddin, onu sınır dışı etmeyi başarmıştır.[382]

Tuğluk, Bengal'in fethine hazırlandığı sırada bölge üç ana merkeze ayrılmıştır. Bunlar Lakhnauti, Satgaon ve Sonargaondur.[383] Bahadır'ın ilk etapta Lakhnauti'de yaşadıkları bir başarısızlıktan ziyade gecikme olarak nitelendirilebilir. Çünkü Lakhnauti'den ayrıldıktan sonra Doğu Bengal'in başkenti Sonargaon'da kendini tekrardan toparlama fırsatı bulmuştur. Nitekim 1320-1322 arasında Bahadır, tekrardan Lakhnauti için babası ile bir çekişme içine girmiş ve babasının vefatının hemen

[377] K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 53.
[378] Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 317.
[379] Enver Konukçu, "*Gıyâseddin Tuğluk*", **DİA/XIV**, İstanbul 1996, s.60vd..
[380] Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan"*…, s. 1240.
[381] Bura; Siyah anlamına gelmektedir. Muhtemelen bu siyah ibaresi ten rengini belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Bkz., İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 423.
[382] J. Sarkar, **The History of**…, s. 83.
[383] J. Sarkar, **The History of**…, s. 83.

ardından Sonargaon'un yanı sıra Lakhnauti'de de kendini hâkim ilan etmiştir.[384] Bu noktada kardeşi Nasıreddin, Gıyaseddin Tuğluk'dan yardım istemiş, birçok hediye sunarak onun saflarında yer almıştır.[385] Halaç Hanedanı'nın, Dehli tahtını kaybetmesinden sonra Lakhnauti'deki Balaban soyu da Dehli'den bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştı. Bu duruma son vermek isteyen Gıyaseddin Tuğluk, yeniden Bengal'i Dehli'ye bağlamak için harekete geçmiştir.[386] Tuğluk, Bengal'e gidecek ordunun başında olmak için oğlu Muhammed Uluğ Han'ı Dekken'den çağırtarak Dehli'de naib olarak bırakmıştır. Tirhut'a ulaştığında Behram Han ve Nasıreddin önderliğinde önemli bir kuvveti Lakhnauti üzerine yürümek için görevlendirmiştir.

Bahadır, Dehli'den gönderilecek orduya karşı bugünkü Mimensingh bölgesinde Gyaspur ismiyle yeni bir şehir kurmuştur. Bahadır Şah, Lakhnauti'yi ne kadar kuvvetlendirse de saldırılara karşı yeterli olmayacağını bilmekteydi. Gyaspur'u daha güvenli ve sağlam olarak düşünmekteydi.[387] Bu nedenle yaklaşan Tuğluk ordusuna karşı Bahadır, kuzeydeki başkentine gitmeyi uygun bulmuştur.

Yetenekli bir asker ve politikacı olan Bahadır'ın, Behram Han ordusunun saldırısı sırasında Lakhnauti'de olmadığı bilinmektedir. Ancak iki taraf arasındaki savaşın Lakhnauti yakınlarında bir bölgede gerçekleştiği aktarılmaktadır. Savaş, Bahadır'ın saldırısı ile başlamıştır.[388] Bahadır'ın emriyle askeri kuvvetin sol kanadı düşman üzerine saldırsa da çok geçmeden Tuğluk ordusu saldırıyı bastırmaktan öte Bahadır'ın geri çekilmesine sebep olmuştur. Behram Han, Haibetullah Han Kasuri önderliğinde bir kuvveti Bahadır'ı takip için görevlendirmiştir.[389] Engebeli araziler arasında zor koşullar altında daha fazla kaçamayan Bahadır yakalanmıştır.[390] O geceyi

---

[384] Bazı kaynaklarda Bahadır'ın Şehabeddin haricindeki diğer kardeşlerini katlettiğine dair bilgiler yer almaktadır. Ancak bu konuda verilen bilgilerde fikir ayrılığı görülmektedir. Zira Sarkar gibi bazı müellifler bunun pek mümkün olmadığına değinmektedir. Bkz., Jadunath Sarkar, **The History of**…, s. 83; Ahmad Nizami ise yalnızca Kutlu Han'ın öldürüldüğünü aktarmaktadır.Bkz.,K.Ahmed Nizami, **A Comprehensive**…,s 474; Tüm bu fikir ayrılıklarına rağmen Nasıreddin'in Dehli tarafından 1324'te Bengal'e yapılan seferde Tuğluk saflarında yer alması, Bahadır'ın tüm kardeşlerini öldürdüğü yönündeki görüşü zayıflatır niteliktedir.

[385] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 91vd.

[386] Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 321.

[387] J. Sarkar, **The History of**…, s. 84.

[388] K.Ahmed Nizami**, A Comprehensive**…, s. 475.; Bahadır bu savaşı çok önemsemektedir. Dehli ordusuna karşı yaptığı bu savaşı kendi askeri gücünün ve şöhretinin artacağı, tanınacağı kısacası kendini ispat edeceği bir savaş olarak görmektedir. Bkz., İsemi, **Fütuhu's-Salatin II**, (İng. nşr. Agha Mahdi Husain), New York, s. 626.

[389] J. Sarkar, **The History of**…, s. 86.

[390] İsemi bu kaçışı iki-üç dağlık arazi olarak nitelemektedir. Bkz. İsemi, **Fütuhu's**…, s. 627; Jadunath Sarkar'a göre bu konumlandırma, bugünkü Madupur Ormanı yakınlarındadır. Bkz., J. Sarkar, **The History of**…, s. 86.

Behram Han'ın tutsağı olarak kampta geçirdikten sonra sabahın ilk ışıkları ile muzaffer ordu, Dehli'ye doğru büyük bir coşkuyla yola çıkmıştır. Behram Han, görevlendirildiği askeri seferden başarı ile dönmenin gururunu yaşayarak Sultan'a, Bahadır'ı teslim etmiştir. Sultan, Bahadır'ı görünce Allah'a şükrederek esirin hemen zincirlenerek hapse atılmasını emretti.[391] Bengal Sarayı ve ordusundaki tüm filleri de yanına alan[392] Gıyaseddin Tuğluk, Bengal'e hâkim olmasının ardından Batı Bengal Lakhnauti'ye Bahadır'ın kardeşi ve Tuğluk'a bağlılığını bildiren Nasıreddin İbrahim'i, başkenti Sonargaon olan Doğu Bengal'e ise Tatar Han unvanıyla Behram Han'ı bırakmıştır.[393] Böylelikle 1338'de Doğu Bengal istiklalini ilan ederken Batı Bengal, Dehli'ye tam bağımlı bir şekilde kalmıştır.[394] Ancak Dehli yolundayken Afganpur civarında yapılan bir köşke, oğlunun isteği üzerine hazırlanan bir tuzak Gıyaseddin Tuğluk'un sonunu getirmiş ve Sultan hayatını kaybetmiştir.[395]

B.MUHAMMED BİN TUĞLUK'UN TAHTA ÇIKIŞININ BENGAL YÖNETİMİNE YANSIMALARI

Tuğluk'un hayatını kaybetmesi ve Muhammed bin Tuğluk'un idareyi ele alması Dehli'de olduğu kadar Bengal'de de bazı yönetimsel değişikliklere ortam hazırlamıştır. Yukarıda Bengal'in çift başlı bir yönetimle idare edildiği belirtilmişti. Muhammed Şah iktidara gelir gelmez ilk faaliyetlerinden biri Gıyaseddin Tuğluk zamanında tutsak edilerek Dehli'ye getirilen Gıyaseddin Bahadır'ı serbest bırakması olmuştur.[396] Bahadır'ın serbest bırakılması ve Behram Han'ı yanına gönderilmesinin akabinde gelişen olayları İbn Battuta şöyle aktarmaktadır;

" Sultan Muhammed Şah babasından sonra başa geçip halkın biatını alınca il iş olarak selefi Tuğluk'un esir ettiği Sultan Gıyaseddin Bahadur Bura'yı huzuruna çıkardı, onu ihsana boğdu, zincirlerini çözdü. At, fil ve para; ne varsa hediye etti ona. Daha sonra yeğeni Behram Hanla beraber onu kendi bölgesine gönderdi. Aralarında şöyle bir anlaşma yaptılar;

Memleket ikisi arasında bölünecek, sikkelere ikisinin ismi yazılacak, hutbe ikisinin adına okutulacak ve Gıyaseddin "Berbat" adıyla bilinen oğlu Muhammed'i

[391] İsemi, **Fütuhu's**…, s. 627-628.
[392] Y. Hikmet Bayur, **Hindistan**…, s. 322.
[393] Her ne kadar iki başlı Bengal yapılanması görülse de Behram Han, Bengal'in genel valisi gibi Nasıreddinden daha üst bir konumda bulunmaktaydı. J. Sarkar, **The History of**…, s. 87.
[394] Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2006, s. 332.
[395] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 424.
[396] H. E. Stapleton, "Contributions to…, s. 421; İsemi, **Fütuhu's**…, s. 648.

sultanın yanında esir bırakacaktı. Gıyaseddin kendi bölgesine dönünce verdiği sözleri yerine getirdi. Fakat oğlu Muhammed'i –laf dinlemediği ve edepsizlik yaptığını ileri sürerek- göndermekten vazgeçt. Bunun üzerine sultan, Emir Dülci Tatari'nin kuandasında bir ordu gönderdi yeğeni Behram Hana. Emir Dülci Tatari'nin desteğindeki Behram Han kuvvetleri, Gıyaseddinle savaştılar, onu öldürdüler. Derisini yüzüp içine saman doldurarak ülkede dolaştırdılar!"[397]

Muhammed Şah'ın Bahadır'ı serbest bırakmasındaki esas gaye, doğuda Behram Han ve Nasıreddin'in büyümesini engellemek için önceden beri burada bağımsızlığını ilan etmek isteyen Gıyaseddin Bahadır'ı bu iki yöneticinin karşısına çıkartarak Bengal gibi isyana müsait bir bölgeyi meşgul edip merkez hükümete ayaklanmasını önlemektir. Bu amaçla olsa gerek Bahadır'ı, Behram Han'ın yanına Sonargaon'a, asıl ismi Melik Pindar (Bedar) Halaç olan Kadir Han'ı ise Lakhnauti'nin tımar sahibi olarak atarken Melik Ebu Rızayı Lakhnauti'ye vezir tayin etmiştir. Ayrıca İzeddin Yahya'yı Melik'ül Azam ve Satgaon tımarının sahibi olarak tayin etmiştir.[398]

Bengal'de bu atamalar ile oluşan yeni siyasi duruma bakıldığında; Lakhnauti'de Nasıreddin İbrahim ve Kadir Han, Sonargaon'da Behram Han ve Gıyaseddin Bahadır bulunmaktadır.[399] Ancak Sonargaon'da Behram Han'ın daha baskın bir yönetim izlediği görülmektedir. Nasıreddin Buğra Han gittikçe vasıfsız bir konuma sürüklenirken gücü de kademeli olarak sindirilmiştir. Öyle ki Hindulara karşı yapılacak herhangi bir savaşta Nasıreddin, bir vassal olarak Dehli ordusuna çağırılmakta ve savaşa iştirak etmek zorundaydı.[400] Ancak bir zaman sonra Behram Han'ın gönderdiği elçi, Sultan Muhammed bin Tuğluk'un huzuruna çıkarak Bahadır'ın isyan ettiğini, Lakhnauti'de karışıklıklara sebep olduğunu ve bunun sonucu olarak Behram Han tarafından

[397] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 464.
[398] J. Sarkar, **The History of**…, s. 87; K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 195.
[399] Kadir Han'ın Lakhnautiye Nasıreddin İbrahim'in ölümünden sonra tayin edildiğine dair bilgiler de bulunmaktadır. Bkz. Charles Stewart, **The History of**…, s.80; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s.92; Stapleton ise Feriştah'a dayandırdığı görüşünde Nasıreddin'in ölümünü 1326 olarak tarihlendirirken 1327'de Muhammed Şah'ın yalnızca kendi ismi ile para bastırdığını aktarmaktadır. Bkz., H. E. Stapleton, "Contributions to…, s.423; Ancak bu görüşlere katılmayan müelliflerin savunması ise Jadunath Sarkar'dan gelmektedir. Zira Sarkar, İsemi'ye dayandırdığı görüşünde 1327'de Kışlu Han'ın isyanı sırasında Nasıreddin'in, Lakhnautiden bu isyanı bastırmak için Dehli ordusuna katıldığını aktarmakta ve kronolojik açıdan diğer tarihçiler tarafından verilen vefat tarihi ile uymadığını belirtmektedir. Bkz., J.Sarkar, **The History of**…, s. 87.
[400] J. Sarkar, **The History of**…, s. 88.

öldürülerek derisinin yüzüldüğü haberini vermiştir. Sultan bu durumdan çok memnun kalarak dört gün boyunca eğlence tertip edilmesini istemiştir.[401]

Uzun bir zaman sonra Tuğluklar döneminde tekrar Dehli idaresinde zapt edilebilen Bengal'de esas ve kalıcı sorun Behram Han'ın vefatı ile başlamıştır. Muhammed bin Tuğluk döneminin en dikkat çeken özelliklerinden biri de bu dönemde Dehli Devleti sınırları içerisinde farklı bölgelerde gerçekleşen çok sayıda isyandır. Moğolların saldırıları, Kışlu Han'ın isyanı, Bahaeddin Gursap'ın isyanı gibi iç ve dış karışıklıklar imparatorluk merkezi Dehli'nin Bengal'deki asayişten de uzak kalmasını sağlamıştır. Bu durum Dehli Sarayı için pahalıya mal olmuştur. Zira Delhli'nin doğu sınırını teşkil eden Bengal coğrafyasında isyanlar birbirini takip edecek nitekim kaçınılmaz son 1338-1339 yıllarında gerçekleşecektir. İlk etapta Tuğluk idaresindeki Dehli döneminde, Bengal'de bağımsızlık mücadelesinin isyan bayrağını kaldıran ilk isim Fahreddin Mübarek Şah olmuştur.

Sultan Gıyaseddin Tuğluk, Şubat 1325'te Lakhnauti seferi dönüşünde oğlu Muhammed'in inşa ettirdiği Afganpur yakınlarındaki köşk'ün çökmesi sonucu enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir.[402] Onun ölümü üzerine daha önceden veliahd olarak belirlediği, oğlu Fahreddin Cavna Han, Sultan ilan edilmiştir. Cavna Han, tahta oturunca Muhammed adını almış, ayrıca Ebu'l-Mucahid adıyla da tanınmıştır.[403]

Cömertliği ile ün kazanan Muhammed bin Tuğluk, aynı zamanda sporla da çok ilgilenmiş özellikle iyi bir binici olması ile dikkat çekmiştir.[404] Öte yandan İbn Battuta, Muhammed bin Tuğluk'u hem kan akıtmaya hem de hediye dağıtmaya tutkun bir kişilik olarak tanımlamıştır.[405] Babasından aldığı saltanat süresince siyasi zekâsını gözler önüne sermiştir. Ancak buna rağmen yaptığı idari ve askeri anlamdaki düzenlemeler birçok kez parlak fikirler olarak gözükse de çoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[406]

---

[401] Ayrıca Muhmmed bin Tuğluk, Dehli'ye baş kaldıran diğer isyankar Behram Ayba Kişlu Han ile Bahadır'ın derilerinin birleştirilmesini önermek sureti ile iki isyancıya karşı tutumunu sergilemiştir. İsemi, **Fütuhu's**…,s. 673.

[402] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 424; Gıyaseddin'in, oğlu Muhammed bin Tuğluk tarafından suikaste uğradığı savunulsa da bunun bir suikast olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Bkz., Enver Konukçu,"*Gıyâseddin Tuğluk*", **DİA/XIV,** s.61.; Sihrindi ise Gıyaseddin'in şehit edildiğini aktarmaktadır. Bkz., Sihrindi, **The Tarih-i Mübarek Şahi I**, s. 97.

[403] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 426.

[404] Ishwari Prasad, **History of The Qaraunah**…, s. 308.

[405] İbn Battuta, **Tuhfetü'n- Nuzzar**…, s. 426.

[406] Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2006, s. 295.

a.Doğu Bengal'de Fahreddin Mübarek Şah'ın bağımsızlık mücadelesi (1339-1350)

Fahreddin, Behram Han'ın vefat etmesinin ardından Dehli'den yeni bir vali atanmasını beklemeden, Muhammed bin Tuğluk'un başkenti Devlatabad'a taşımasındaki meşguliyeti de fırsat bilerek isyan etmiştir. Böylece Fahreddin Mübarek Şah adı altında "Yemin-i Halife-i Allah" ve "Nasır-i Emir'ül-Mü'minin" unvanları ile kendi bağımsızlığını ilan etmiştir.[407] Bu haber Sultan Muhammed'e ulaştığında kendisi Kanauc bölgesini yağmalamaktaydı.[408] Haber üzerine Lakhnauti hâkimi Kadir Han önderliğinde Melik Hüsameddin Ebu Rıza, İzeddin Yahya ve Muhammed bin Tuğluk'un kardeşi Nusret Han'ın oğlu Melik Firuz'un da aralarında bulunduğu bir kuvvet, isyanı bastırmak için Sonargaon'a doğru ilerledi.[409] Kadir Han isyanı bastırırken Fahreddin ise ormana saklanarak kendini kurtardı.[410] Ancak kendisine ait fil ve atlar Kadir Han önderliğindeki orduya kaldı.[411]

Her ne kadar askeri anlamda kayıp verse de bu durum onun daha güçlü bir şekilde dönmesini sağlayacaktı. İsyanın bastırılmasının ardından Kadir Han hariç diğer melikler kendi iktalarına döndü. Yağmur sezonundan dolayı süvarilerin atlarının çoğu telef oldu. Muhtemelen bu zararın karşılanması içindir ki isyanın bastırılmasında rol oynayan Hüsameddin Ebu Rıza, Sonargaon'dan ganimet olarak alınan yüklü miktarda hazinenin önce Kadir Han'ın askerlerine hakkı olduğu kadarınca pay edilmesi, ardından Dehli'ye gönderilmesini tavsiye etti.[412] Kadir Han'ı dar görüşlü insanların bu hazineden etkilenebileceği tehlikesine karşı uyarsa da Kadir Han, onu dikkate almayarak ne askerlerin maaşını ödedi ne de hazineyi Dehli'ye gönderdi.[413] Ordu'daki askerlerin hazineye göz dikmesini Fahreddin bir fırsat olarak kullandı. Askerlere, kendi tarafında saf tutarlarsa hazinenin askerler arasında pay edileceği yönünde teminat verince çoğu asker saf değiştirerek Fahreddin'in tarafına geçti. Böylece Kadir Han bir zamanlar kendi askerleri olan savaşçılar tarafından öldürüldü.[414]

Fahreddin, hâkim olduğu Sonargaon idaresi ile yetinmeyerek bu kez gözünü Lakhnauti üzerine dikmiştir. Muklis adlı bir gulam'ı bir grup ordu ile Lakhnauti'yi işgal

[407] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi**…, s. 106; K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 196.
[408] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 222.
[409] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 106.
[410] Charles Stewart, **The History of**…, s. 81.
[411] K. A. Nizami, **A Comprehensive**…, s. 530.
[412] J. Sarkar, **The History of**…, s. 90.
[413] K. A. Nizami, **A Comprehensive**…, s. 530.
[414] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 81.

etmek için görevlendirmiştir.[415] Ancak Kadir Han'ın ordusunda görev yapan Ali Mübarek, Muklis'i öldürerek Sultan'dan Lakhnautiye kendisinin tayin edilmesini istemiştir. Bu sırada Fahreddin ve Ali Mübarek arasındaki çatışma devam etmektedir. İki tarafında mücadele anlamında güçlü olduğu alanlar farklılık göstermektedir. Fahreddin, donanmasının daha kuvvetli olmasından dolayı deniz yoluyla kış aylarında daha çok taarruz ederken, Ali Mübarek ise kara ordusunun kuvvetli olmasından dolayı kurak mevsimlerde daha aktif bir rol oynamıştır.[416]

Ali Mübarek'in Lakhnauti'de meşrulaşma isteği Muhammed Tuğluk tarafından gözardı edilmiş ve Lakhnauti'ye yönetici olarak Melik Yusuf gönderilmiştir. Ancak Melik Yusuf yolda vefat etmiştir. Bunun neticesi olarak Ali Mübarek, Dehli'nin bölge ile ilgisinin azalmasını fırsat bilmiş, kendi hâkimiyetini sağlamlaştırmak adına bölgede hak iddia eden Fahreddin üzerine yürümüştür. Fahreddin'i öldürerek hem Kadir Han'ın intikamını almış hem de Bengal kendisine kalmıştır.[417] Böylelikle Fahreddin'in isyanından başlayarak yaklaşık 1339'tan itibaren Bengal, Tuğluk nazarında Dehli idaresinden uzaklaşmıştır.[418] Fahreddin sık sık Lakhnauti yöneticileri ile mücadelelere girişse de herhangi bir başarı elde edememiştir. Ancak onun bu başarısızlığı Doğu Bengal'deki durumunu etkilememiş ve burada istikrarlı bir şekilde, barış içinde yaklaşık on yıl boyunca, ölümüne kadar hâkimiyet sürmüştür.[419] Fahreddin'in 1350'de idaresinin sonunda Doğu Bengal'de basılan paralardan 1350-1353 yılları arasındaki süreci kapsayacak şekilde oğlu İhtiyarüddin Gazi Şah'ın sikkelerine rastlanmaktadır.[420]

Fahreddin Mübarek Şah ile başlayan yaklaşık on beş yıllık süreçte Bengal, siyasi karışıklığın merkezi olmuştur. Muhammed bin Tuğluk bölgeyi iki eşit güce ayırarak idare etmek istese de zamanla hem yöneticiler hem de halk, Dehli'den bağımsız hareket etmiştir. Bu duruma imparatorluğun içerisinde kaldığı isyan silsileleri eklenince

[415] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 107; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 95 vd.
[416] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 596.
[417] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 96.
[418] J. Sarkar, **The History of**…, s. 91.
[419] K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 196.
[420] Edward Thomas, **The Chronicles of The Pathan Kings of Dehli**, London 1871, s. 263; Ayrıca Riyazu's Salatin'de Fahreddin'in idaresini 2 yıl 5 ay olarak aktarılmaktadır. Bkz.,Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 96; Ancak döneme dair bilgilerde genel olarak yazınsal eserlerin tezatlık göstermesinden dolayı basılan sikkelerden faydalanılmıştır. Fahreddin'in idare sürecini bu açıdan değerlendirdiğimizde kesilen paralar üzerinden çıkarımda bulunan Edward Thomas, on yıllık Fahreddin Mübarek Şah idaresinden sonra oğlu İhtiyarüddin Gazi Şah ismini vermektedir. Bkz., Edward Thomas, **The Chronicles of**…, s. 263

Bengal'in kontrolü güçleşmiştir. Bu durum Fahreddin Mübarek Şah ile başlamak suretiyle Bengal'in bağımsızlık sürecini hazırlayan en önemli etken olmuştur.

b.Batı Bengal'de Sultan Alaeddin Ali Mübarek Şah (1339-1342)

Melik Firuz'un güvenilir bir hizmetlisi olan Ali Mübarek, Lakhnauti'de üvey kardeşi Hacı İlyas ile gireceği taht mücadelesinden çok zaman önce dahi onun sorumsuzluğundan dolayı zarara uğramıştır. Zira Muhammed bin Tuğluk'un idaresinin ilk yıllarında İlyas'ın, işlediği bir kusurdan dolayı Dehli'den kaçması üzerine Melik Firuz, Ali Mübarek'i sorumlu tutarak onu Dehli'den kovmuştur. Böylece Ali Mübarek Bengal'e gitmiştir.[421] Hatta Ali Mübarek'in Bengal yolundayken rüyasında Şeyh Celaleddin Tebrizi'yi[422] gördüğü ve bu rüya sonucunda Pandua'da bir türbe inşa ettiği söylenmektedir.[423] Ali Mübarek döneminin en belirgin özelliklerinden biri Pandua şehrini başkent olarak seçmesidir. Ali Mübarek'in hükümdarlığı zamanında güvenli ve huzursuzluktan uzak bir şehir olmasından dolayı bu bölge başkent yapılmıştır.[424]

Ali Mübarek'in yaşamı boyunca hep çekiştiği ve sonraları ölümüne sebep olacak İlyas'ı, zapt etme fırsatı bir zaman için eline geçmiştir. Mübarek, Pandua şehrinde iken İlyas Şah da bu şehre gelmiş ve fırsatını bularak Ali Mübarek, İlyas'ı zindana hapsetmiştir. Ancak sonraları İlyas'ın annesinin[425] ricaları üzerine tutsağı serbest bırakmıştır.[426]

Ali Mübarek döneminin siyasi mücadelesi; Fahreddin'in, kölesi Muklis'i Lakhnauti'yi ele geçirmek için göndermesi ile başlatılabilir. Mübarek, Muklis'i öldürmesinin ardından, kendisinin Lakhnauti hâkimiyetinin meşrulaştırılması için

---

[421] Muhammed bin Tuğluk'un idaresinin ilk yıllarında İlyas, bir kusur işleyerek Dehli'den kaçtı. Bu dönemde Melik Firuz, İlyas'ın kaçışını, Ali mübarekten sordu. Ali Mübarek üveykardeşinden herhangi bir iz bulamadığını ve onun kaçtığını söyleyince Firuz, Mübarek'i azarlayarak Dehli'den kovdu ve Mübarek Bengal'e gitti. H. Blochmann, **Contributions to**…,s. 44vd.

[422] Şeyh Celaleddin Tebrizi'den İbn Battuta da bahseder. İbn Battuta; " Uzun ömürlülerden olan bu ermiş bana Halife Musta'sımbillah dönemine yetişip halifenin öldürülüşü esnasında orada bulunduğunu söyledi." diye aktarmaktadır. Bkz. İbn Battuta, **Tuhfetu'n-Nuzzar**…, s.596vd.

[423] Mevzu o dur ki; Ali Mübarek Bengal yolundayken rüyasında Şeyh Celaleddin Tebrizi'yi görür. Şeyh: *"Biz sana Bengal'in şehirlerini ihsan ettik ama sen de bizim için bir türbe inşa etmelisin."* der. Ali Mübarek bunun üzerine türbenin nereye inşa edilmesi gerektiğini sorunca şeyh: "*Pandua kasabasında üç tuğlanın üstüste olduğu bir yerde inşa etmelisin."* diye cevap verir. Ali Mübarek Bengal'e ulaşıp Kadir Han'ın hizmetlisi olrak burada kalır ve gittikçe rütbesi yükseir ve Ali Mübarek türbe inşa etme sözünü unutur. Şeyh tekrar rüyasında görünür ve Bengal'in krallığını elde ettin ama bizi unuttun deyince Ali Mübarek ertesi gün Şeyh'in tarif ettiği tuğla ve uygun yeri arar. Söz konusu yeri bulur ve türbeyi inşa eder. Bkz. Ghulam Husain**, Riyazu's**…, s. 97vd.

[424] Edward Thomas, **The Chronicles of The Pathan**…, s. 264.

[425] Hacı İlyas'ın annesi, Ali Mübarek'in süt annesi olarak bilinmektedir. J. Sarkar, **The History of**…, s. 99.

[426] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 98.

Dehli'den yetki istemiştir. Bu durum bir anlamda onun, Dehli'ye kısa süre de olsa bağlı kaldığının göstergesidir. Ancak İmparatorluğun gücünü zayıflatacak derecede isyanlara maruz kalması, Muhammed bin Tuğluk'un Bengal'e olan ilgisini azaltmıştır. Böyle bir ortamda Ali Mübarek, 1339'da Lakhnauti'de "Alaeddin Ali Şah" unvanıyla sultanlığını ilan etmiştir. Ancak Alaeddin Ali pek rahat bir hüküm sürememiş zira üvey kardeşi İlyas ile taht mücadelesine girişmiştir.[427] Bu kısa süreli çekişme sonucunda İlyas, Satgaon bölgesine çekilmiştir. Bu dönemde Bengal'de çağdaş olan üç ayrı gücün bulunduğunu söyleyebiliriz. Doğu Bengal Sonargaon'da Fahreddin Mübarek Şah, Batı Bengal Lakhnauti'de Ali Mübarek ve Satgaon'da ise Hacı İlyas bulunmaktadır. Bu üç bölge arasındaki süreci bir tarihlendirme ile verecek olursak 1338 ile 1342 yılları arasına konumlandırmak yerinde olacaktır. Her ne kadar üç ayrı gücün ismi geçse de esas anlamda Fahreddin ve Ali Mübarek arasında sert mücadeleler gerçekleşmiştir. Doğu ve Batı Bengal arasındaki bu çekişmeyi sona erdiren ise üçüncü siyasi güç olan İlyas Şah olacak ve Bengal'in her iki tarafını da kendi idaresi altında birleştirecektir.

c.Sultan Şemseddin Hacı İlyas Dönemi (1342-1357)

Lakhnauti ve Sonargaon hâkimleri Ali Mübarek ve Fahreddin Mübarek Şah'ın çekişmeleri yaklaşık 1342 yılına kadar devam etmiştir. Zira bu tarihten itibaren Bengal'de üçüncü siyasi güç olan Hacı İlyas'ın bariz etkisi görülmektedir. Hacı İlyas ilk olarak 1343'de Alaeddin Ali Şah'ın idaresine son verdi.[428] Böylece "Sultan Şemseddin" unvanı altında Lakhnauti'de tahta çıktı.[429]

Hacı İlyas'ın ilk hakim olduğu nokta olan Satgaon'dan sonra Lakhnauti ve genel anlamda Bengal bölgesinde güçlenmesi, henüz Dehli'nin dikkatini çekmemiştir. Ancak onun gerçek anlamda Dehli Sarayı tarafından dikkat çekmesine ve uzun bir aradan sonra Dehli ordusu'nun hedefi altında kalmasına ortam hazırlayacak olan asıl olay, Bengal sınırları dışında düzenlediği seferler ve elde ettiği başarılar olmuştur.

c.a.Hacı İlyas'ın Bengal Çevresine Düzenlediği Seferler

Muhammed bin Tuğluk döneminden başlayarak Dehli Sarayı'nın, Bengal nazarında Hindistan'ın doğusu ile ilgisi azalmıştır. Öte yandan Tirhut siyasi anlamda bağımsız olurken Bengal'in kuzeyinde bulunan Hindu yöneticiler de Dehli'ye

---

[427] J. Sarkar, **The History of**…, s. 99.
[428] K. M. Munshi Alaeddin Ali Şah'ın 1343'e kadar para bastığını bildirmektedir. Bkz. K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 197; Edward Thomas ise bu tarihi birkaç yıl daha geç vererek 1344-1345 arasına tarihlendirmektedir. Bkz., E. Thomas, **The Chronicles of The Pathan**…, s. 264.
[429] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 107.

başkaldırma cesaretini göstermişlerdir. Ancak bölgesel güç anlamında, söz konusu Hindu racaları arasında siyasi bir birliktelik bulunmamaktaydı. Bu ortam Hacı İlyas Şah'ın sınırlarını genişletmesine fırsat tanımaktaydı. Siyasi otorite boşluğunu fırsata çevirmeyi başaran Hacı İlyas, ilk olarak Tirhut'u istila etti.[430] Tirhut'u istila etmekle kalmayan İlyas Şah, yönetim anlamında da kritik düzenlemeler yaparak fethin kalıcılığını tesis etmeye çalıştı. Tirhut'u, Gandak nehri[431] merkez olmak üzere iki bölgeye ayırdı. Ayrıca Kuzey Bihar'da Müslüman politikasının belirlenmesinde önemli bir bölge ve stratejik bir nokta olarak düşündüğü Hajipur şehrini kurdu.[432] Tirhut'a düzenlenen başarılı istila, İlyas'ı 1346'da Nepal gibi istilası zor bir bölgeye ilerlemek hususunda cesaretlendirdi.[433] İslam orduları tarafından daha önce hiç girilmeyen Güney Nepal'de yer alan Terai yağmalandı.[434]

İlyas Şah'ın ordusunun gösterdiği başarılar, hâkimiyet sınırlarını daha da genişletme hırsını körükleyen etken olmuştur. Nüfuzunu arttırmaya devam etmek isteyen İlyas Şah, dikkatini Güneybatı Bengal'de yer alan Orissa'ya çevirmiştir. Chilika gölüne kadar ilerlerken kendisine karşı olanları öldürüp Orissa'nın aristokrat sınıfını bu bölgeden uzaklaştırmıştır.[435] Orissa'dan oldukça yüklü bir ganimet ile dönen Hacı İlyas, bu kez Doğu Bengal üzerine yürümüştür. Bölgede gücünü tamamen hissettiren İlyas Şah, Fahreddin'den sonra yerini alan oğlu İhtiyarüddin Gazi Şah'ın bulunduğu Sonargaon'u zaptetti.[436] Böylece Dehli sarayı tarafından herhangi bir baskı altında kalmadan Bengal idaresini tamamen ele almış, hatta sınırlarını Benares'e kadar ulaştırmıştır.[437] Hacı İlyas, ikiye ayrılan Bengal'i tek bir siyasi otorite olarak kendi hâkimiyeti altında birleştirmiştir. İlyas Şah'ın gücünü arttırması Bengal Tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

[430] Radhakrishna Choudhary, **History of Muslim Rule in Tirhut (1206-1765 A.D.)**, Benares 1970, s. 58.
[431] "Gandaki" veya "Narayani Nehri" olarak da bilinen bu nehir Nepal içlerinden Kuzey Bihar'a kadar uzanmaktadır.
[432] Radhakrishna Choudhary, **History of Muslim**…, s. 60.
[433] K. M. Munshi'ye göre Nepal'in işgali 1350'de gerçekleştirildi. Bkz., K. M. Munshi ,**The Delhi**…, s. 197.
[434] İlyas Şah'ın Katmandu şehrine girerek Svayambunat tapınağını yağmaladığı aktarılmaktadır. K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 197.
[435] J. Sarkar, **The History of**…, s. 105.
[436] Sihrindi bu tarihi 1340-1341 olarak nakletmektedir. Bkz., Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…,s. 107.
[437] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 244.

C.SULTAN FİRUZ TUĞLUK'UN TAHTA ÇIKIŞI VE BENGAL'İN DURUMU

Bengal bölgesinde Hacı İlyas, her geçen gün nüfuzunu daha geniş coğrafyalara yayarken Dehli panik ve kargaşa içinde yaşadığı olağanüstü günlerin sıkıntısı ile boğuşmaktaydı. İmparatorluğun hâlihazırda var olan sıkıntılarla boğuşurken Sultan Muhammed bin Tuğluk'un vefatı ile kuzeni Firuz'a taht kapıları ardına kadar açılmış oldu.

Firuz'un babası, Gıyaseddin Tuğluk'un kardeşi Melik Receb idi. Melik Firuz, karakteristik olarak mütevazi, güvenilir ve dindar bir kişiliğe sahipti.[438] Muhammed Tuğluk döneminde İmparatorluğun içerisinde bulunduğu kargaşa, Moğol tehlikesi ve iç isyanlar, Dehli'de daha fazla sürdürülebilir bir İmparatorluk vaadetmiyordu. Olumsuz hava, Muhammed bin Tuğluk'un Tatta seferi sırasında ölümü ile özellikle sefer sırasındaki orduda daha fazla hissedilir olmuştu. Bu karışık ortamda Muhammed bin Tuğluk'un kendisine çok sevgi beslediği aşikâr olan kuzeni Firuz, her ne kadar bu görev için pek fazla hazır olmadığı hissedilse de Dehli'nin üst düzey yöneticileri tarafından 22 Mart 1351'de Dehli İmparatorluğu'nun yeni Sultanı oldu.[439]

a.Sultan Firuz Tuğluk'un Birinci Bengal Seferi

İlyas Şah'ın bu yükselişi Dehli'de Sultan Firuz'un tahta geçmesinin ardından nihayet dikkat çekmeye başlamıştır. Firuz, imparatorluk sınırlarının hemen ötesinde böylesi bir gücün büyümesine elbette izin vermek istememiştir. Bu doğrultuda idareyi ele almasından sonra Kasım 1353'de Bengal üzerine hareket etmiştir.[440] Firuz, sefer sırasında Hacı İlyas'ın baskısına maruz kalan Hindulardan da destek alarak Bengal'e doğru ilerledi.[441] Bu sefer sırasında Han ve Meliklerden oluşan yaklaşık 70.000 süvari Firuz Şah'a eşlik etmiştir.[442] Hacı İlyas, Sultan Firuz'un kendisine doğru geldiğini duyunca, önce Pandua halkını kendi yanına çekmeye çalışarak onlara vaatlerde bulundu.[443] Vaatlerin boşa çıktığını görünce bölgenin en güçlü kalelerinden Ekdala kalesine geçerek kendini savunmaya aldı.[444]

---

[438] Prasad bu bilgileri Barani'ye dayandırmaktadır. Bkz., Ishwari Prasad, **A Short History**…, s. 157.
[439] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 121; W. Jackson, **History of India III**, London, s. 145.
[440] Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 128.
[441] Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s.244.
[442] R. C. Jauhri, **Medieval India in Transition Tarikh-i Firozshahi**, New Dehli 2001, s. 83.
[443] K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 198.
[444]Badauni, **Muntakhabu-t Tevarih I**, (İng. nşr. George S. A. Ranking), Dehli 1979, s. 324 vd.; Ishwari Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India**, Allahabad 1931, s.159.

Ekdala kalesi ulaşılması zor, savunulması kolay bir kale olduğu için İlyas Şah önceden bu kaleye çekildi. Sultan Firuz, 21 Nisan 1354'de Ekdala kalesine ulaştı.[445] Tüm kuşatmalara rağmen İlyas'ı teslim olmaya veya kaleyi zapt etmeye muvaffak olamadı. Böylece başka bir yol izlemek zorunda kaldı. Eski Türk savaş taktiklerine benzer bir yol izleyen Firuz, ordusu ile geri çekilerek İlyas Şah'ın kendisini takip etmesini sağladı.[446] Şemseddin İlyas on bin at ve yirmi bin piyade ile Sultan'ın ordusunun takip etmeye başladı.[447] Ancak savaş düzenini geri çekilirken de bozmayan ve her an bir saldırı düzeni ile tertip alan Firuz'un ordusu, ani bir baskınla İlyas'ın kuvvetleri üzerine akın etmiştir. Bu muharebe İlyas'a pahalıya mal olmuştur. Zira 44 fille beraber çok sayıda savaş teçhizatı Firuz'un ordusunun eline geçmiştir.[448] Öyle ki Hacı İlyas, tekrar Ekdala kalesine sığınarak kendi canını zor kurtarmıştır. Böylece 2 gün süren kuşatma başlamış İlyas şah kalede direnirken Firuz ve ordusu ise etkili yağışlardan dolayı zorlanmaya başlamıştır. Netice olarak daha fazla yıpranmak istemeyen Sultan Firuz, kuşatmanın üçüncü günü İlyas ve Ekdala kalesini kuşatıp zor durumda bırakmasına rağmen bir barış anlaşması yaparak Dehli'ye dönme niyetine kapılmıştır.[449] Yapılan anlaşma gereğince İlyas Şah, Dehli'ye yıllık vergi ödemeyi kabul etmiş ve ölümüne kadar geçen süreçte de Dehli'ye değeri artan veya azalan farklı hediyelerle birlikte yıllık vergi ödemeye devam etmiştir.[450]

İki taraf arasındaki hediyeleşme 1358 yılı sonunda Şemseddin İlyas Şah'ın vefatına kadar devam etmiştir. Bu sırada Lakhnauti'den hediyeler ile Dehli'ye gönderilen Melik Taceddin Bitah, Sultan Firuz'a bu değerli hediyeleri sunmuş, Sultan memnun kalmış ve Horasan meyveleri, Türk ve Arap menşeili atlar ve diğer başka değerli hediyeleri Sultan Şemseddin'e arzedilmesi için göndermiştir.[451] Ancak geri dönüş yolunda Bihar'a yaklaştıklarında Sultan Şemseddin'in vefat ettiği ve oğlunun "Sultan İskender" unvanı altında kendi hâkimiyetini ilan ettiği haberleri kafileye ulaşmıştır.[452] Ölüm haberi, Sultan Firuz'a ulaştığında Firuz, gönderdiği hediyelerin Dehli'ye geri getirilmesini emretmiştir. Ancak kafile Lakhnauti'ye doğru devam etmiş

[445]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek Şahi I**, (İng. nşr. K. K. Basu), Bihar 1930, s. 128.; Jauhri bu tarihi 1 Nisan 1354 olarak aktarmaktadır. Bkz., R.C. Jauhri, **Firoz Tughluq**, Agra 1968, s. 49.
[446] R. C. Jauhri, **Firoz**…, s.49.
[447] Ishwari Prasad, **A Short History**…, s. 159.
[448]Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 245.; R. C. Jauhri, **Firoz**…, s. 51.
[449] Afif, **Tarih-i Firuz Şahi**, Calcutta 1890, s. 112vd.; Al-Badauni**, Muntakhabu-t**…, s. 325.
[450]Charles Stewart, **The History of**…,s. 85.
[451]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 132 vd.
[452]John Briggs, **History of The Rise of The Mahomedan Power in India I**, Dehli 1981, s.260 vd.

olmalı ki Sultan Firuz'un en geç 1359'da Lakhnauti'ye ikinci kez sefer düzenlemesi için bir başka sebep oluşmuştur.[453]

b.Bengal'de Sultan İskender Dönemi ve Sultan Firuz Tuğluk'un ikinci Bengal Seferi (1357-1389)

Şemseddin'in ölümü ile Bengal idaresi oğlu İskender'e kaldı. İlk Bengal seferinden Dehli için pek de başarılı olmayan bir sonuç ile ayrılan Firuz, kaybettiği gurur ve itibarını onarmak için ikinci Bengal seferinin fırsatını aramaktaydı. Böyle bir ortamda Sultan Fahreddin'in kızlarından biri ile evlenen Farsi bir asilzade olan Zafer Han, 1357'de Sonargaon'dan gelerek Dehli'de Sultan Firuz'a bağlılığını bildirdi ve yardım talep etti.[454] Zafer Han'ın Şemseddin Hacı İlyas ile anlaşamamasından dolayı Firuz'a bağlanarak yardım istemesi[455] ve birinci Bengal seferi'nin Firuz'u ve Dehli Sarayı'nı tatmin edici şekilde sonuçlanmaması Bengal'e düzenlenecek ikinci seferin sebeplerini oluşturmaktadır.

Sultan Firuz, Zafer Han'ı Bengal'e naib vezir olarak atayarak kendisi mahiyetinde 80.000 süvari, 470 fil ve çok sayıda piyade ile 1359'da Bengal'e doğru ilerledi.[456] Firuz'un yokluğunda ise Dehli'de otorite boşluğunu kapatmak için naib olarak Han-ı Cihan kaldı.[457] Sultan Firuz, Zaferabad'a ulaştığında yağmur sezonunun olmasından dolayı ilerleyişini durdurdu. Burada Dehli ordusu İskender'e bir elçi göndererek onun değerli hediyeler sunması karşılığında barış teklifinde bulunacakken Lakhnauti'den gelen bir elçi olan Alem Han, raporunda İskender'in tecrübesiz olduğunu ve bu seferin gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir.[458] Bu rapor, Sultan Firuz'un sefere devam etmesi konusunda dönüm noktası olmuştur. Yağmur'un dinmesini bekleyen Firuz, harekete geçmiş ve hırslı bir şekilde yola koyulmuştur. Sultan Firuz, Pandua'ya eriştiği zaman İskender, babası Şemseddin İlyas Şah'ın siyasetini izleyerek daha güvende olacağı Ekdala kalesine sığınmıştır.[459] Onun bu hamlesi savaşın tıkanmasına ve iki tarafın da yıpranmasına sebep olmuştur.

---

[453]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 132.
[454]J. Sarkar, **The History of**…, s. 111; Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 246.; R.C. Jauhri, **Firoz**…, s. 54.
[455]Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan.…*, s. 1242.
[456]K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 201; Prasad süvari sayısını 70.000 olarak aktarmaktadır. Bkz., Ishwari Prasad, **A Short History**…, s. 160.
[457]Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 246.; R.C. Jauhri, **Firoz**…, s. 57.
[458]Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 133-134.
[459]Afif, **Tarih-i Firuz Şahi**, s. 110vd.; Sihrindi, **Tarih-i Mübarek**…, s. 134; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 105; Al-Badauni, **Muntakhabu-t**…, s. 329.

Artık bu noktadan sonra Firuz, gerek bölgenin iklimsel şartlarından gerek ordusunun zorlanmasından dolayı barış yanlısı bir siyaset izlemiştir. İskender'in emrinde iki oğlu bulunan ve kendisi Firuz Şah'ın ordusunda yer alan Bengalli bir bilge Azam Humayun Heybet Han aracılığıyla iki taraf arasında anlaşma yapılmıştır.[460]

Yapılan anlaşma gereğince; İskender'in ülkesi, Kosi nehrinin batısında sona erecek, Zafer Han'ın Sonargaon'daki varlığı, İskender tarafından kabul edilecek ve İskender, 80.000 tanka değerinde altın bir taç verecekti. Ayrıca İskender yıllık vergi ödemeyi de kabul etti.[461] Ancak Zafer Han, Dehli himayesi altında ailesi ve kendisini daha güvende hissettiğinden Sonargaon vilayetinden vazgeçti[462] Bu anlaşma ve Firuz'un Bengal'den ayrılmasından sonra Bengal halkı ve siyasi varlığı, iki yüzyıl sonra Afganların yükselişine kadar Dehli tarafından herhangi bir tacize maruz kalmadan yaşadı.[463]

Sultan İskender, Dehli ile yapılan anlaşmanın ardından vefatına kadar olan süreçte daha çok sanat ve mimari üzerine yoğunlaşmış, hükümdarlığını barış içinde sürdürmüştür. Sultan'ın mimari ve sanat ile iç içe olması halkın refah seviyesinin yüksek olduğunun bir göstergesidir. Maddi anlamda daima bolluk içinde olan Lakhnauti ve onu bünyesinde barındıran Bengal, İskender Şah döneminde de bu bolluk sayesinde kısa bir barış dönemi geçirmiştir. Bu dönemde mimari açıdan birçok örnek göze çarparken en dikkat çekeni ise Pandua yakınlarında inşa edilen Adina Camii'dir. Bugünkü kalıntılarından yola çıkarak büyük bir servet ve insan gücü harcanarak inşa edildiği görülen camii tamamlandığı dönemde, Hindistan'da var olan camiiler de kıyaslamaya alındığında en görkemlileri arasında gösterilmektedir.[464]

Sultan İskender bilinen iki evlilik yapmış ve bunların birincisinden on yedi, ikincisinden ise yalnızca bir evlat sahibi olmuştur. Ancak ikinci eşinden olan tek oğlu, diğer üvey kardeşlerinden siyasi yetileri daha üstün olmasıyla daha çok dikkat

---

[460]J. Sarkar, **The History of**…, s. 112.
[461]Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı**…, s. 247.
[462]K. M. Munshi, **The Delhi**…, s. 202; Yapılan anlaşma nazarında hangi tarafın daha kazançlı oluğu hususu kuşkusuz göreceli olsa da kıymetli eşyalar ve altın bir taç vermek gibi anlaşma maddelerini kabul ederek psikolojik açıdan Dehli'nin siyasi üstünlüğünü hissetmesine rağmen İskender'in daha mutlu ayrıldığını söylemek mümkündür. Çünkü Sultan Firuz ikinci Bengal seferine ilk seferde aldığı başarısızlığı ve kaybettiği prestijini onarmak için gitmiştir. Öyle ki kuşkusuz Sultan Firuz'un savaş şartlarını yaşamadan önceki hedefi ikinci Bengal seferinden Bengal'i fethetmiş şekilde ayrılmaktır.
[463] J. Sarkar, **The History of**…, s. 112.
[464]Riyazu's-Salatin'de İskender'in bu cami inşaasının bitmeden vefat ettiği aktarılmaktadır. Bkz., Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 105.

çekmiştir. Gıyaseddin'in bu özelliği İskender Şah'ın ilk eşi olan üvey annesi tarafından da farkedilmiş ve on yedi evlada sahip olan kadın, bu duruma içerlenmiştir. Öyle ki Sultan İskender'in huzuruna çıkarak Gıyaseddin'in hem Sultan İskender hem de kendi çocukları için kötü planlarının olduğunu belirterek Sultandan, Gıyaseddin'i öldürmesini değil de hapsedilmesini veya gözlerinin kör edilmesini istemiştir.[465] Sultan İskender ise hep bu olasılığın varlığını kendi içinde sorgulamıştır. Gıyaseddin, üvey annesinin entrikalarının farkına varınca muhtemelen ya bir korku ile ya da gerçekten Bengal tahtındaki emelleri doğrultusunda bir ordu eşliğinde 1388'de Sonargaon'a kaçmıştır.[466] Kısa bir zaman sonra Gıyaseddin'in esas niyeti ortaya çıkmıştır. Gıyaseddin, babasından tahta geçmeyi talep ederek büyük bir ordu ile Sonargaon'dan harekete geçmiştir. Gıyaseddin, babasının mahiyetindeki ordu ile Goalpara'da karşı karşıya gelmiştir. Asi evlat, her ne kadar isyancı konumunda bulunsa da babasına zarar gelmesini, öldürülmesini istemiyordu. Ancak nasıl olduğu tam bilinmeyen bir sebeple Sultan İskender ölümcül bir yara aldı. Savaş alanında bu haberi alan Gıyaseddin, babasının yanına giderek ondan af dilese de babası son nefesinde artık kendi işinin bittiğini ve oğlunun egemenliğinin daim olmasını bildirdi.[467] Sultan İskender, ölümünün ardından kendisiyle özdeşleşen Adina Camii'nde defnedilmiştir.[468]

c.Gıyaseddin Azam Şah (1389-1409) Dönemi

Babası'nın kendisi ile girdiği bir muharebe neticesinde her ne kadar istemeden de olsa vefat etmesi sonucunda Gıyaseddin Azam Şah, Pandua'da Bengal hâkimi oldu. Keyifli ve sefaya düşkün bir Sultan olan Gıyaseddin, tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak babası döneminde üvey annesi tarafından kendisine düzenlenmeye çalışılan emellerin aynısını bu kez kendisi üvey kardeşlerine yaparak hepsinin gözlerini kör etmiştir.[469] Artık tahta kendisinden başka hak iddia edecek bir güç kalmaması üzerine bu tarihten sonra Gıyaseddin, daha ılımlı bir yönetim biçimi sergilemiştir. Sultan Gıyaseddin'e dair aktarılan iki rivayet niteliğinde hikâye; onun, kanunları makamlardan üstün tutuğunun ve hoşgörüsünün bir göstergesi olarak kanıt niteliğinde aktarılmaktadır[470]

---

[465] Charles Stewart, **The History of**…, s. 88.
[466] J. Sarkar, **The History of**…, s. 114.
[467] Charles Stewart, **The History of**…, s. 89.
[468] J. Sarkar, **The History of**…, s. 114.
[469] Ayrıca Charles Stewart, Gıyaseddin'in eşcinsel olduğunu aktarmaktadır. Charles Stewart, **The History of**…, s. 90vd.;
[470]Bu hikâyelerden birisi o dur ki; Sultan bir ok talimi sırasında fakir bir dul kadın'ın oğlunu vurarak yaralamasından dolayı (hatta kimi kaynakta ölümüne sebep olmuştur) kadın, Sultandan şikâyetçi olmuştur. Kadı Gazi Siraceddin ise kadının şikâyetçi olması üzerine ne yapacağını bilemeyerek kendi

Gıyaseddin Azam döneminde aktarılan siyasi olaylardan biri, Kamata Krallığı'nın topraklarını istila etmesidir. Ancak daha sonra Ahom Kralı Sudangpha ile ittifak kuran Kamata racasına karşı etkisiz kalan Gıyaseddin, bu seferden başarısızlıkla ayrılmıştır.[471] Başarısız sefer dışında Gıyaseddin, daha ziyade komşu devletler ile kurduğu siyasi ve dostane ilişkiler ile dikkat çekmektedir. Özellikle Çin İmparatoru Yunglo ile iyi ilişkiler tesis etmiştir. 1406'da Bengal'e gelen bir Çinli kafilesinde tercüman olarak bulunan Ma Huan, görünüşe göre hem tercümanlık hem de seyyahlık görevi ile kafilede yer almıştır. Zira giyim kuşamdan, sanatsal faaliyetlere kadar Bengal halkının yaşam tarzına değinmiştir.[472]

Gıyaseddin'in saltanat tarihi üzerine kabul edilen yaygın görüş en fazla yedi yıl üzerinde birleşmektedir. Ancak Riyazu's Salatin'deki diğer bir görüşe göre ise yaklaşık on altı yıl hüküm sürmüştür.[473] Edward Thomas, kesilen paralar üzerinden izlediği bir yol ile Gıyaseddin Azam Şah figürüne en son 1396'da rastlamaktadır.[474] Jadunath Sarkar ise Gıyaseddin Azam Şah'ın idaresini 1409'a kadar götürmektedir.[475]

ç.Dehli'de Timur İstilası'nın Bengal Üzerindeki Etkisi

1398 Mart ayından itibaren Afganistan üzerinden Hindistan içlerine giren Timur, Aralık 1398'de Sind'e ulaşarak Dehli'ye giden önemli ve stratejik kaleleri zapt etmiştir.[476] 10 Aralık 1398'de Dehli'nin kuzeybatısındaki Loni Kalesini zaptetmesi bu

---

içinde bir muhakemeden sonra bir ulak vasıtasıyla Sultan'ı mahkem için çağırmıştır. Sultan bu haberi alınca hemen yargılama için teşrif etmiş ve kadın ile tazminat ödemek koşulu ile anlaşmıştır. Olayın bu şekilde tatlıya bağlanmasına mutlu olan Gazi Siraceddin, makamından inerek sultan'a bağlılığını simgelemiştir. Sultan, elbisesinin içine gizlediği kılıcını çıkararak "Gazi! Allah'a yemin olsun ki yargılamada en ufak bir eksiklik, kanunlardan sapkınlık sezseydim başını gövdenden ayırırdım" diyerek kanunun üstünlüğüne dikkat çekmiştir. Bu hikâyeden başka anlatılan diğer bir hikâyede ise; Sultan ölümcül bir hastalık ile boğuştuğu sırada kendini ümitsizliğe kaptırmış ve haremden 3 cariyesini seçerek vefatından sonra kendisini yıkamalarını istemiştir. Sultan bu hastalığınpençesinden kurtulsa da harem'in diğer cariyeleri bu görevli üç cariyeyi kıskanarak onlara "Ölü yıkayıcılar" gibi bir lakab takmışlardır. Bunu öğrenen Sultan olayı hoşgörü ile karşılayarak konu üzerine yarım mısra yazmış ve arkadaşı İranlı şair Hafız Şiraz'a göndermiştir. Hafız Şiraz ise bu mısrayı tamamlayarak bir kaside haline getirmiştir. Rivayet edilen iki hikaye için Bkz., J. Sarkar, **The History of**…, s. 117; Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 109vd.

[471] J. Sarkar, **The History of**…, s. 118.

[472] 1405-1433 yılları arasında Çinlilerin Batı Okyanusu dedikleri Hint Okyanusu'na seyahatlerinde kafilede yer alan Ma Huan bir seyyah bakış açısı gördüklerini kaleme almıştır. Ma Huan'ın seyahat notlarına dair Bkz., Sastri Nilakanta, **Foreign Notices of South India From Megasthenes to Ma Huan**, Madras 1939, s. 299 vd.

[473] Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 112.

[474] H. Blochmann, **Contributions to**…,s.50; Edward Thomas, "*The Initial Coinage of* Bengal", **Journal of The Asiatic Society of Bengal XXXVI/I**, Calcutta 1868, s. 67 vd.

[475] J. Sarkar, **The History of**…, s. 116.

[476] Salim Cöhce, "*Hindistanda Kurulan…*, s. 1244.

stratejik mevkilerden biridir.[477] Esasında Timur, Hindistan seferi ile iki temel amaca ulaşmak istemiştir. Bunlardan birincisi kâfirlere karşı savaşarak Allah katında ödüllendirilmek, ikincisi İslam ordusunun kâfirlerin zenginliğinden faydalanmasını sağlamaktır.[478] Timur'un Hindistan Seferi, Sultan Firuzşah'ın vefatından sonra bölgede Hindu zalimliklerinin artarak halka zarar vermesinden dolayı bu mezalimi dindirmek için gerçekleşmiştir.[479] Timur'un memnunsuzluğu, Hindu putperestliğine fazla hoşgörü gösterildiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır.[480] Bu açıdan değerlendirildiğinde Timur'un Hindistan Seferindeki dini gerekçesini bu temel üzerine kurduğu söylenebilir. İslam orduları tarafından bu iki ana sebep çerçevesinde Gazneli Sultan Mahmud'dan başlayarak birçok kez sefer düzenlenirken hiçbir sefer Timur'un istilası kadar yıkıcı olmamıştır.[481] Bu istilanın bedelini Dehli Sarayı, gerek istila sırasında toprak kaybederek gerekse istila sonrasında baş gösteren kıtlık ve vebalar ile ödemiştir.

Bengal, Timur'un istilasından önce bağımsızlığını eline almıştır. Ancak kuşkusuz Dehli'nin önemli bir maddi zenginliği bulunan Bengal gibi bir bölge üzerine yoğunlaşamamasının esas sebeplerinden biri, Timur tehlikesi ve akabinde gelişen istiladır. Dehli'nin istila sonucunda Bengal bağlantısı tamamen kopmuş ve Afganlar'ın nüfuzunu arttırmasına kadar Bengal'den uzak kalmışlardır. Bu süre zarfında Bengal'in ise kazandığı bağımsızlığı tam olarak verimli kullanamadığı; sürdürülebilir, istikrarlı bir yönetim sergileyemediği özellikle Gıyaseddin Azam Şah'dan sonra hissedilmektedir. Öyle ki Hindu Raca Ganesha'nın istilası Bengal'de oluşan siyasi güçsüzlüğün bir kanıtı niteliğindedir.

d.Seyfeddin Hamza Şah (1410-1412)

Gıyaseddin Azam Şah'ın vefatından sonra tahta, *"Sultan-us-Salatin"* unvanı ile Seyfeddin Hamza Şah çıktı. Son derece cömert ve cesur bir kişiliğe sahip olan Seyfeddin dönemine dair paralar, onun yönetimini yaklaşık 1410-1412 yılları arasına tarihlendirmektedir.[482] Babası Gıyaseddin Azam Şah döneminden kalan Çin ile iyi ilişkiler Seyfeddin zamanında da devam etmiş ve genel çerçeveden bakıldığında insani

[477] Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, (nşr., M. Reşat Uzmen), İstanbul 2014, s. 485.
[478] K.M. Munshi, **The Delhi**…, s. 116.
[479] Nizâmuddin Şâmî, **Zafernâme**, (nşr. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 226 vd.
[480] Rene Grousset, **Bozkır**…, s. 484.
[481] İslam orduları tarafından Hindistan'a düzenlenen seferler 4 halife devrinden önce ticari bir mahiyet taşısa da 4 halife devrine gelindiğinde İslam'ı yayma esaslı seferler mahiyetine bürünmüştür. Cemil Kutlutürk, **Hint Düşünceinde**…, s. 37 vd.
[482] K. M. Munshi, **The Delhi**…,s. 204; Hamza Şah'ın idaresini Jadunath Sarkar 1409-1410'a tarihlendirmektedir.

bir yönünün olması onun kısa idaresi süresince sakin bir Bengal yönetimi geçirmesini sağlamıştır.

e.Şehabeddin Bayezid Şah (1413-1414)

Seyfeddin Azam Şah'ın vefatı ile bazı kaynaklarda ismi "Şemseddin" olarak da geçen Bayezid'in saltanatı başlamıştır. Şehabeddin Bayezid'in dönemi kısa bir dönem olmasına rağmen esasında Bengal için kritik bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Zira bu dönemin sonunda Dinacpur[483] racası Ganesha, Gıyaseddin Azam Şah döneminden beri devam eden bölgenin en güçlü siyasi otoritesi olarak üstünlük elde etmiş ve bir anlamda bölge Hindu racalarına kalmıştır.

[483] Y. Hikmet Bayur, Hindistan…, s. 457; Beveridge bu racanın hakim olduğu bölgeyi "Bhraturiah" olarak adlandırmaktadır. Söz konusu bölgenin bugünkü Bangladeş'in kuzey sınırları içerisinde Brahmaputra nehrinin batı tarafında kalan Ghoragat bölgeside yer aldığı aktarılmaktadır. Bkz., H. Beveridge, "*Notes of A Holiday Trip to Maldah and Bihar*", **The Calcutta Review XCII**, Calcutta 1891, s. 158.

V.BÖLÜM

DELHİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE BENGAL'DE KÜLTÜR VE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

A.MİMARİ ESERLER

Dehli Sultanları, Timur istilasına kadar olan ilk devirde sanat, ilim ve mimari başta olmak üzere söz konusu alanlarda birçok imar faaliyeti içerisinde bulunmuşlardır. İnşa ettikleri bu eserler sayesinde Hindistan'da, İslam ve medeniyetinin yayılıp gelişmesine fayda sağlamışlardır. Tarih boyunca Hint alt kıtasının zenginliği birçok devlet yöneticisini cezbetmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak söz konusu coğrafya çok çeşitli medeniyet ve kültür perspektifine sahip olmuştur.

Güney Asya'nın kültürel çeşitliliğinin fazla olması, İslam'ın bu coğrafya'ya yerleşiminden önce bölgede kendine has sanatsal bir anlayış oluşturmuştur. Bu sanatsal ve mimari bakış açısının genel çerçevesini dini inanış ve ritüeller oluşturmaktadır. İslam'ın özellikle Dehli Sultanlığı ile Hindistan'a nüfuz etmeye başlaması, beraberinde İslam gibi farklı bir medeniyetin de Hindu halkının günlük yaşamına ve mimarisine sirayet etmesini sağlamıştır. Ancak her ne kadar Dehli'nin Sultanları, mimariye ve sanata özen gösterseler de bu ilginin, Bengal'de mimari eserler şeklinde tam anlamıyla etki etmesi XV. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir.

Bahtiyar Halaç'ın Lakhnauti'ye ayak basması ile Bengal'de başlayan İslam varlığının sanatsal ve mimari boyutta somut bir hale bürünmesi ise uzun bir süreci kapsamaktadır. Bahtiyar Halaç'ın fethi ile Lakhnauti'de mescid, medrese gibi hem İslam'ın yayılmasına hem de mimari zenginlik katacak imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Ancak fetih sonrasında inşa edilen bu eserler ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.[484] Günümüze ulaşan eserlerde mimari açıdan XIV. yüzyıl'ın sonuna kadar kayıtlara geçen camiiler ve sosyal açıdan yardımlaşmanın sağlanması için vakıf anlayışının Bengal halkı arasında yaygınlaşmaya başladığının göstergesi olmuştur. Bu konuda önemli eserlerden biri, Şemseddin Firuz Şah döneminde Zafer Han tarafından 1313'de inşa edilen Darü'l Hayrattır.[485] Bu döneme dair öncülük eden eserlerden bir

[484]Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 559 vd; Ayrıca Cüzcani, Gıyaseddin İvaz Halaç'ın da çok sayıda cami inşa ettirdiği konusunda onu övmektedir. Bkz., Cüzcani, **Tabaqat-ı Nasıri I**, s. 583.
[485] Abdul Karim, **Social History of The Muslims in Bengal**, Dacca 1959, s. 43.

diğeri ise 1298'de Rükneddin Keykavus'un idaresi döneminde Kadı'ül-Nasır Muhammed tarafından Tribeni'de inşa edilen medresedir.[486]

a.Zafer Han Gazi Türbesi

Zafer Han, Bengal'de birçok medrese inşa etmekle birlikte özellikle Güney Bengal'de İslamıyet'in yayılması ve İslam öğretisinin bölgeye aktarılması açısından imar faaliyetlerinde aktif rol oynamıştır. Ölümünün ardından 1315 tarihli Zafer Han Türbesi ise, Hindistan'ın doğusunda bilinen en eski kalıntı türbedir.[487]

b.Zafer Han Gazi Camii

Rükneddin Keykavus'un yönetimi sırasında orduda komutan olarak görev yapan Zafer Han, Hindu kültürünün en önemli merkezlerinden Tribeni'nin ele geçirilmesinin ardından söz konusu camii, 1298'de inşa edilmiştir.[488] Zafer Han Gazi Camii[489], Bengal'deki İslam etkisinin görüldüğü, bilinen en erken tarihli dolayısıyla en eski camiidir.[490] Catherine Asher, söz konusu yapının ilk inşa amacının bir camii değil de medreseden ibaret olduğunu aktarmaktadır.[491] Bengal'de İslam mimarisinin ilk örneklerinden olan camiinin planı, kendinden sonra inşa edilen birçok camii için tipik bir örnek oluşturmuştur. Dikdörtgen bir mimari yapıya sahip olan camii, XVI. yüzyıl'da restore edilerek ayakta kalması sağlanmıştır.

c.Bari Camii

Batı Bengal'de Hugli bölgesinde Chota Pandua'da yer alan Bari Camii, Babür öncesi dönemde Bengal'deki en etkileyici İslam mimarilerinden biridir. XIV. yüzyıla tarihlenen camii'nin Zafer Han Gazi Camii ile benzer yönleri olması ile birlikte XV. ve XVI. yüzyıl Bengalindeki camii mimarisine de ilham kaynağı olmuştur.[492]

ç.Sufî Sultan Dargah

Şeyh Sufî Sultan, Zafer Han'ın çağdaşı olarak bilinmektedir. Sufi Sultan'ın, XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında Bengal'de İslamiyet'in yayılmasında

---

[486] Abdul Karim, **Social History**…, s. 42.
[487] C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 136.
[488] Richard Eaton, **The Rise of Islam and The Bengal Frontier**, Los Angeles 1993, s.37.
[489] Zafer Han'ın Türbesinin de bu Camii bitişiğinde yer almasından dolayı bazı kaynaklarda "Zafer Han Gazi Türbesi" olarak geçtiği görülmektedir.
[490] S. Hasan, **Mosque Architecture of Pre-Mughal Bengal**, Bangladesh 1979, s. 128.
[491] C. Asher, "*Inventory of Key…*, s. 135.
[492] S. Hasan, **Mosque Architecture**…, s. 146; Ayrıca Bari Camii bazı kaynaklarda "Büyük Camii" olarak da adlandırılmaktadır.

önemli katkıları olmuştur.[493] Söz konusu dargahın[494] içerisinde camii ve birçok yapının bir arada bulunması, İslamda var olan külliye anlayışına benzer bir hava yaratılmasını sağlamıştır.[495] Ancak Dargah'ın içerisindeki bir yazıtta, camii'nin inşa tarihi olarak 1477 geçmesi daha sonradan külliye şekline geldiğini ortaya koymaktadır.[496]

d.Molla Simla Camii

Bengal'de İslami dönemin bilinen en eski mimari eserlerinden bir diğeri Molla Simla Camiidir. Kesin olmamakla birlikte 1375'e tarihlendirilen Molla Simla Camii, birçok kez restore edilmiş olmasına rağmen mimari açıdan Bengal'de türünün ilk eseri olma özelliğini taşımaktadır.[497]

e.Adina Camii

İlk dönem Dehli İmparatorluğu süresince Bengal'de İslam adına inşa edilen mimari eserler bir yana, bu dönem sonrasında Bengal'in bağımsız Sultanı İskender Şah tarafından inşa edilen Adina Camii ayrı bir öneme sahiptir. Bugünkü Pandua şehrinde yer alan Adina Camii'nin, dönemin mimari eserlerine nazaran devasa bir boyuta ulaşması onu özel kılan noktalardan biri olmuştur. Adina Camii, Riyazu's Salatin'e göre 1364'de inşa edilmeye başlanmış ancak İskender Şah'ın ömrü, camii'nin tamamlanmasına yetmemesinden dolayı inşa yarım kalmış ancak daha sonraları tamamlanabilmiştir.[498] Şam'daki Emevi Camii ile yaklaşık aynı boyutlara sahip olan Adina Camii, inşa edildiği yerdeki Hindu ve Budist tapınakların dağıtılması ile inşa edilmiştir.[499]

f.Şah Türkan'ın Mezarı

Şemseddin İltutmuş'un eşi, Rükneddin Firuz Şah'ın annesi Şah Türkan, toplum arasında çok saygı duyulan bir kadındı. Hindulara karşı girdiği savaş sırasında hayatını kaybetmesi üzerine ona ithafen fazla görülmemiş bir yol izlenerek iki mezar inşa edilmiştir. Bugünkü Sherpur'da[500] başsız gövdesinin yer aldığı ayrı bir mezar, başı için

---

[493]C. Asher, "*Inventory of Key…,* s. 53.
[494] Dargah, genellikle sufilerin ve dini açıdan saygın kişilerin mezarlarının üzerine inşa edilen bir tür türbedir.
[495]Zira kaynaklarda "Külliye" manasına gelen bir terime rastlanmasa da planın içerisinde barındırdığı yapılar, İslam'da var olan külliye anlayışına uygun bir yapı ortaya çıkarmıştır.
[496]Asher eserinde bu Dergah'ı XIII. yüzyıl'a konumlandırırken 1477'de dergah içerisinde camii inşa edildiğine dair bir yazıtın varlığını aktarmaktadır.Bkz,C.Asher,"*Inventory of Key…*,s.53.
[497]C. Asher, "*Inventory of Key…,* s. 86.
[498]Ghulam Husain, **Riyazu's**…, s. 105.
[499]J. Sarkar, **The History of**…, s. 113.
[500]Sherpur, bugünkü Doğu Bangladeşte Mimensing bölgesinin hemen kuzeyinde yer almaktadır.

ise ayrı bir mezar inşa edilmiştir.[501] XIV. yüzyıl mimarisine ait olan Sherpur'daki mezar, yerden yaklaşık bir buçuk metre yükseklikte geniş bir silindirin üzerine kare bir sütun inşa edilerek mezarın üstü bir kubbe ile kapatılmıştır.

B.EKONOMİK HAYAT VE SOSYAL HAYAT

Bengal'in, yalnızca bir liman ülkesi olarak coğrafi açıdan stratejik bir konuma sahip olması, tek avantajı olarak düşünülmemektedir. Aynı zamanda sulak bir arazinin varlığı tarımda verimliliği de beraberinde getirmektedir. Öyle ki Çinli seyyahlar, Bengal toprağının verimliliğinden bahsederken yılda iki mahsul toplanabilecek kadar verimli olduğunu aktarmışlardır. Bengal'in Muson başta olmak üzere yağmur mevsimlerinden fazlasıyla etkilenmesi, Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin kolları vasıtasıyla çok sayıda büyüklü küçüklü nehri sınırları içerisinde barındırması, bölgede yapay sulama ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde halkın, ticaretin yanı sıra tarımdan da mutlak bir gelir elde ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Öyle ki Çinli Seyyahlar Bengal'de doğal olarak yetişen fasulye, susam, zencefil, hardal, soğan, sarımsak ve patlıcan başta olmak üzere birçok besin kaynağını aktarmaktadır.[502] Fahreddin Mübarek Şah'ın idaresi sırasında bölgeyi ziyaret eden seyyah İbn Battuta ise Bengal'i "pirinci bol, geniş bir ülke" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Horasanlıların Bengal'i "Bir cehennem ki nimet dolu içi!" şeklinde tanımladıklarına değinmektedir.[503] Marco Polo da Bengal'i tanımlarken pirincin bolluğunun yanısıra et ve sütün de fazla miktarda tüketildiğini aktarmıştır.[504]

Çinli Seyyahlar, Bengal'in çeşitli endüstri alanlarına da değinirken pamuk, ipek, şeker ve kâğıt bunların başını çekmektedir. Ayrıca kâğıdın dut ağacından tedarik edildiğine belirtilmektedir.[505] Tüm bunlara rağmen en önemli endüstri pamuk endüstrisidir. Üretilen pamuk, hasat zamanının ardından komşu coğrafyalara ihraç edilmekte idi.[506] Zira Bengal iklimi pamuğun yetişmesi için oldukça elverişli bir iklimdir. Çinli seyyahlar, Bengal insanlarının çok cömert ve nazik olduklarına değinmekle birlikte, halkı, zengin ve medeni olarak tanımlamaktadırlar. Pazar yerlerinde tüm ihtiyaçlara karşılık bulunabilecek farklı tipte tezgâhlar bulunmaktadır.

[501] C. Asher, "*Inventory of Key…*, s. 132.
[502] P. C. Bagchi, "*Political Relations Between Bengal and China in The Pathan Period*", **Visva-Bharati Annals I**, Calcutta 1945, s. 113 vd.
[503] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…,s. 594; Ayrıca Horasanlılar'ın "cehennem" diye nitelemelerindeki sebep muhtemeldir ki iklimin bunaltıcı olmasından kaynaklanmaktadır.
[504] Marco Polo, **Marco Polo**…, s. 12.
[505] P. C. Bagchi, "*Political Relations Between…*, s. 114.
[506] Marco Polo**, Marco Polo**…, s. 11.

Bu dönemde Çin'in Bengal ile ticaretinde ağırlıklı ürünler ise altın, gümüş, saten, ipek, porselen, bakır ve çelik üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ticari ilişkiye bakıldığında, ağırlığın daha çok madeni kaynaklar üzerine olması, Bengal'in yer altı kaynaklarının zenginliğini kanıtlar niteliktedir. Öyle ki seyyahların aktardığı üzere halkın refah ve zengin bir yaşantı sürmesi yeraltı kaynakları ve ticarette aktif bir bölge olduğunu da kanıtlamaktadır. Söz konusu dönemde Bengal ticaretinde "tangka"[507] denen gümüş para kullanılmaktadır. İbn Battuta, Bengal ticaretine değinirken özellikle fiyatların ucuzluğu üzerinde durmaktadır.[508]

Müslüman Bengal'de sosyal yaşantı hakkında Çinli seyyahların aktardıkları özellikle XIV. ve XV. yüzyıl için büyük önem arzetmektedir. Zira bu dönem, Çin hanedanları tarafından güney komşuları ile karşılıklı elçilik kabulü çerçevesinde ilişkiler geliştirmenin yanında, Güney Asya'nın keşfi, söz konusu bölge halkının yaşayış tarzı gibi toplumsal konular üzerinde bilgiler raporlayan seyyahların gönderildiği dönemdir. Kuşkusuz görevlendirilen seyyahlar arasında Müslüman Bengal'in keşfi için öncülük edenlerden biri, Ma Huan'dır. Ma Huan'ın, 1425-1432 arasında Bengal halkı, yaşayış tarzı, ekonomik koşulları üzerine bilgilerin de bulunduğu "Ying Yai Şheng Lan" adlı eseri, ortaçağ Bengal'i için önemli bir eserdir. Ma Huan'ın eseri, ancak ölümünden çok sonra basılsa da onun Bengal seyahati, Çinli seyyahların kendisinden sonra Bengal'i raporlama üzerine bölgeye seyahat etmelerini sağlamıştır.

Her ne kadar Ma Huan XV. yüzyıl'ın başlarında Bengal'i gözlemleyerek kaleme almış olsa da kültürel ve ekonomik hayatın siyasi hayat gibi ani bir değişikliğe maruz kalmaması ve sosyal yaşamın uzun bir sürecin birikimi olarak devam ettirilmesi, onun eserini yalnızca XV. yüzyıl değil, genel olarak İslam yönetimi altında Bengal'in sosyal hayatı şeklinde anlaşılmasını sağlamaktadır. Öyle ki yalnızca Ma Huan değil kendinden sonra aralıklı sürelerle Bengal'e gelen Çinli seyyahların aktardıkları bilgilerde, Ma Huan'ın raporu ile benzer noktaların var olması kültürün ani bir değişikliğe uğramadığının, zaten sosyolojik olarak da bunun mümkün olmadığının bir kanıtıdır.

Ma Huan başta olmak üzere Çinli seyyahlar, Bengal'in sosyal ve ekonomik koşullarına değinirken raporlarını en temel sosyal gözlemler ile aktarmışlardır. Bu çerçevede raporları değerlendirecek olursak ortaçağ Bengal nüfusu Hindu ve Müslüman

[507] Günümüze "Taka" şeklinde ulaşmış ve Bangladeş takası olarak kullanılan para birimidir.
[508] İbn Battuta, **Tuhfetü'n-Nuzzar**…, s. 595.

olarak temelde iki kısma ayrılmaktadır. Her ne kadar dinsel hayatta bazı anlayış ve inanış biçimleri benzer olsa da toplumun iki kesiminin de kendine has gelenekleri bulunmaktadır. Hindular dini inançları çerçevesinde et tüketmez ve kadın-erkek aynı yerde yemek yemezdi.[509] Evlilik hususunda karı-kocadan herhangi bir taraf vefat etmişse sağ kalan tekrar evlenmezdi.[510] Köy halkı ise sosyal yardımlaşma açısından çok cömert ve yardımseverdi. Öte yandan Venedikli seyyah Marco Polo, Bengal coğrafyasında bağımsız olduğunu belirttiği Kaygigu eyaletinde, halk arasında dövme yaptırmanın yaygın olduğunu öyle ki vücuttaki dövme sayısı bireyin sosyal yaşantıda kazanacağı saygıyla doğru orantılı olduğunu belirtmiştir.[511]

Bengal halkı arasında konuşulan dil yaygın olarak Bengali olsa da Farsça, toplumun üst kesimi tarafından kullanılmaktadır.[512] Üst kesime mensup erkekler başlarında pamuklu bir sarık taşırken vücutlarını yuvarlak yakalı ve kenarları işlemeli uzun bir elbise kapatmaktadır. Ayrıca erkekler arasında deri terlik kullanılmaktadır. Kadınlar; pamuk, ipek ve brokar[513] işlemeli gömlek giymektedir. Takıya önem veren Bengal kadınları, altından yapılan küpe, kolye, bilezik ve yüzükler ile kıyafetlerini süslemişlerdir.[514] Toplumun üst düzey sınıfı zevk ve eğlenceyi ön planda tutarken bu eğlence amaçlı toplanmalarda kaplan oynatma popüler bir gösteriydi.

C.DİNİ HAYAT

Hint alt kıtası bünyesinde barındırdığı dini ve kültürel çeşitlilik sayesinde birçok dinin, inancın bir arada yaşadığı coğrafyadır. Bu birliktelik, farklı dinlere ve kültürlere mensup toplulukların sürekli olarak iyi ya da kötü mücadeleler içerisinde bulunmasını sağlamıştır.

İslamiyet'in Hint alt kıtasına girişinden önce Arap toplulukların, bu bölgeye seyahatlerinin ana hattı ticaret merkezli olmuştur. Bu noktada Arap tüccarlar Hindistan'ın kuzeybatısında Deybül Limanı, güneybatısında ise Malabar kıyıları ve

[509]Et yemenin dinen Hindular açısından haram sayılmasına rağmen Biruni, halkın et yeme isteğinden dolayı bu yasakları görmezden geldiklerini aktarmaktadır. Biruni, bu yasakların daha çok dinin koruyucusu olarak görülen Brahmanlar tarafından uygulandığını aktarmaktadır. Ma Huan'ın aktardığı bilgiler muhtemeldir ki toplumun üst düzey sınıflarına mensup bireylerin yaşantılarıdır. Hindular'ın yemek yeme alışkanlıkları için Bkz., Biruni, **Tahkiku Ma Li'l-Hind**, (nşr. Kıvameddin Burslan), Ankara 2018, s. 389 vd.
[510] P. C. Bagchi, "*Political Relations Between…*, s. 112.
[511] Marco Polo, **Marco Polo**…, s. 12 vd.
[512] Toplumun üst kesimi, üst sınıfı ibaresi kast sisteminden kaynaklanan bir sınıf ayrımı değil muhtemeldir ki ekonomik anlamda zengin ve orta seviyedeki halkı ayırt etmek için kullanılmaktadır.
[513] Brokar: gümüş veya sırma ile işlenmiş bir tür ipekli kumaş.
[514] P. C. Bagchi, "*Political Relations Between…*, s. 113.

Serendib adası yolu ile ticari rotalarını çizmişlerdir.[515] Hint alt kıtasına ilk İslam akınları ise dört halife dönemi ile başlamaktadır. Hz.Ömer'in hilafeti sırasında Ebû Musa el-Eş'ari İranlılarla yaptığı Kadisiye savaşında İran ordusunda yer alan Sind kavimlerine bağlı esirleri tutsak etmiş savaşın zaferle sonuçlanmasının ardından Hz. Ömer, Utbe b. Gazvan'ı Hind topraklarının fethi için görevlendirmiştir.[516] İlk kez Hintliler ile Müslümanların bu karşılaşması Hint topraklarına bir sefer ile sonuçlanmamış Utbe b. Gazvan, Basra'yı fethetse de Hindistan'a yönelmemiştir.[517] Müslümanların Hint kıyılarına ilk seferi ise H. 635'te Hz. Ömer'in, Osman b. Ebi'l-As'ı Bahreyn ve Umman valiliğine tayin etmesinin ardından gerçekleşmiştir. Osman b. Ebi'l-As ordusunu üçe ayırmış, ilk olarak kardeşi Muğire b. Ebi'l-As Sind'in denize dökülen ve Hindistan'ın önemli limanlarından Deybül Limanı'na yönelmiştir.[518] Osman b. Ebi'l-As ise Tane şehrine yönelmiştir.[519] Hz. Osman dönemindeki seferler daha önceki seferlerden farklı bir boyutta gelişmiş ve Abdullah bin Amr'dan; Hintlilerin dini, siyasi ve kültürel durumu hakkında bilgi toplaması için bir heyet göndermesi istenmiştir.[520] İslamiyetin yayılması anlamında askeri boyuttan çok politik anlam taşıyan bu ilk adımdan sonra Hint halkının yaşayış biçimi, Müslümanlar tarafından daha çok anlaşılmaya çalışılmıştır. Yayılışın askeri boyutunda ise Gazneli Mahmud'un düzenlediği toplam yirmi yedi seferin etkisi çok büyük olmuştur. Hindistan fethinin gerçekleşmesinni ardından hem fethin korunması hem de İslam'a girişi teşvik etmek için sufiler, kâtipler, şair ve aydınlar Hindistan'a akın etmeye başlamış ve bu akınların temel odağı Kuzeybatı Hindistan ile Bengal olmuştur.[521] İslam nazarında Sufi düşünceler, şairler vasıtasıyla Hindistan'ın tamamı ve Bengal'de yayılmıştır.[522]

Bengal'in Müslümanlarla ve İslam ile ilişkileri ise kuşkusuz Bahtiyar Halac'ın fehtinden önceleri ticaret ve İslam'ın yayılması esası çerçevesinde Baba Âdem Şehid, Şeyh Sultan Rami gibi Bengal'e gelen sufi evliyalar ile gerçekleşmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bengal'in İslam ile tanışması XIII. yüzyıldan çok daha erken bir tarihtedir. Bengal'de İslam'ın yayılması sömürge veya kolonizasyon imparatorluğu kurmak gibi bir yol izlememiş ve bu süreç, kılıç ve kan dökmekten ziyade sufiler

[515] Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde**…, s. 37.
[516] Recep Uslu, **Sind'de İslâm Fetihleri,** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s. 27.
[517] Belazuri, **Futuh Al-Buldan II**, (İng. nşr., F. C. Murgotten), New York 1924, s. 60 vd.
[518] Recep Uslu, **Sind'de İslâm**…, s. 33.
[519]Kaynağın İngilizce tercümesinde "Tanah" olarak verilen bölge bugünkü "Bombay" olarak konumlandırılmaktadır. Bkz., Belazuri, **Futuh Al-Buldan**…, s. 209.
[520] Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde**…, s. 37.
[521] Ira M. Lapidus, **İslâm Toplumları Tarihi I**, (nşr., Yasin Aktay), İstanbul 2002, s. 597.
[522] Murray T. Titus, **Indian Islam**, New Dehli 1979, s. 110.

aracılığı ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı İslamiyetin Bengal'de yayılmasındaki ilk aşamaları, sömürgeleşme veya kolonizasyon olarak tanımlamak yanlış bir yoldur.

a.Bengal'de İslam Fethinden Önce İslamiyet'in Tebliği

Genel olarak Bengal ile İslamiyetin ilk etkileşimi hicri birinci yıla tarihlendirilmektedir.[523] Ancak bu ilk iletişim dini mahiyetten çok ticari bir rol üstlenmiştir. Arap tüccarlar, ticari liman cenneti olan Bengal'in özellikle Çitagong Limanı aracılığı ile Bengal'i tanıma ve karşılıklı etkileşim içerisine girme fırsatı bulmuşlardır. Abbasiler dönemindeki Bengal ile ticari ilişkiler, Halife Harun er-Reşid adına Miladi 788 tarihli basılan gümüş paraların bu bölgede keşfedilmesi ile kanıtlanmaktadır.[524] Kurulan karşılıklı ilk temas, iki tarafında inanç, kültür gibi belli başlı toplumsal özelliklerinden haberdar olmalarını sağlamıştır.

Bengal ile Arapların ilk teması üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür. Paralar, etnoloji, yer isimleri ve kroniklerden faydalanarak Araplar ve Çitagong nazarında Bengal arasındaki ilk ilişkilerin, VIII. Yüzyıl'a kadar dayandığını savunan bir görüş mevcuttur. Bu görüşe göre ilişkiler, XVI. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Avrupalıların gelişi ile devam etmiştir.[525] Genel olarak uzlaşılan nokta, fetihten yaklaşık 3 veya 4 yüzyıl öncesinden itibaren Araplar, Bengal topraklarına gelmiş ancak bölgeyi farklı terimlerle tanımlamışlardır.

İlk temasın ardından Bengal'e çok sayıda derviş ve şeyh giderek bölgede İslamiyet'in yayılması hususunda gerek imar gerekse ilmi ve sosyal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çeşitli siyasi, sosyal ve dini sebepler Bengal'de İslamiyet'in yayılması için uygun bir ortam sağlamıştır. Bunların en başında yaygın olan Hindu dininin temelini oluşturan kast sistemi ve Hinduizm'in katı kuralları sayılabilir. Hinduzim'e mensup bireyler arasında kast sistemine bağlı olarak oluşan sosyal eşitsizlik ve toplumsal güvensizlik, Müslüman din adamlarının üzerinde durduğu esas nokta olmuştur. Bu doğrultuda halkı sosyal adalet ve güvenin sağlandığı İslami bir yaşama davet etmişlerdir.

---

[523] Abdul Karim, **Social History**…, s. 17.
[524] K. N. Dikshit, **Memoirs of The Archaeological Survey of India**, No. 55, Dehli 1999,s. 87.
[525] Snuti Bhushan Qanungo, **A History of Chittagong I**, Chittagong 1988, s. 110 vd.

Bengal'de İslamiyet'in yayılması için uygun bir ortam sağlayan temel sebeplerden bir diğeri ise Hinduizm'in; Hindistan'ın batı, güney ve kuzeyb bölgelerinden farklı olarak doğusunda kısmen daha eksik bir örgütlenme içerisinde bulunması idi. Bengal'de Hinduizm, Hindistan'ın diğer bölgelerinde olduğu kadar sağlam ve organize bir ağ kuramamıştı.[526] Ayrıca tam İslam fetihlerinin başladığı sırada Budizm'in bozulma belirtileri gösterdiği döneme denk gelmesi fetihlerin amacını daha da kolaylaştıran bir başka etken olmuştur. Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin bozulmaya başladığı veya gücünü tam olarak hissettiremediği Bengal'e gelen Sufi dervişler, bölgede yalnızca İslamiyet'i yaymak değil aynı zamanda İslami bir organizasyon tesis etmek için çabaladılar. Bu doğrultuda medrese, cami gibi eğitim ve dini merkezler açıldı. İdare anlamında gelişen Satgaon, Pandua, Sonargaon ve Silhet gibi Bengal şehirleri, bu tür imar faaliyetleri ile eğitim anlamında da birer merkez olmaya başladı. Özellikle XIII ve XIV. yüzyıllar Bengal'de faaliyetleri açısından "Sufilerin altınçağı" olarak nitelendirilmektedir.[527]

b.Bengal'in Fethinden Önce Bölgeye Gelen Sufi Dervişler

Bengal'e Sufi dervişlerin akınları ve faaliyetleri, Bahtiyar Halaç tarafından fethedilmeden uzun bir zaman önce başlamıştır. Öyle ki bu tarihlendirme Türklerin, Hindistan'ı fethinden öncesine kadar dayandırılmaktadır.[528] Genel olarak Suriye, Semerkand, Buhara, İran menşeli olan bu Seyyar Sufiler, İslamiyet'i tebliğ etmek için yönlerini doğuya çevirerek Hindistan'a yönelmişlerdir.[529]

b.a. Sultan Bayezid Bistami

Sultan Bayezid Bistami ile Şah Sultan Balki isimlerinin bir karışıklığa maruz kalma ihtimali yüksektir. Ancak delil yetersizliğinden dolayı bu konuda kesin bir sonuca varılamamaktadır. Sultan Bayezit Bistami'nin Çitagong yakınlarına geldiği ve mezarının Çitagong'un kuzeyinde yakın bir bölgede bulunduğu bilinmektedir.[530]

b.b. Şah Muhammed Sultan Rumi

Sultan Rumi, 1053'te Türkiye'den Madanpur'a gelmiştir.[531] Koç Kralı, önce Sultan Rumi'yi zehirlemek istemiş ancak başaramayınca onun sayesinde İslam'ı kabul

[526] Jagadish Narayan Sarkar, **Islam in Bengal (Thirteenth to Nineteenth Century)**, Calcutta 1972, s. 22.
[527] Jagadish Narayan Sarkar, **Islam in…**, , s. 24.
[528] Muhammad İsmail, **Development of Sufism in Bengal**, (Doktora Tezi), Aligarh 1989, s. 35.
[529] Enamul Haq, "*The Sufi Movement in India*", **Indian Culture I**, Calcutta 1935, s. 295.
[530] Muhammad İsmail, **Development of Sufism**…, s. 38.
[531] F. A. Sachse, **Bengal District Gazetteers Mymensingh**, Calcutta 1917, s. 152.

ettiğinden kendisine bu bölgeyi vermiştir.[532] Şah Muhammed Sultan Rumi'nin kabri bugün Mimensing bölgesinin alt kısmında kalan Netrakona'ya[533] bağlı Madanpur'da yer almaktadır.

b.c. Baba Adem Şehid

Doğu Bengal'de önemli bir Sufi derviş olan Baba Âdem Şehid, kendisini takip eden kişiler eşliğinde Dakka'ya bağlı Bikrampur'da yer alan Abdullahpur'a geldi. Yanındaki adamlarından birinin bir inek kesmesinden Kral Ballalasena haberdar olunca Baba Âdem ve Ballalasena arasında bir çatışma çıktı.[534] Baba Âdem'in bölgede bulunma amacı İslamiyet'i yaymak üzere olduğundan kral ile savaşa hazırlıklı değildi. Anlaşmazlığın onbeşinci gününde Hindular ve Müslümanlar (Yavanas)[535] arasında savaş patlak verdi ve çok geçmeden Baba Âdem 1106'da şehid edildi.[536] Baba Âdem'in başsız vücudu Abdullahpur'a gömülürken başı ise Silhet'e gönderildi. Baba Âdem Şehid'e ithafen ölümünden 369 yıl sonra 1475'te Fatih Şah Sultan Mahmud tarafından bir camii inşa edildi.[537]

b.ç. Makdum Şah Devle Şehid

Makdum Devle, babası Yemen kralı Muaz bin Cibal'in iznini alarak; kız kardeşi, üç yeğeni, yaklaşık on iki derviş ve çok sayıda takipçisi ile İslam'ı yaymak için kendi topraklarından ayrılıp doğuya yönelmiştir.[538] Buhara'ya ulaştığında burada Şah Celaleddin Buhari ile tanışmış ve iyi bir şekilde ağırlanmıştır. Ardından yoluna devam eden Makdum Şah, Şehzadepur'a varmıştır. Bölge o sıralarda Müslümanların faaliyetlerinden haberdar olan ve bu durumdan rahatsız olan hindu racasının kontrolündeydi.[539] Fazla geçmeden şeyh ile hindu racası arasında savaş patlak verdi. İki taraf arasında yapılan üç savaşın ilk ikisinde Makdum Şah muzaffer olsa da üçüncü

---

[532] Abdul Karim, **Social History**…, s. 88.
[533] Netrakona, Mimensing bölgesinin alt kısmında kalan Mimensing'e bağlı bir bölgedir.
[534] Hindu dini inancına göre inek ve cinsi hayvanlar kesmek veya tüketmek yasaklanmıştır. Biruni, **Tahkîku Mâ**…, s. 389 vd.
[535] "Yavana" kelimesi sözlükte "yabancı, istilacı, öteki" anlamlarına gelmektedir. M. Ö III. Yüzyılda Kral Asoka döneminde Yunanlıları ifade etmek için "yona" tabiri kullanılmış ve güçlü olan görüşe göre "yavana" kelimesinin kökeni "yona" kelimesine dayanmaktadır. Yavana (Yamuna) kelimesi için Bkz., Monier Williams, **A Sanskrit-English Dictionary**, Oxford 1899, s. 1232; Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde**…, s. 87.
[536] Asutosh Gupta, "*Ruins and Antiquities of Rampal*", **JASB LVII**, Calcutta 1889, s. 17; Enamul Haq, Baba Adem'in 1119'da şehid olduğunu aktarmaktadır. Bkz., Enamul Haq, "*The Sufi Movement in India*", **Indian Culture I**, Calcutta 1935, s. 297.
[537] Asutosh Gupta, "*Ruins and Antiquities…*, s. 17.
[538] M. Abdul Wali, "*On The Antiquity and Traditions of Shahzadpur*", **JASB LXXIII/1**, Calcutta 1907, s. 263
[539] Muhammad İsmail, **Development of Sufism**…, s. 44.

savaşta Makdum Şah, yeğenlerinin ikisi, çok sayıda derviş ve müridi öldürüldü. Bu savaşa rağmen hayatta kalan Makdum Şah Devle'nin yeğeni Hoca Nur'un sonraları Sonargaon prensesi ile evlendiği söylenmektedir. Şah Devle, XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşamıştır. Şah'ın başı Bihar'ın Müslümanları tarafından bir mescid inşa edilerek defnedilmiş, gövdesi ise Şehzadepur'da hayatta kalan yeğeni Hoca Şah Nur tarafından gömülmüştür. Mezarının bulunduğu Şehzadepur'daki türbesinde kendisi ve yeğeninin yanısıra on sekiz mezar bulunmaktadır.[540]

b.d. Makdum Şah Mahmud Gaznevi

Bahaeddin Şah'ın müridi olarak bilinen Makdum Şah Mahmud Gaznevi "Rahi Pir" olarak da tanınmaktadır. Şeyhi'nin İslam'ı tebliğ etme emri üzerine doğuya hareket eden Makdum Şah Mahmud, Bikramaditya Krallığı'nın sınırları içerisine girdi.[541] Ancak Kral, Makdum Şah Mahmud'un kendisinden uzak olmasını istediğinden Kanu Nehrinin karşısında yerleşmesini istedi. Yaklaşık on yıl sonra Dehli'den Bikramaditya Krallığı'na bir mektup geldi. Metin farsçaydı ve çevrilerek cevap yazılması için Makdum Şah Mahmud Gaznevi'den yardım istendi. Ancak Makdum Şah Mahmud, Kralın söylediklerinin tersine bir mektup yazarak Delhi'yi savaşa davet etmişti. Bu durum üzerine Dehli'nin büyük bir savaşçısı olan Gora Şehid önderliğinde bir ordu, sufi dervişler eşliğinde doğuya doğru yöneldi. Hindular'ın bu savaşta yenilmesi üzerine İslam, Mangalkot bölgesinde yayılmaya başladı.[542] Mangalkot'un fethi bölgedeki Türk fetihlerinin ilk yıllarına rastlamaktadır. Genel bir tarihlendirme yapacak olursak XIII. yüzyılın ilk yarısına konumlandırmak yerinde olacaktır.[543]

c.Bengal'in fethinden sonra İslamiyetin yayılmasına Sufilerin katkısı

Bengal'in Bahtiyar Halaç tarafından fethine kadar gelen süreçte Sufi kafileleri Bengal'e gelerek İslamiyet'i yayma konusunda ortak bir çaba sarfetmişlerdir. Bu çaba, barışçıl bir yol izlemesine karşın kısmen de olsa yerel güçlerin zorlaması doğrultusunda kılıç yoluyla gerçekleşmiştir. Bahtiyar Halaç tarafından ilk kez bir İslam ordusunun ulaştığı Bengal toprakları, fetihten sonra askeri ve etnik bir göç almasının yanında dini açıdan da sufi ve dervişlerin faaliyet alanı olmuştur.[544] Öyle ki fetihten sonra da

[540]Abdul Wali, "*On The Antiquity and Traditions…*, s. 264.
[541]Muhammad İsmail, **Development of Sufism**…, s. 46 vd.
[542]Bölge halkı arasındaki genel kanı ise Bikramaditya Kralı'nın kardeşine karşı verdiği bir savaşın ardından Samatala'ya kaçtığı yönündedir. Bkz., Muhammad İsmail, **Development of Sufism**…, s. 48.
[543] Razia Akter Banu, **Islam in Bangladesh**, Leiden 1992, s. 14.
[544] Bahtiyar Halac'ın Bengal'i fethetmesinin ardından askeri desteğin yanında Halaç kabilesine mensup topluluklar da Bengal'e göç etmişti.

Bengal'de geniş bir yayılım alanı bulmuş ve bu sistemli bir şekilde örgütlenme yolunu izleyerek medrese ve camiiler tesis etme şeklini almıştır. Sufi Dervişlerin Bengal'de dini olduğu kadar siyasi anlamda da kısmen etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda yönetici konumundaki Sultanların, Sufi ve Dervişlere çok saygı gösterdikleri anlaşılmaktadır. Celaleddin Tebrizi bu dönemin en önemli ve başta gelen Sufilerinden sayılmaktadır.

Tebriz doğumlu olan Şeyh Celaleddin, doğduğu şehirde hocası Şeyh Ebu Seyyid'in vefatı üzerine Şeyh Şehabeddin Suhreverdi'ye bağlı oldu.[545] Şemseddin İltutmuş'un çağdaşı olan Celaleddin Tebrizi'nin, Sultan tarafından oldukça saygı gördüğü bilinmektedir. Şeyh, Suhreverdi tarikatına bağlı olarak 1213'de Dehli'den Bengal'e gelmiş ve Pandua şehrine yerleşmiştir. Asıl ismi Ebu'l Kasım olan Şeyh Celaleddin Tebrizi, yaygın biçimde "Şeyh Celal" olarak da tanınmaktadır. Yaklaşık yirmi yıldan fazla Bengal'de kalarak yüzlerce insanı İslamiyet ile buluşturmuştur.[546] Pandua'da Seyid Şah Nimetullah tarafından Şeyh Celaleddin adına türbe inşa edilse de maalesef yapının pek sağlam olmamasından ötürü günümüze ulaşamamıştır.[547]

Ç.BENGAL'DE PİRİZM

Pirizm, İslam'a has ibadetlerin saptırılarak radikal bir biçimde pirlere ibadet şeklini almasıdır. Bu açıdan Pirizm'in, bazı Hindu ve Müslüman kesimin ortak düşünce noktasını oluşturmasının bir sebebi, muhtemeldir ki Hindular'ın İslam'ı bozmak ve bölge halkı üzerinde gücünü kırmak amacında olmalarından kaynaklanmaktadır. Pir'e hürmet ya da Pir'in insanüstü gücüne inanmak Bengal menşeli bir inanış değil, daha çok Kuzey Hindistan'dan ithal edilen bir anlayıştır.[548] Ancak Bengal'de etki gösterebileceği bir ortam olması Pirizm'in bölgede yayılmasını sağlamıştır. Kendi içinde Satya Pir, Paç Pir gibi bir çok örneği bulunan Pir anlayışının, Hindu anlayışındaki Avatarizm[549] ile benzer noktalarda birleşmesi Hindular'ın bu inanışın Bengal'de yayılırken endişe duymamalarına sebep olmuştur.[550]

---

[545]H. Beveridge,"*The Khurshid Jahan Numa of Sayyad Ilahi Bakhsh al Husaini Angrezabadi*", **JASB LXIV/1**, Calcutta 1896, s. 200.
[546] Muhammad İsmail, **Development of Sufism in Bengal**, (Doktora Tezi), Aligarh 1989, s. 99.
[547] H. Beveridge, "*The Khurshid Jahan Numa.*…, s. 200vd..
[548]Abdul Karim, **Social History**…, s. 163.
[549]Hindu dininin bir mezhebi olan Vişnuculuğa göre Tanrı, evrenin düzenini sağlamak ve Hindu dinine karşı gelenleri cezalandırmak için zaman zaman yeryüzüne inmektedir. Bkz.,Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde İslam Algısı**, İstanbul 2019, s. 24.
[550]Abdul Karim, **Social History**…, s. 163 vd.

D.MÜSLÜMAN TÜRKLERİN HİNT DİLİNE KATKISI ÇERÇEVESİNDE BENGAL

İslam'ın Hint alt kıtasına gelişiyle beraber söz konusu coğrafya'da iki toplum arasında etkileşimler başgöstermiştir. Bu etkileşimler doğal olarak yalnızca din hususunda değil birçok alana etki etmiştir. Bunlardan biri Hint dili ve onun çerçevesinde meydana gelen bölgesel literatürlerdir. Hinduizm'in katı kurallarının ve öğretilerinin temeli kast sistemine dayanmaktadır. Genel çerçeveden bakıldığında dört sınıfa ayrılan kast sistemini bir koni olarak düşünüldüğünde yukarıdan aşağıya doğru bu sınıflar; Brahminler, Kşatriyalar, Vaisyalar ve Sudralar olarak adlandırılmaktadır.[551] Kast sistemine bağlı olmak kaydıyla Hinduların kutsal kitapları olan Vedalar'ı yalnızca Brahmin ve Kşatriya sınıfına mensup bireyler okuyabilmektedir. Bu katı kural, kast sisteminin alt sınıflarına mensup bireylerin Hinduizm'i daha yakından tanımasına engel olmaktadır. Tam bu noktada İslam ve onun birleştiriciliği devreye girmiştir. Hindistan'a olduğu gibi Bengal'de de faaliyet alanı bulan İslam sufileri, halk üzerinde gerek din, gerek sosyal toplum hususlarındaki baskıyı kaldırmak için onları İslam'ın eşitliğine davet etmişlerdir. Bu sürecin dini tarafıdır. Dil ve Edebiyat boyutuna bakıldığında da benzer bir faaliyet yürütülmektedir. Sanskritçe Hindu kutsal kitaplarına özgü bir metin dili olması, kast sisteminin alt sınıflarına mensup bireyler tarafından bilinmemesine ve toplumda sanskritçe'nin ortak bir dil oluşturamamasına sebep olmuştur. Zaten çeşitli kültürel yapılara sahip olan Hindistan'da bu durum, Bengali, Sindi, Keşmiri, Gucerati, Khariboli, Bracbhaşa, Avadhi, Pencabi, Marati ve Telugu gibi bölgesel dil ve lehçelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.[552]

XII. yüzyılın başından itibaren Müslüman şairlerin bazı yerel dilleri kullanarak şiir kompoze ettikleri görülmektedir. Öyle ki bu dönem Hint dili ve edebiyatında Adi Kal (İptidai Dönem) olarak adlandırılmaktadır.[553] XIII. yüzyılda Bengal'in fethedilmesinden sonra, söz konusu bölge de şairlerin uğrak yeri olmuştur. Sultan Rükneddin Berbek Şah zamanında XV. yüzyılın ikinci yarısında en az iki dilde yazabilen Farsi şairler Bengal'de popüler olmuştur.[554] XV. yüzyılın ilk yarısında

[551]Ayrıca Bu dört sınıf dışında kalan Antyaja, Hadi, Domal (Domba), Badhatan ve Candala grupları da bulunmaktadır. Ancak kast sisteminde yukarıdan aşağı doğru inildikçe yetki ve sosyal çevredeki hak, adalet olguları önemini yitirmektedir. Bkz., Biruni, **Tahkiku Mâ**..., s. 60.
[552]Cemil Kutlutürk, "*Müslüman Türklerin Hint Dili ve Literatürüne Katkısı: Hint-Sufi Metinleri*", **Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 87**, s. 36.
[553] Cemil Kutlutürk, "*Müslüman Türklerin Hint Dili…*, s. 38-39.
[554] Abdul Karim, **Social History**…, s. 176.

Bengal'e gelen Çinli seyyah Ma Huan ise Bengal'de, Bengalce'nin yanısıra Farsça konuşulduğuna değinmektedir.

İslam'ın çok çeşitli kültürel bir yapıya sahip olan Hint alt kıtasında yayılmasında Müslüman sufi ve şairler ortak bir dilin kullanılmasını en kritik aşamalardan biri olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Zira Khariboli[555] lehçesini kullanarak Bengal başta olmak üzere Dehli yönetimi altında olan yönetimlerde, geniş ve ortak bir dili amaçlamışlardır. Bu doğrultuda müslüman ve hindu din adamlarının beraber çalışmaları sağlanarak, dini kitapların yanısıra çeşitli ilim dallarına dair kitaplar, sanskritçe'den farsça ve yerel dillere çevrilmiştir. Örneğin Dehli'de Balaban hanedanlığı döneminde Hinduların sanskritçe metni olan Mahabarata Destanı ilk kez Bengali lehçesine çevrilmiştir.[556] Ramayana'nın ilk kez Bengali lehçesine çevrilmesi ise Krittivas Ojha Mukhati tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilmiştir.[557] Kutsal metinlerin yerel dillere çevrilmesi katı dini öğretiler nedeniyle kendi inançlarına dair bilgi sahibi olamayan halkın bu konuda nitelik kazanmasını sağlamıştır. Bir diğer deyişle Hinduizm, halkın her kesimine indirgenebilmiştir. Ancak bu durum, Hinduizm'in yararına olması gerekirken Hinduizm'den ziyade Hint dili ve edebiyatına fayda sağlamıştır. Zira yalnızca kutsal metinler değil farklı ilim alanlarında çeviriler kaleme alınmıştır.

İslam'ın Hint alt kıtasında yayılım ve kültürel bir devrim yapmasında en önemli noktalardan biri de Hint-Sufi metinleridir. Hint literatürünün Madhya kal (geçiş dönemi) şeklinde adlandırdığı bu dönem, XIV. yüzyıldan modern zamanlara kadar tarihlendirilmektedir. Hint-Sufi metinlerinin temel düşüncesi tasavvufi düşünceleri yaygınlaştırmaktır.[558] Bu amaç doğrultusunda birey ile Allah arasındaki ilahi aşkı, bölge halkının kültleşmiş hikâyeleri, kahramanları, kısacası toplum tarafından tanınan bireyleri; metnin, halk arasında okunmasını teşvik etmek için kullanılmıştır.

Hint-Sufi metinlerinin etki altında kaldığı dini akımlardan biri Nathizmdir. Nathizm, Ortaçağ Bengalinde dini hareketler arasında popüler olanlarından biridir. Şaivizm, Yogik düşünceler ve uygulamaları nathizm'in gelişimine katkı sağlayan

[555]Batı Hint dilleri gurubunda olan Khari boli lehçesi Urduca'nın da temelini oluşturmaktadır. Bkz., Halil Toker, "*Urduca*", **DİA/XLII**, İstanbul 2012, s. 171; Rasih Güven'e göre günümüzde kullanılan Bengalce'nin temeli eski Magahda'da kullanılan sanskritçe'nin basitleştirilmiş hali olan prakrit lehçesidir. XIII. yüzyılda tam bir dil mahiyetine bürünen Bengalce'nin asıl şeklini XIV. yüzyılda aldığını aktarmaktadır. Bkz., Rasih Güven, "*Bengal Edebiyatı ve Baüller (İlahiler Söyleyerek Dans Eden Zahitler)*", **AÜDTCFD XXXV/II**, Ankara 1991, s. 139-154.

[556] Dinesh Chandra Sen, **History of Bengali Language and Literature**, Calcutta 1911, s. 202.

[557] K. M. Munshi, **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960, s.511.

[558] Cemil Kutlutürk, "*Müslüman Türklerin Hint Dili…*, s.43.

kaynaklardır.[559] Nathizm düşüncesinin temeli, yoga geleneklerine bağlı kalarak acı ve ızdıraptan kurtulma fikrini barındırmaktadır. Öyle ki bu düşünce, metinlere konu olan sevgililerin kavuşamaması ile acı ve ızdırabı temsil etmektedir. Nath geleneğinin öncüleri olan Yogiler ile Sufilerin sevgiliye ulaşma yolunda dünyevi meşgalelerden uzak durma düşünceleri, bu iki akımın benzer noktalarını teşkil etmektedir. Hint-Sufi metinlerinin etkilendiği bir diğer akım ise Bhakti hareketidir. Sevgi ve samimi bir şekilde Tanrı'ya inanma böylece sonsuz kurtuluşa erme düşüncesi Bhakti hareketinin temel felsefesini oluşturmaktadır.[560] Esasen Bhakti ve Nath geleneği aynı inanç bölgesinde bulundukları için birbirlerinden etkilenmişlerdir. Sufizm anlayışında da içe dönük bir yaratıcı sevgisinin varlığı söz konusu olduğundan bu durum, üç akımın birleştiği noktayı oluşturmaktadır. Sufizm'in Hindistan ve Bengal'de böyle geniş bir yayılım alanı bulmasında muhtemeldir ki bu benzerliklerin payı büyüktür.

[559] Asim Roy, **Islam in The Environment of Medieval Bengal**, (Doktora Tezi), Canberra 1970, s. 414.
[560] Cemil Kutlutürk, **Hint Düşüncesinde**…, s.33.

SONUÇ

En geniş kara parçasına sahip kıta olma özelliği taşıyan Asya, tarihsel süreç boyunca hem kuzey hem de güneyinde önemli medeniyet ve kültürlere ev sahipliği yapmış, yapmaya devam etmektedir. Bu açıdan, haricindeki diğer kıtalar ile kıyaslandığında kendine has kültürlere ve inanış biçimlerine sahip siyasi kuruluşlara ev sahipliği yapmıştır. Asya'ya özgü bu farklı özelliğin var olmasında en önemli pay kuşkusuz Hindistan'a aittir. Öyle ki bir milletin kendine has bir kültür veya daha gelişmiş bir şekilde medeniyet teşekkül ettirmesi için en başta uygun bir coğrafi koşul ve daha sonra refah bir sosyal hayat gerekmektedir. Hindistan bu açıdan değerlendirildiğinde her ne kadar yılın belli zamanlarında taşkınlara sebep olsa da devasa kollara ayrılan sayısız nehir ve kuşkusuz bu nehirlerin beslediği tarımsal verimlilik hususunda çok avantajlı bir toprağa sahiptir. Kuzeyden güneye inildikçe, dağlık kesimin azalması ve deniz seviyesine yaklaştıkça, yükseklikle beraber verimin de düşmesine rağmen, toprak verimliliğinin azaldığı yerde Hindistan'ın ticaret potansiyeli gün yüzüne çıkmaktadır. Hint okyanusuna açılan limanları, tarihin her safhasında Hindistan ticaretine fayda sağladığı gibi Hint alt kıtasına gelen tüccarlar sayesinde kültürel etkileşim Hindistan'ın manevi zenginliğini arttıran bir başka etken olmuştur. Öyle ki İslamiyet'in Hindistan'a ulaşmasından evvel arap tüccarların ticaret maksadıyla bu limanlara çıkışı, ardından gelecek İslamiyet'e ön ayak olmuştur. Liman ticareti konusunda tek avantajlı bölge Hindistan kıyıları değil biraz doğuya gidildiğinde kendi ismini alan körfeze dökülen Bengal limanları da en az Hindistan limanları kadar önem arzetmektedir. Güney Asya'da doğuya doğru gidildikçe daralan kara parçasında yer almasından ötürü Bengal, Doğu Asya'ya açılan bir kapı niteliği görmektedir.

Hindistan'ın doğu sınırını teşkil eden Bengal, güneyde Bengal körfezi, kuzeyde Himalaya dağ silsilesi, Nepal, Sikkim ve Butan ile çevrelenen bölgedir. Ganj ve Brahmaputra nehirleri, kolları vasıtası ile taşıdığı akarsuyu Deltaik Bengal'den körfeze dökmektedir. Bu durum beraberinde yılın belli zamanlarında su taşkınlarını getirirken pirinç ve benzeri ürünlerin yetiştirilmesini kolaylaştıran bir unsur olmaktadır. Öyle ki pirinç, ortaçağ Bengali'nin tarımsal anlamda en önde gelen ürünlerinden biri konumundadır.

Bengal ismi, Vanga krallığına ithafen "Vang" telaffuzundan "Bang" şekline evrildiği ve Snaskritçe'de yer alan "yüksek arazi" anlamına gelen "al" eki ile birleşerek Bangal, Bangla veya Bang halinde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak yüksek arazi

ifadesinin jeolojik bir özellikten değil, yüksek kesimlerde yapılan tarıma dayandırılarak bu ismin kullanıldığı yönünde görüşler bulunmaktadır.

Bengal, ilk kez İslam ordularının sınırlardan içeri girmesine kadar birçok Hindu medeniyet ve İmparatorluğuna ev sahipliği yapmıştır. Kronolojik sıraya göre Maurya İmparatorluğu, Guptalar, Harşa, Pala ve Sena hanedanlıklarının yanında Bengal coğrafyasında tarihin her safhasında olduğu gibi irili ufaklı krallıklar hüküm sürmüştür. Bu İmparatorluk ve Hanedanlıkların, birbiri ardına kalan miraslar üzerine teşekkül edilmeleri Bengal açısından kültürel gelişimi de beraberinde getirmiştir. Söz konusu kültürel gelişimden kasıt belli bir muasır seviyeye ulaşmaktan ziyade halkın kendine has düşünce yapısına sahip olmasından gelmektedir. Zira Bengal halkı, tarihin hangi sürecinde olursa olsun genel anlamda idarecisine isyan eden bir kimliğe sahip olmakta ancak bu durum olumsuz bir bakış açısı ile değil bağımsızlık içgüdüsü ile hareket edilmesinin bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle denebilir ki Bengal halkı Hindistan nazarında değerlendirildiğinde özellikle ortaçağda daima bağımsızlığı isteyen bir topluma sahip olmuştur. Öyle ki Dehli Sultanlığı'nın zayıflığından faydalanarak bağımsızlık kazanması veyahut Bangladeş'in çok yakın tarihte şahit olunduğu üzere bağımsızlığını dil hususu üzerinden kazanması bunun bir kanıtı niteliğindedir.

Dehli Türk İmparatorluğu, Sultanlığın teşekkülünden önce Hindistan'da var olma düşüncelerinin, bir diğer deyişle Hindistan'da İslam'ın yayılması düşüncelerinin muhtemelen tam anlamı ile gerçekleştirilebildiği bir siyasi teşekküldür. Türk idareciler sayesinde İslam, Hindistan ile buluşmuş ve sistematik bir gelişme kaydederek günümüze değin varlığını devam ettirmiştir. Yalnızca askeri veya siyasi bir fetih değil; ilmi ve dini boyutta gerçekleştirilen devrim, Hindistan halkının kast gibi sınıfsal eşitsizlik ve yeniliğe karşı olan bir sosyal yapılanmanın yumuşatılmasını da sağlamıştır. XIII. yüzyılın başında Bengal'de de aynı yöntem izlenerek çeşitli imar faaliyetlerine girişilmiş bu çerçevede İslam'ın daha iyi anlaşılması ve tebliğ'nin hem daha sistematik hem de daha kalıcı bir şekilde gerçekleştirilmesi esas alınmıştır.

Bengal'de ilk kez İslam'ın siyasi ve askeri açıdan varlığı, Kutbeddin Aybeg'in emri ile gönderilen Bahtiyar Halaç ile hissedilmiştir. Daha önce Hindistan'da İslam'ın yayılması için yirmi yedi sefer düzenleyen Gazneli Mahmud dahi Bengal topraklarında var olmayı netice itibari ile gerçekleştirmemiştir. Gazneli Mahmud'un Bengal'e kadar varmaması çeşitli sebepler ile açıklanabilir. Bu sebeplerden en önemlisi Hindistan'ın

doğusuna gitmeden hedefine ulaşması veya tam tersi bakış açısı ile düşünüldüğünde doğusuna gidebilecek gerekli ortamın sağlanamaması gibi yorumlar sayılabilir. Ancak Bahtiyar Halaç için Bengal'in fethedilmesi yolunda söz konusu iki yorumdan biri gerçekleşmiştir. Bengal'in fethinin önündeki engeller kaldırılmış ve fetih için gerekli ortam sağlanmıştır.

Bengal'de, Dehli yöneticilerine bağlı bir toprak parçası olarak -kısmi istisnalar dışında- tam anlamıyla siyasi açıdan huzurlu bir ortam sağlanamamıştır. Bunda az önce belirttiğimiz Bengal halkının bağımsızlık içgüdüsü etkili olmuştur. Fahreddin Mübarek Şah ve onun çağdaşları döneminde elde edilen bağımsızlık ise yönetici kesimin göreceli olarak idare zayıflığından -yine belli istisnalar dışında- kısa süreli saltanatlara şahit olmuştur. Her ne kadar siyasi bir istikrar sağlanma konusunda zorluk yaşansa da Bengal, İslamiyet açısından değerlendirildiğinde geniş bir yayılım alanına sahiptir. Bu noktada Sufilerin faaliyetleri, Hindistan içlerinde olduğu gibi Bengal'de de etkili olmuştur. Kalıcı bir İslam tebliği başarı ile yerine getirilmiş ve İslamiyet günümüze kadar Bengal'de varlığını idame ettirmiştir. Kültürel açıdan değerlendirildiğinde coğrafi özellikler ve daha baskın olarak Hindu dininin sosyal çevre üzerinde etkin bir rol alması, Hint alt kıtasındaki ülkelerin benzer kültürel özellikleri sergilemelerini sağlamıştır. Ancak İslamiyet'in Bengal'de hem siyasi hem de dini bir oluşum içerisinde resmen var olmasını takip eden yaklaşık bir veya iki asırlık dönemin sonunda, Bengal'i ziyaret eden seyyahların aktardığı üzere İslamiyet halkın giyiniş tarzı yanısıra toplumsal birçok alanda kendini hissettirmiştir. Böylelikle Hinduizm etkisi tamamen silinmese de etkisi kırılarak İslamiyet'e olan ilgi arttırılmış, sonuç olarak İslam'ın hoşgörülü anlayışı birçok Hindunun İslamiyet'i seçmesine vesile olmuştur.

Tarih öncesi dönemden başlayarak Maurya, ardından Gupta, Harşa, Pala ve Sena İmparatorluk ve Hanedanlıklarının neticesinde ilk kez İslam idaresi Dehli Türk Sultanları vasıtasıyla Bengal'de teşekkül etmiştir. Muhammed bin Tuğluk dönemi ile bozulmaya başlayan siyasi otorite Bengal'e de yansımış ve neticesinde Bengal bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsız Bengal Sultanları, zaman zaman sakin bir idare sürerek kültürel açıdan imar faaliyetleri ve sanata yönelmiş kimi zaman da taht ihtirasından dolayı henüz ayakta durabilecek kadar donanımlı bir siyasi kuruluş oluşturmadan siyasi tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu siyasi tehlikelerden biri Raca Ganesh ile 1414'te sonuca ulaşarak Bengal'de İlyas Şahilerin idaresini yaklaşık

yirmi yıl kesintiye uğratmıştır. Bu vak'a Bengal'de Dehli idaresini sona erdiren etken olmuştur.

Bengal'de XIII. yüzyılın ilk yıllarında başlayan Türk-İslam hakimiyeti ve akabinde icra edilen İslamiyet'in tebliği, günümüzde milyonlarca Müslüman nüfusun söz konusu coğrafya'da var olmasının ilk adımlarını teşkil etmektedir. Fütuhat'ın dini boyutu bir yana, mimari açıdan da bir gelişim kaydedilmiştir. Türk-İslam idaresi öncesinde Hindistan ve Bengal'de kendinden önceki medeniyet kalıntıları üzerine inşa edilen devletler, kendi birikimlerini de sunması neticesinde sürekli gelişen kültür potansiyelini bir sonraki kuşağa aktarmıştır. Tarihsel süreç boyunca Bengal ele alındığında sanat ve mimarinin özgün olması bu son cümleye ithafen kanıt niteliği taşımaktadır. XIII. yüzyıl sonrası yeni bir dinin (İslâm) Bengal coğrafyasında kendini hissettirmesi beraberinde mimari, sanat ve edebiyata bir başka soluk kazandırmıştır. Tabi ki bu devrim niteliğindeki gelişmenin ortaya çıkmasında halkların birbirlerini tanıma çabası da etkili olmuştur. Örneğin her iki topluma ait şairler kimi zaman birbirini tenkit ederek kimi zaman ise bir bütün olarak eserler kaleme almışlardır. Netice olarak karşılıklı kültür etkileşimi Güney Asya'nın "zengin ve özgün kültür" özelliğine bir yeni kapı aralamış ve günümüzde milyarlarca insanın bir arada tanık olduğu, faydalandığı bir miras haline gelmiştir.

Bengal'de tesis edilen islâmi dönem her ne kadar 1340'da bağımsız bir siyasi yapıya bürünse de esasen 1757'ye değin devam etmiş ve söz konusu tarih, bölge kaderinin belirlenmesinde kilit rol oynamıştır. XVIII. Yüzyıl'da Bengal'in İngiliz sömürgeciliği altına girmesi ile yerel halkın tarihsel kimliğinde var olan bağımsızlık içgüdüsü zaman içerisinde dışa vurmuştur. Öyle ki XIX. Yüzyıl'da İngilizler tarafından Farsça yerine İngilizce'nin dikte edilmeye başlanması ve Hindulara tanınan kısmi siyasi ayrıcalık Bengal Müslümanlarının da kendi siyasi haklarını savunmasına ortam hazırlamıştır. Netice olarak ilk safhada Hindistan ve Pakistan Devletleri arasında taksim edilen Bengal, ekonomik sebeplerin de anlaşmazlığa dahil olması neticesinde 1971'de "Bangladeş" adında siyasi bir yapının teşekkülü ile bağımsızlığına kavuşmuştur.

İngiliz sömürgeciliğinin Bengal coğrafyasında etkisini gösterdiği tarihe değin İslamiyetin söz konusu bölgede mutlak şekilde kendini hissettirdiği pek çok alanda göze çarpmaktadır. Sömürge dönemi ile bastırılmaya çalışılan İslami unsurlar despot döneme rağmen tesis ettiği kurumlar, bina ettiği eserler neticesinde varlığını muhafaza etmiş ve

sonuç olarak günümüzde Bangladeş nüfusunun yaklaşık %85'inin Müslüman olmasını sağlamıştır. Günümüzde milyarlar ile ifade edilen Bangladeş nüfusunda bu denli İslami yoğunluk Dehli başta olmak üzere Türk hakimiyetinin varlığı sayesinde gelişmiştir. XIII. yüzyıl'da başlayan siyasi hakimiyet tarihsel süreç içerisinde dinsel boyut kazanmış bu dönüşüm, günümüzde de varlığını idame ettirebilen bir boyuta ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AFİF, **Tarih-i Firuz Şahi**, Calcutta 1890

AGNİHOTRİ, V. K., **Indian History**, New Dehli 2010

AHMED, Fouzia Farooq, **Muslim Rule in Medieval India**, London 2016

AHMED, Nizâm ed-dîn, **Tabakat-ı Ekberî I**, Calcutta 1927

AHMET, M. A., **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Dehli Türk İmparatorluğu** Lahor 1949

ALLEN, J. C., **A Narrative of Indian History**, Calcutta 1922

ASHER, C., "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 37-139

BARANİ, **Tarih-i Firuz Şahi**, Calcutta 1862

BADAUNİ, **Muntakhabu-t Tevarih I**, (İng. nşr. George S. A. Ranking), Dehli 1979

BAGCHİ, Jhunu, **The History and Culture of The Palas of Bengal and Bihar**, New Dehli 1993

BAGCHİ, P. C., "*Political Relations Between Bengal and China in The Pathan Period*", **Visva-Bharati Annals I**, Calcutta 1945, s. 96-134

BANERJEE, Adris "The *Date of The Fall of Nadia*", **Indian History Quarterly XII (1936)**, s. 148-151

BANERJİ, A. Kumar, **West Bengal District Gazetteers: Hooghly**, Calcutta 1972

BANERJİ, R. D., **Prehistoric Ancient and Hindu India**, Bombay 1934

BANERJİ, R.D., **The Age of The Imperial Guptas**, Calcutta 1933

BANERJİ, R. D., "*The Palas of Bengal*", **MASB V/3**, Calcutta 1915, s. 43-113

BANU, Razia Akter, **Islam in Bangladesh**, Leiden 1992

BATTUTA, İbn, **Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l- Esfar (İbn Battuta Seyahatnamesi)**, (nşr. A. Sait Aykut), İstanbul 2018

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi I,** Ankara 1987

BHATTASALİ, K. N., "*New Lights on The History of Assam*", **Discovery of North-East India XI/III**, New Dehli 2005, s. 233-268

BENOYACHANDRA, Sen, **Some Historical Aspects of the İnscriptions of Bengal**, Calcutta 1942

BEVERİDGE, H., "*Notes of A Holiday Trip to Maldah and Bihar*", **The Calcutta Review XCII**, Calcutta 1891, s. 147-163

BEVERİDGE, H., "*The Khurshid Jahan Numa of Sayyad Ilahi Bakhsh al Husaini Angrezabadi*", **JASB LXIV/1**, Calcutta 1896, s. 194-236

BİRUNİ, **Tahkiku Ma Li'l-Hind**, (nşr. Kıvameddin Burslan), Ankara 2018

BLOCHMANN, H., **Contributions to The Geography and History of Bengal**, Calcutta 1968

BOSTAN, İdris, "*Asam*", **DİA/III**, İstanbul 1991, s. 459

BOSWORTH, C. E., "*The Early İslamic History of Ghur*", **CAJ VI/II**, 1961, s. 116-133

BOURDİLLON, J. A., **Bengal Under The Muhammedans**, Calcutta 1902

BRİGGS, John, **History of The Rise of The Mahomedan Power in India I**, Dehli 1981

CHANDRA, Satish, **History of Medieval India**, Dehli 2007

CHOUDHARY, Radhakrishna, **History of Muslim Rule in Tirhut (1206-1765 A.D.)**, Benares 1970

COTTON, J. S., "*Bengale*", **İA/II**, İstanbul 1979, s. 518-520

CÖHCE, Salim, "*Hindistanda Kurulan Türk Devletleri*", **Türkler VIII**, Ankara 2002, s. 1199-1292

CÜZCANİ, **Tabaqat-ı Nasıri I**, (İng. nşr. Raverty), New Dehli 1881

CÜZCANİ, **Tabaqat-ı Nasıri II**, (İng. nşr. Raverty), London 1881

ÇELİKTAŞ, Müslüme Melis, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019

DİKSHİT, K. N., **Memoirs of The Archaeological Survey of India**, No. 55, Dehli 1999

DONUK, Abdülkadir, **Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler**, İstanbul 1988

DOW, Alexander, **The History of Hindostan I**, London 1770

DUĞLAT, Mirza Haydar, **Tarih-i Reşidi**, (nşr. Osman Karatay), İstanbul 2016

DURAK, Neslihan, **Hindistana Kuzeyden Yapılan Seferler,** (Doktora Tezi), Malatya 1999

DUTT, Manmatha Nath, **Mahabharata**, Calcutta 1895

EATON, Richard, **The Rise of Islam and The Bengal Frontier**, Los Angeles 1993

ELLİOT-DOWSON, **The History of India II**, London 1869

ESİR, İbn'ül, **El Kamil fit Tarih XI**

GANGULY, D. C., "*The Early Home of The İmperial Guptas*", **IHQ XIV**, Dehli 1938, s. 532-535

GHOSHAL, U. N., **A History of Indian Public Life II**, Oxford 1934

GİLBERT, William H., **People of India**, Washington 1944

GÖMEÇ, Saadettin- MüslümeMelis Çeliktaş, **Hindistan'da Türkler**, Ankara 2019

GUPTA, Asutosh, "*Ruins and Antiquities of Rampal*", **JASB LVII**, Calcutta 1889, ss. 12-23

GÜVEN, Rasih, "*Bengal Edebiyatı ve Baüller (İlahiler Söyleyerek Dans Eden Zahitler)*", **ADTCFD XXXV/II**, S. 2, Ankara 1991, s. 139-154

GRENARD, Fernand , **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr., Orhan Yüksel), İstanbul 1992

GROUSSET, Rene, **Bozkır İmparatorluğu**, (nşr., M. Reşat Uzmen), İstanbul 2014

HABİB, Mohammad, **A Comprehensive History of India V**, Dehli 1970

HABİBULLAH, E. B. M., **The Foundation of Muslim Rule In India**, Allahabad 1976

HASAN, S., **Mosque Architecture of Pre-Mughal Bengal**, Dacca 1979

HAQ, Enamul, "*The Sufi Movement in India*", **Indian Culture I**, Calcutta 1935

HEİTZMAN, James, WORDEN, R. L., **Bangladesh a country study**, Washington 1989

HUSAİN, Ghulam, **Riyazu's-Salatin**, Dehli 2009

İSMAİL, Muhammad, **Development of Sufism in Bengal**, (Doktora Tezi), Aligarh 1989

İSEMİ, **Fütuhu's-Salâtin or Shahnamah-ı Hind of İsami I-II**, (İng. nşr. Agha Mahdi Husain), New York 1969

JACKSON, Peter, **The Dehli Sultanate A political and Military History**, New York 2003

JAUHRİ, R. C., **Firoz Tughluq**, Agra 1968

JAUHRİ, R. C., **Medieval India in Transition Tarikh-i Firozshahi**, New Dehli 2001

JOPPEN, Charles, **Historical Atlas of India,** Calcutta 1907

KARAGÖZOĞLU, Berna, "*Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı*", **The Journal of Academic Social Science**, Yıl 4, S. 37, 2016, s. 348-370

KARİM, Abdul, **Social History of The Muslims in Bengal**, Dacca 1959

KHAN, Iqtidar Alam, **Historical Dictionary of Medieval India**, Maryland 2008

KHAN, M. Abid Ali, **Memoirs of Gaur and Pandua**, Calcutta 1931

KOÇ, Bilal, "*Dehli Türk Sultanlığı Dönemi*", **Ortak Türk Tarihi IV**, Ankara 2019, s. 267-328

KONUKÇU, Enver, "*Bedâûni Abdülkadir*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 295-296

KONUKÇU, Enver, "*Bengal Sultanlığı*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 437-439

KONUKÇU, Enver, "*Gıyâseddin Tuğluk*", **DİA/XIV**, İstanbul 1996, s. 60-61

KONUKÇU, Enver, "*Halaciler*", **DİA XV**, İstanbul 1997, s. 227-228

KONUKÇU, Enver, "*Halaç*", **DİA/XV**, İstanbul 1997, s. 228-229

KONUKÇU, Enver "*Hindistan'daki Türk Devletleri*", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu 2002**, Ankara 2006, s. 63-71

KÖPRÜLÜ, Fuad, "*Aybeg*", **İA/II**, İstanbul 1979, s. 58-60

KÖPRÜLÜ, Fuad, "*Balaban*", **İA/II**, İstanbul 1979, s. 263-268

KÖPRÜLÜ, Fuad, "*Eski Türk Ünvanlarına Ait Notlar*", **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s. 87-101

KULKE, Hermann, **A History of India**, London 2004

KUTLUTÜRK, Cemil, **Hint Düşüncesinde İslam Algısı**, İstanbul 2019

KUTLUTÜRK, Cemil, "*Müslüman Türklerin Hint Dili ve Literatürüne Katkısı: Hint-Sufi Metinleri*", **Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,** S. 87, 2018, s 33-58

LAL, K. S., **History of The Khaljis**, Allahabad 1950

LANE-POOLE, Stanley, **The Mohammadan Dynasties,** London 1894

LAPİDUS, Ira M., **İslâm Toplumları Tarihi I**, (nşr., Yasin Aktay), İstanbul 2002

LAW, Bimala Churn, **The Magadhas in Ancient India,** London 1946

MACHPAİL, James, **The Heritage of India Asoka,** Calcutta 1928

MAJUMDAR, Ramesh Chandra, **Ancient India**, Dehli 2007

MAJUMDAR, Ramesh Chandra, **History of Ancient Bengal,** Calcutta 1971

MAJUMDAR, Ramesh Chandra, **The Classical Accounts of India**, Calcutta 1960

MAJUMDAR, Ramesh Chandra, "*The Palas*", **The History of Bengal I**, (edt. R. C. Majumdar), Dacca 1943, s. 166-172

MANSİNGH, Surjit, **Historical Dictionary of India**, London 1996

MEHTA, J. L., **Advanced Study in the History of Medieval India**, New Dehli 1900

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2006

MİTRA, Rajendralala, **Indo Aryans; Ancient and Mediaeval History**, Calcutta 1881

MOOKERJİ, Radha Kumud, **Chandragupta Maurya and His Times**, Bombay 1952

MONAHAN, F.J., **The Early History of Bengal**, Oxford 1925

MONDİNİ, Umberto, **The Cult of Pabuji**, Newcastle 2019

MUNSHİ, K. M., **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960

NİLAKANTA, Sastri, **Foreign Notices of South India From Megasthenes to Ma Huan**, Madras 1939

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "*El-Kâmil*", **DİA/XXIV**, İstanbul 2001, s. 281-283

ÖZCAN, Azmi, "*Berenî*", **DİA/V**, İstanbul 1992, s. 491

ÖZCAN, Azmi, "*Muhammed Bahtiyâr Halacî*", **DİA/XXX**, İstanbul 2005, s. 505-506

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "*Şemseddîn-i Sirâc Afîf*", **DİA/XXXVIII**, İstanbul 2010,s. 523

POLO, Marco, **Marco Polo Seyahatnamesi,** (nşr., Leyla Tonuç Basmacı), İstanbul 2018

POLO, Marco, **Marco Polo Seyahatnamesi II**, (nşr. Filiz Doküman), İstanbul 1980

PRASAD, Ishwari, **ANew History of India**, Allahabad 1950

PRASAD, Ishwari, **A Short History of Muslim Rule in India**, Allahabad 1931

PRASAD, Ishwari, **History of The Qaraunah Turks In India,** Allahabad 1936

RAY, H. C., **The Dynastic History of Northern India I**, Calcutta 1930

RAYCHAUDHURİ, H. C., "*Early History From 326 To 320 A..D*", **The History of Bengal I**, (edt. R. C. Majumdar), Dacca 1943, s. 41-46

RAYCHAUDHURİ, H. C., "*Physical and Historical Geography*", **The History of Bengal I**, (edt. R. C. Majumdar), Dacca 1943, s. 1-34

RAYCHAUDHURİ, H. C., **Political History of Ancient India**, Calcutta 1957

RODGERS, C. J., "*Coins Supplementary of The Pathan Kings*", **JASB LII/1**, Calcutta 1883, s. 55-63

ROY, Asim, **Islam in The Environment of Medieval Bengal**, (Doktora Tezi), Canberra 1970

RUBEE, Khondkar Fuzli, **The Origin of The Musalmans of Bengal**, Calcutta 1895

RUBEN, Walter, **Eski Hind Tarihi**, (nşr., Cemil Ziya Şanbey), Ankara 1944

SACHAU, E. C., **Al-Beruni's India I**, London 1910

SACHSE, F. A., **Bengal District Gazetteers Mymensingh**, Calcutta 1917

SARKAR, Jadunath, **History of Bengal II**, Dacca 1948

SARKAR, Jagadish Narayan, **Islam in Bengal (Thirteenth to Nineteenth Century)**, Calcutta 1972

SARMA, D. S., **Hint Dini Tarihine Giriş**, (nşr., Fuat Aydın), İstanbul 2005

SCHMİDT, K. J., **An Atlas and Survey of South Asian History**, New York 1995

SECUNDUS, Gaius Plinius, **Natural History**, (İng. nşr., H. Rackham), London 1961

SEN, Dinesh Chandra, **History of Bengali Language and Literature**, Calcutta 1911

SEN, Sailendra Nath, **Ancient Indian History and Civilization**, New Dehli 1999

SENGUPTA, Nitish K., **Land of Two Rivers: A History of Bengal from The Mahabharata to Mujib**, London 2011

SMİTH, Vincent, **The Oxford History of India**, Oxford 1923

SMİTH, Vincent Arthur, **Asoka The Buddhist Emperor of India**, New Dehli 2010

SIDDIQUİ, Iqtidar Husain, "*Gurlular*", **DİA XIV**, İstanbul 1996, s. 207-211

SİCULUS, Diodorus, **Diodorus of Sicily II**, (İng. nşr., C. H. Oldfather), London 1967

SİHRİNDİ, **Tarih-i Mübarek Şahi**, (İng. nşr. K. K. Basu), Bihar 1930

SİRCAR, Dineschandra, **Studies in the Geography of Ancient an Medieval India**, Dehli 1960

SRİVASTAVA, A. L., **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966

STAPLETON, H. E., "*Contributions to The History and Ethnology of North-Eastern India*", **Journal of The Asiatic Society of Bengal XVIII**, Calcutta 1923, s. 407-430

STEWART, Charles, **The History of Bengal,** London 1813

SUBHAN, Abdus, "*Lakhnawtî*", **The Encyclopaedia of Islam V**, Leiden 1982, s. 637-639

ŞÂMÎ, Nizamuddin, **Zafernâme**, (nşr. Necati Lugal), Ankara 1987

TANERİ, Aydın, "*Candar*", **DİA/VII**, İstanbul 1993, s. 145-146

THOMAS, Edward, **The Chronicles of The Pathan Kings of Dehli**, London 1871

THOMAS, Edward, "*The Initial Coinage of* Bengal", **Journal of The Asiatic Society of Bengal XXXVI/I**, Calcutta 1868, s. 1-74

TİTUS, Murray T., **Indian Islam**, New Dehli 1979

TOKER, Halil, "*Urduca*", **DİA/XLII**, İstanbul 2012, s.s. 172-174

TÜMER, Günay, "*Birûni*", **DİA/VI**, İstanbul 1992, s.s. 206-215

USLU, Recep, Sind'de İslâm Fetihleri, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.

YİTİK, Ali İhsan, "*Tahkîku mâ li'l-Hind*", **DİA/XXXIX**, İstanbul 2010, s. 410-411

QANUNGO, Snuti Bhushan, **A History of Chittagong I**, Chittagong 1988

WALİ, Abdul M., "*On The Antiquity and Traditions of Shahzadpur*", **JASB LXXIII/1**, Calcutta 1907, s. 262-271

WİLLİAMS, Monier, **A Sanskrit-English Dictionary**, Oxford 1899

WOLPERT, Stanley, **A New History of India**, New York 1997

en.banglapedia.org/index.php?title=Malik_Saifuddin_Aiba, (06.06.2020)

EKLER

Ek. 1

https://geology.com/world/india-satellite-image.shtml

Ek. 2

https://geology.com/world/bangladesh-satellite-image.shtml

Ek.3

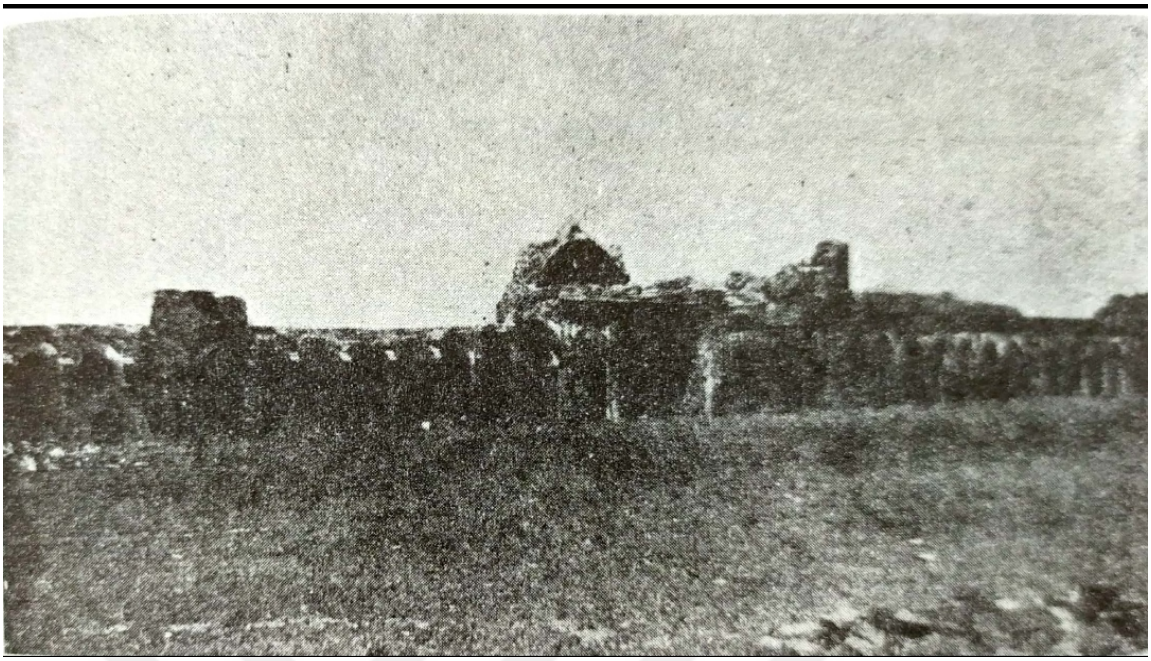

Pandua'da Adina Camii, Bkz., Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi I**, Ankara 1987, s. 564.

EK.4

Adina Camii: C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 109.

EK. 5

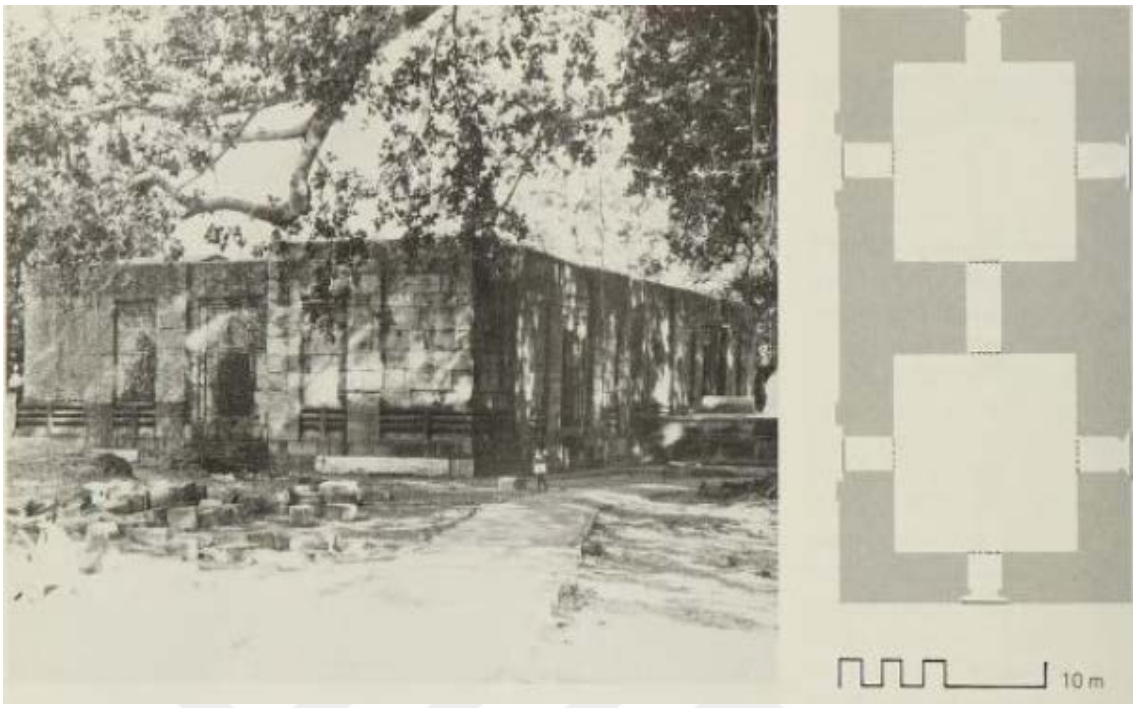

Zafer Han Gazi Türbesi: C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 136.

EK. 6

Zafer Han Gazi Camii: C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 135.

EK.7

Şah Türkan'ın Mezarı: C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 132.

EK.8

Bari Camii: C. Asher, "*Inventory of Key Monuments*", **The Islamic Heritage of Bengal**, Gent 1984, s. 52.